

Digitized by the Internet Archive
in 2017 with funding from
Wellcome Library

<https://archive.org/details/b28765382>

DE NIEUWE

ONVERANDERLYKE EN VASTSTAENDE

VERW-KONST,

Dienende tot het verwen van Wollen, wolle Lakens, Stoffen, Zyden, Gaerens en Katoen; inhoudende een aldergrootste getal van de vaststaende Koleuren der groote *Teinture*, als ook verscheide noodwendige Hoofdstukken tot deze Konst betreffende, waer in klaerelyk aengeroond word het groot onderscheyd tuschen de vaststaende en valsche Koleuren, hunne naemen, de plaetsen en landen waer zy te bekomen zyn, hunne eygenschappen en gebruyk, de gevallen van de Koleuren te bewegen, en de zelve vast te stellen.

Men heeft 'er by gevoegd de Afkokfels, de maniere om hier toe de noodige Potassche en het Spaensch Groen te maeken.

Artem Experientia fecit,
De Ondervinding heeft de Konst gevonden.

TOT G E N D,
By C. J. FERNAND, op den Reep, in den
H. Augustinus.

M. DCC. LXXXVII.

VOOR-REDEN

Tot den nieuwslustigen Lezer.

DE bedroefde en alderbeweene-lykste ongehoorzaemheyd van onze eerste voor-ouders, aen hunnen Schepper en godelyken Wetgever wederstaende, heeft zoo veele bittere rampen aen hun en hunne naerqueekelingen toegebracht, dat zy korten tyd onnoozel en bevryd zynde van alle schaedlyke kennis, door hunne vrywillige overtreding gevoeld, gezien, gehoord, gesmaekt en geroken hebben het gene hun schaedlyk was: de schaede hebben zy met schaemte gevoeld, en hunnen verloren luyfter en voordeelen met hert-zugten en traenen beweend: zy hebben met eene aldergrootste vreeze de godelyke stemme, straffe en dreygementen gehoord; zy hebben gesmaekt de aen hun verbodene vrugt; zy hebben tegen hunnen dank geroken de vuyle en onaengenaeme dampen der locht en der bedorvene aerde;

zy hebben naer hunnen val bekend dat zy door de listen des duyvels bedrogen waeren , en gesloten uyt den zaligen staet der onnoozelheyd.

Zoo haest zy afgeweken zyn van de gehoorzaamheyd de welke zy God schuldig waeren , hebben zy door Gods rechtveerdig oordeel geproefd het gene hun wederspoorig viel ; niet alleen het gene inwendig was , maer ook dat hun eygen vleesch tegen den geest en de reden opstond , als zy vuyle beroerten des vleesch (doch tegen dank) gevoelden , over de welke , zoo zy ten eerlyksten niet en konden bedwongen worden , zig schaemende , en over het zien van hunne naektheyd , hebben de zelve bedekt met omschorten van te saemen-gehegte vyge-bladeren , en wat laeter met de opper-vellen der gedierten.

Uyt deze ongehoorzaamheyd is voordgekomen eene dorrighedyd in het verstand ; de aerde weygerde , zonder zeer grooten arbeyd , haere goede vrugten , kruyden en boomen ;

de onnoozele eenvoudigheyd is veranderd in eene verfoeyelyke en opgeblaezene hooveerdigheyd des levens, de goede trouw in mistrouw en jaloursheyd ; de onderlinge onderworpendheyd in eenen grooten drift tot verhevendheyd en overvloedigheyd der tydelyke goederen.

Dezen ongelukkigen staet, en vrywillige verwiffeling van de onnoozelheyd met de kennis van goed en quaed, heeft de hersen-peze van het menschelyk verstand zoodaeniglyk gespannen, dat, niet tegenstaende zyne dorrigheid, den eenen mensch heeft getragt met geweld over het hoofd te zien van den anderen. Wat al middelen en spand den mensch niet in, om tot dit bovenzwevende oogstip te geraeken? Den eenen onderneemt den lastigen en flaevelyken arbeyd, den anderen de ondoorgrondelyke en diepzinnige studien, eenen derden de zorgelyke en wankelbaere koopmanschap, andere de kunde der kruyden en gewassen, andere, andere wetenschappen; en eyndelyk, onder

deze zyn 'er de welke met grooten drift betragten te ontdekken de alderverhopenste vrye konsten , van de welke onze vaderlanders zoo lang beroofd , en buyten alle andere natien als bloot gedeeld zyn geweest : de voornaemste onder deze mag men met veele redenen zeggen te zyn de volmaekte kennis der *grootte en vaststaende Verw-konst*. Ik beeldé my nogtans vastelyk in , goedjonstigen Lezer , dat 'er weynige , dit Werksken ope-nende , en des zelfs inhoud overwe-gende , (niet tegenstaende de groote voordeelen die hier uyt te bekomen zyn , om de bedriegelyke en valsche Koleuren te verbannen) zullen aengemoedigd worden om den lof van deze konst met ryp verstand te aen-merken ; doch welke is de reden daer van ? De besonderste is deze , dat 'er weynige , ja geene volmaekte meesters in deze onze Nederlanden zyn , die eene volmaekte kennis hebben , ofte oyt gehad hebben van deze konst , om die aen hunne naerkomelingen agter te laeten ; en vervolgens zyn 'er

weynige die met vreugd iemands lof hooren verkondigen, uyt ingeborene en fchaedelyke belgzugt en hooveerdye, door de welke zy den zelven benyden. Dit niet tegenstaende, zal ik my troosten met het Latynsch Spreekwoord, *Ars nullum habet inimicum, nisi ignorantem*; den onwetenden alleen is den vyand van de konst; ofte wel, agtervolgende die noyt volprezene waerheyd van den welsprekenden Sidonius Apolinaris: *Qui non norunt artes, non mirantur artifices*; die de konst niet en kend, en verwonderd den konstenaer niet. Ik schyne als eenigzins moed te schepen, als ik gae overwegen hoedaeniglyk eertyds de Heydenen, ja de grootste Monarchen van die tyden, de Konstvinders en hunne voordbringen in weerde hielden, en hoe rykelyk zy de zelve beloonden. Van deze zoude ik den Lezer menigvuldige voorbeelden kunnen voorstellen, indien de kortheyd des tyds my niet en belette eenen boek alleen met de zelve te vervullen.

Is dit zoo , waer zyn nu de Liefhebbers van dezen tyd ? Is 't dat de Oude zoo veel werk maekten van de konsten en hunne konstenaers , hoe veel te meer reden hebt gy-lieden nu niet om de zelve te beminnen , haere voordeelen te betragten , hun te pryzen en te verwonderen ? Hoe verschillende zyn deze tyden van de voorgaende ! Alsdan en was deze konst maer eene flegte en rauwe schets, nuiszy een model van schoonheid ; alsdan en was zy maer een blind en enkel begin , nu is zy eene volmaektheyd ; met een woord, men zoude met recht mogen zeggen , dat de konst alsdan geene konst en was.

Dit alzoo zynde , beminden Lezer, wat blyft 'er dan nog over, als de konst en te faemen den konstenaer den lof en de eere te geven die hun toekomt, en daer-en-boven zig met allen iver en begeerte onder het getal dezer konstenaers te begeven en in te dringen ? Maer , zult gy vraegen , hoe zal ik my tot deze konst begeven, en der zelve volmaektheyd betragten ? Dit

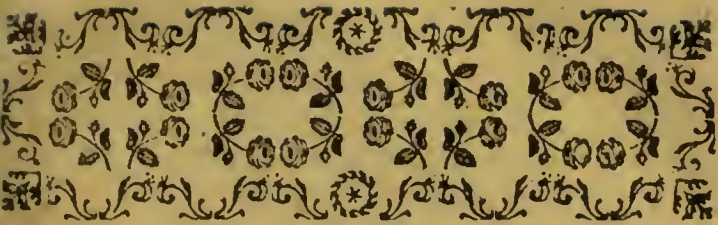
is het aldereenigste oogstip dat myne penne bewogen heeft om U-L. dit Werk in het licht te geven, en aen de konst-minnaers op te draegen; neemt nu dit Werksken in de hand, en overleest het met aendagtigheyd, gy zult 'er niet alleenelyk in vinden de voordeelige volmaektheyd der *grootte en vaststaende Verw-konst* van lakens, wollen, wolle stoffen, zyden, gaerens en katoenen, maer dat meer is, eene onderwyzende inleyding en waere beginfelen om tot de zelve te geraeken; ja zelfs de maniere de welke aen ider in het bezonder aldermeest kan behaegen, met eenen grooten afkeer van het schaedlyk, bedriegelyk en vergankelyk gebruyk der valsche en verbodene opgeleyde *Teinture*.

De groote vreeze van U-L. verduldigheyd door eene langere Redenvoering te krenken, en den goeden drift te beletten die U-L. moet aenpooren om dit Werksken met lust en iver te doorloopen, wederhoud my in deze Voor-Reden meer op te hae-

len; ik zende U-L. dan tot de uytlegging zelf, de welke ik betrouw klaer genoeg gesteld te wezen, en zoo aen de liefhebbers dezer konst, als aen de nieuwsgierige onwetende profytig en onderwyzende te zullen zyn: ik laete dan alles aen U-L. goedertiere aendagtigheyd, en hope dat gy uw profyt zult beneerstigen en mynen arbeyd in dank nemen.

V A E R D W E L.

INLEYDING

TOT DE

PRATYKKE

DER GROOTE ONVERANDERLYKE
EN VASTSTAENDE

TEINTURE;

OFTE

VERW-KONST.

DEze zynde eene uytgestrekte, ofte wydloopige wetenschap der Verw-konst, noodig tot het verwen van wolle lakens, stoffen, wollen, zyden, gaerens en katoenen, voor den koophandel zynde een voorwerp van het aldergrootste nut en profyt, ofte belang, zoo zal men, beginnende van deze wetenschap te handelen, haere besondere omstan-

digheden geven; te weten, de naemen der Koleuren, verscheydendheden, voor de wollen, wolle lakens, wolle stoffen, hair, zyden en katoenen, en gevolgendlyk de bijzondere omstandigheden der Ingredienten, de welke gebruykt worden in de verscheydene Verwen, ofte Koleuren, hunne eygendommen en gebruyk, de gevallen van de Koleuren te bewegen, en hun gebruyk vast te stellen, ook het geval het welk deze verbied. Hier naer zal men wydloopig uytleggen de Werktuyg-kunde, ofte Handelwyze der Koleuren, ook de Ken-woorden, de welke onder de werkslyden in het gebruyk zyn, benevens de gereedschappen en werktuygen van de welke zy hun moeten bedienen, en eyndelyk de naturelyke beschouwende kennis van alle de Koleuren in het gemeyn.

De Verwe word gemaekt door vyf eerste, ofte moederlyke Koleuren, van en uyt de welke alle andere hunnen oorsprong nemen: deze zyn, het Blauw, het Rood, het Geel, Bruyn en Zwart. De Koleuren de welke van deze voordkomen, zyn: *Fauve*, ofte Bruyn - Rood; *Amaranthe*, ofte Fluweel; *Ardoise*, ofte Schalie-koleur; *Aurore*, ofte Dageraad-koleur; Blauw, en alle de aengenaeme verscheydendheden, als zyn bruyn Blauw, donker Blauw, hemels Blauw, bleek Blauw, &c. &c. . . Kaneel-koleur, Zee-groen, *Cérise*, wilde Geyt - koleur, Citroen - koleur, Duyve - koleur, Karmozyn - koleur; het rood Scharlaken-koleur, en alle zyne verscheyde specien, gelyk zyn het gene van Gobelins, en het Karmozyn-rood, Karmozyns Vlas-bloem-rood, Persik-bloem-rood, Appel-bloem-rood, Borst bezie-rood; Grauw, waer van eene groote menigte

is, trekkende op verscheide Koleuren, gelyk Zilver - grauw, donker Grauw, Water-grys, Karmozyn - grys, &c. &c. . . . Rooze-, ofte Vleesch-rood, Isabelle-rood, &c. &c. . . . Geel Kolor van verscheide specien: Jonquille, ofte Narcisse-geel, goude Moore-geel, Muskus geel. Næarat, Zwart, Hazelnoot, Olyf, Oranjé, Mos, Fluweel, Karmozyn, Ajuyn-pelle, Violette-bloem, Ossen-hair, Crap, ofte wilde Heul-rood. Rood van verscheide specien: Rooze-rood, Solfer, Sylvie, Huydevetters-Schors-karmozyn, Tristame-karmozyn, Tichel-rood, Hinde-buyk. Groen van veel verscheidendheid; gelyk bruyn Groen, *Céladon*, Zee-groen, Lauwrier-groen, Appel-groen, &c. &c. &c. . . .

Naer aengetoond te hebben de verscheidendheid der Koleuren, de welke van de vyf eerste ofte moederlyke Koleuren gemaekt worden, zoude men ook konnen geven de naemen van alle de Ingredienten de welke men in de *Teinture*, ofte Verw konst gebruykt; maer om te ontgaen de groote erhaelingen, zullen wy dezé geven, handelende van hunne eygendommen. Doch voor al moet men aenmerken, dat 'er twee verscheide geslagten zyn van *Teinturen*, ofte Verwen, de welke hunnen oorsprong nemen uyt de nature der droguen die men gebruykt. Van alle de Ingredienten de welke tot de Verw-kunde gebruykt worden, zyn 'er zommige die koler geven, en andere die geen en geven: de laetste en dienen nergens toe, 't en zy om de lichaemen, materien ofte stoffen te bereyden om de koleuren te ontfangen, de welke hun moeten ingeprint worden door de koler-gevende substantien, ofte wel om deze koleuren veel schoonder, zekerder en vaster te maeken.

Om de volstandige volmaektheyd te geven , dienende tot de wolle , en alles wat van de zelve gemaakt ofte geweven word , de oude en nieuwe Reglementen hebben een noodzaekelyk verschil gemaakt tusschen twee manieren van het verwerken van wollen , ofte wolle stoffen , van wat ofte hoedaenig koleur zy mogten zyn. Den eenen van deze werkluyden word genaemd *Groot- en Goed-verwer*, en den anderen *Kleyn- en Valsch-verwer*. De eerste maniere behelsd een gebruyk van droggen ofte ingredienten die vaststaende zyn , aen de ongevallen der locht wederstaen , en zeer moeyelyk gevlekt worden door eenige scherpe ofte bytende vogten : de kleyne , ofte valsche verwe is aen deze zeer tegenstrydig ; want zy door de locht en zon ligtelyk vergaet , en door veele vogten zoodaenig gevlekt word , dat zy tot haeren eersten luyster noyt meer en kan gebragt worden.

Men zoude zig kunnen verwonderen , hoe dat men , den middel en de kennis hebbende om de vaststaende en onveranderlyke koleuren te maeken , nog toelaet de valsche te gebruyken. Hier op antwoorde ik , dat 'er dry redenen zyn , om de welke het zeer moeyelyk zoude wezen (om niet te zeggen onmogelyk) de zelve te verbieden. De eerste is , om dat het werk der kleyne ofte valsche *Teinture* veel gemakkeliker is ; want om de koleuren en hunne aengenaeme veranderingen te maeken in de groote en volstandige *Teinture* veel arbeyd vereyscht word : de tweede reden is , om dat de kleyne ofte valsche *Teinture* veel levendiger en glinsterender is als de groote : de derde , en wel de voornaemste reden , is , om dat de kleyne ofte valsche *Teinture* van zeer kley-

nen kost is , en vervolgens zeer veel gebruykt word. Daerom heeft het Gouvernement van Vrankryk twee verscheyde Reglementen ofte Wetten gesteld ; een voor de groote Verwers , en een voor de kleyne ofte valsche Verwers.

Deze Wetten schryven voor , de soorten van wollen ofte stoffen de welke moeten dienen voor de groote en goede *Teinture* , en ook de gene moeten en mogen dienen voor de kleyne ofte valsche *Teinture*. Het is dan de schikking , ofte destinatie der gesponnen wollen , en den prys der stoffen , die ons moet kennelyk maeken de qualiteyt der *Teinture* die zy moeten ontfangen. De wollen van den kanefas , tapyten in landschappen en historien , en stoffen welkers weerde hooger gaet als veertig stuyvers (wit , ofte ongeverwd zynde) par elle , moeten door de groote , en mogen door ofte met de kleyne ofte valsche *Teinture* niet geverwd worden.

De wolle stoffen van minderen prys , de welke geschikt zyn voor de fabriek der tapyten komende van Bergame , zynde van slegt rood ofte grauw , als ook de gene die men den naem geeft van *Point d'Hongrie* , mogen met de kleyne ofte valsche *Teinture* geverwd worden. Dit is de stelling , ofte het reglement geweest , gegeven door den Heer *Colbert* ten jaere 1667 , en op het zelve reglement is gevolgd het gene van den Heer *Orry* , Controleur-generael der Financien ten jaere 1737.

Het is om deze reden dan , dat de Verwers der goede , vaste en groote Verwe ofte *Teinture* eene compagnie ofte genootschap op hun zelven zyn : vervolgens is het aen deze stiptelyk verboden van te gebruyken , ofte ten hunnen huyze te hebben de droguen ofte ingredienten der Kleyn-

ofte Valsch-verwers; zoo insgelyks is het van deze, ten opzichte van de ingredienten der Groot- en Vast-verwers. Daer-en-boven is 'er in Vrankryk nog een derde corps, ofte compagnie, die welke zyde, wolle en gaeren verwen; aen deze alleen is het toegelaeten van groote en valsche *Teinturen* te gebruyken; doch dit geslragt van Verwers word wederom verdeeld in dry verscheyde werkluyden, waer van de eerste maer mogen werken in de zyde; de tweede in de gesponnen wolle, en de derde in de gaerens; en niemant van hun, die in zyde werkt, en mag nog wolle, nog in gaerens werken, gelyk de andere geenzins mogen werken in zyde. Den Verwer van deze leste classe, den welken verkozen heeft te werken in gesponnen wolle, mag tot zyn gebruyk hebben de ingredienten van de groote en kleyne *Teinture*; maer het en is hem geenzins toegelaeten gebruyk te maeken van de slegte ofte geveynsde koleuren, 't en zy voor de slegte en grove wolle goederen, gelyk men gezeyd heeft.

Niet tegenstaende nochtans dat het, volgens de ordonnantien, geenzins toegelaeten en is aen de Groot- en Goed-verwers, ten hunnen huize te hebben de valsche ofte geveynsde koleuren, die welke in gebruyk zyn by de Kleyn-verwers, en dat deze leste niet en mogen hebben, nog in gebruyk stellen de koleuren der Groot- en Goed-verwers, daer zyn nochtans eenige van deze koleuren onder deze twee verscheyde werklieden gemeen; gelyk is den wortel, de schorse en de bladeren van den noote-boom, de schillen van groene nooten, de garouille, de gal-noot, den smak, de rodouille, de fovie en het koper-rood; van welke vier leste ingredienten de Groot- en Goed-verwer

Goed-verwers geen meerder gebruyk en behoorren te maeken als dat zy volstrektelyk noodig hebben tot het maeken van eenige gemeyne bruyne koleuren, zonder de welke zy niet wel hunne aengenaeme verscheydheden ofte *nancen* en zouden kunnen betreffen, nog de hun toegezonden staelen stiptelyk naervolgen.

De droguen die in de groote en goede *Teinture* gebruykt worden, en de welke geen koleur en geven, zyn de naervolgende; te weten: den *Wyn*, Wynsteen, ofte *Gravelle*; den *Arsenic*, den *Réalgar*, den *Salpêtre*; het *Niter-zout*, *Gemme-zout*, *Ammoniac-zout*, gemeyn *Zout*, *Minerael-zout*, het *Zout* ofte *Crystael van Wynsteen*; *Agarik*, *Geest van Wyn*, *Pisse*, ofte *Urine*, *Tin*, *Zemelen*, *Blomme van Erweten*, ofte van *Terwe*, *Ameldonk*, *Kalk*, gemeyne *Afsche*, erbrande ofte erbakkene *Afsche*, en *Potassche*. Alle deze voornoemde droguen dienen om de stoffen te bereyden om de koleuren te ontfangen van de kolorerende ofte koleur-gevende ingrediënten, en om de koleuren veel schoonder, helderder en volstandiger te maeken; en daerom en können deze van de *Kleyn- ofte Valsch-verwers*, zonder overtreding der *Ordonnantien*, niet gebruykt worden.

De koleur-gevende droguen ofte materien de welke door de *Groot- en Goed-verwers* moeten gebruykt worden, zyn de volgende; te weten: *Pastel*, ofte anders gezeyd *Guédeweede*; *Vouéde*, anders genaemd *Goude*, en ook *Guéde*, in het *Vlaemsch Goude*, ofte *Weede*, zeker gewas om mede te verwen; *Scharlaken-graen*, ofte *Scharlaken-verwe*, anders gezeyd *Kermes*; *Cochenille*, *Garance*, ofte *Meekrap*, *Sarete*, *Indigo*, *Orca-*

nette, eene foort van Ossen-tong; geel Hout, ofte *Bois jaune*; Cariatour, Genestrolle, Fenugrec, ofte Grieksche Venkel, groene Okkernoôt-schors, Okkernoôt-wortels, Schors van Aluyn, en Gal-noôt, &c. . . .

De andere koleur-gevende droguen die verbo- den zyn gebruykt te worden door de Groot- ofte Goed-verwers, zyn de volgende, te weten: het Indiaensch Hout, oft u Campêche, Bresil-hout, S. Marthas-hout, Japonisch, Fernambouc, Sandal, ofte rood Sandel-hout, Fustel, ofte eenig ander koleur-gevende Hout; Tournesol, ofte Blauwfel, Terra merita, Orseille, ofte Steen-mos, gebas- taerdeerden Safraen, Roucou, geele ofte roode Verwe, voordkomende uyt zekeren boom ge- naemd *Rokoe*, ofte *Roekoe*, &c.; en alle de in- gredienten (eenige uytgenomen) de welke in het gebruyk zyn by de Kleyn- ofte Valsch-verwers.

Om de zelve reden en mogen de Kleyn- ofte Valsch-verwers t'hunnen huize niet hebben, nog gebruyken de volgende ingredienten, te weten: het Pastel, de Vouéde, den Indigo, de Coche- nille, het Kermes, de Mekrap, de Sarette, Ge- nestrolle, den Fenugrec, d'Orcanette, nog geene koleur-gevende ingredienten de welke van de Groot- en Goed-verwers gebruykt worden.

Beschryving der Ingredienten ofte Droguen de welke in Frankryk groeyen, en aldaer en elders te bekomen zyn.

II Et Pastel, ofte de Vouéde, dienende voor het Blauw; het Vermilloen en de Mekrap voor het Rood; de Gaude, de Sarette

en de Genestrolle, voor het Geel; den Wortel, de Schors van den Noote-boom, en de groene Schillen ofte Schelpen der Okker-noóten, voor het Bruyn, anders aldaer genaemd *Couleur de Racine* ofte *Noisette*; den Roudoul, de Fovie en het Koper-rood, voor het Zwart; den Aluyn, de Gravelle en den Wynsteen voor de kokende Vogten, ofte Kokfels. Aldaer is ook eene andere soort van Koper-rood, gezeyd *Verdet*; het gemeyn Zout, de Kalk, de Assche van gebrande Wyn-moere, gezeyd Potassche, en eene Assche van gebrand Hout, gezeyd *Cendre gravelée*, en de meerdere deelen der Ingredienten die geen koleur en geven. Boven deze goede Droguen, zyn aldaer ook te vinden de Castenolle, ofte Galnoôt, de Aluyn-schors, de Fustel, de Malherbe, de Trautane, de Garouille, en de Orseille, ofte zeker Steen-mos. Deze alle zyn Ingredienten die gebruykt worden tot het verwen van zyde, gaeren ofte draed, en katoen, &c.

INGREDIENTEN.

De beschryving van hunne hoedaenigheyd en specie; hunne eygenschappen en gebruyk; in wat voorval zy vastgesteld zyn, ofte verboden. wat aengaet hunnen oorsprong en aenqueeking, ziet elk van deze naer in zyn geslagt.

DEn mineralen, dat is bergstoffigen ofte mynstoffigen Agaric, soort van Kampernoelie, ofte Duyvels-brood, word gevonden in de scheuren ofte spleten der steenrotsen in eenige plaetsen van Duytsland: hy is gelyk aen het Kryt.
Den Alkermes, Vermilloen, ofte Scharlaken-

rood , is het eerste en bijzonderste Ingredient dat men gebruykt heeft voor het schoon Scharlaken ; doch om dat het min vlammeende ofte vuuragtig is , en bruynder als het gene nu in Vrankryk in gebruyk , word het zoo veel niet meer gebruykt ; al is het zaeken nogtans dat het koleur sterker is , en minder onderworpen aen de vlekken der zuure ofte bytende vogten , De Venetiaenen , de Algiers en de Inwoonders van Thunis maeken hier van nog gebruyk voor hun rood Scharlaken , en ontbieden eene groote quantiteyt van Marseille. Dezen Alkermes blyft nogtans een vaststaende koleur voor de Groot- ofte Goed-verwers.

Den Roomschen Aluyn , zynde een minerael het welk men vind in de Pyreneeische Bergen , die Vrankryk van Spaenjen scheidt : dit is een Ingredient dat geen koleur en geeft , maer word gebruykt voor en in de groote en goede *Teinture*.

Den Ameldonk , den welken gemaekt word van Terwe-zemelen , is een Ingredient voor de groote en goede *Teinture* , al is 't zaeken dat hy geen koleur en geeft.

Het Bresil-hout , den Fernambouc , het S. Marthas-hout , het Japonsch Hout , worden getrokken uyt de plaetsen waer van zy den naem voeren : deze zyn koleur-gevende Ingredienten , de welke alleen gebruykt worden voor de kleyne ofte valsche *Teinture*.

Het Campêche- , ofte Indiaensch Hout , zynde een koleur-gevende Ingredient , komt uyt de plaets waer van het den naem voerd , en is van zeer groot gebruyk in de kleyne ofte valsche *Teinture* : het is merkelyk beter als het Bresil-hout.

Het Fustel - hout , genaemd *petit Bois* , het welk uyt Provence getrokken word , diend voor de kleyne *Teinture*.

Het geel Hout , idem.

De Bourre, Scheer - hair, ofte Geyten - hair ;
Mekrap-roodverwig. *Ziet Teinture de Bourre.*

De Callenole , ofte Galnoôt , wassende op de
eyke-boomen , is een Ingredient dat geen koleur
en geeft , en diend voor de Groot-verwers.

De Pot-afsche , die gemaekt word van gedroogde
en gekalcineerde Wyn-moere , geeft geen koleur ,
en word gebruykt van de Groot-verwers.

De gemeyne Afsche , van al de wereld gekend ,
diend als boven.

De gebakken Afshens (*Cendres cuites*) idem:

De levende Afsche , dat is Kalk , die in water
ofte in de locht gebluscht is , is zonder koleur , en
voor de groote *Teinture*.

De Ceruyse geeft geen koleur in dit geval ;
maer is eygen om de wolle te bleeken , en diend
voor de groote *Teinture*.

De Cochenille , van de welke twee geslagten
ofte soorten zyn : de eerste word genaemd tamme
ofte aengequeekte Cochenille , en de andere wilde.
Deze Cochenille is uyt haere nature dunder en
minder van lichaem als de fyne en aengequeekte :
haer koleur is beter en valter als het gene men
trekt uyt de fyne Cochenille ; maer zy heeft noyt
den zelve luyfter ; en dat meer is , zy is zeer on-
profytig in het gebruyk : want van deze moet
men vier , en zomwylen meer deelen hebben ,
tegen een deel van de fyne Cochenille.

De Coucoume , ofte Terra merita , is eenen
wortel die ons toegebracht word uyt Oost-Indiën :
om te dienen voor de *Teinture* , word by zeer
fyn gestampt : het is een koleur-gevende Ingre-
dient , maer niet voor de groote ofte goede Verwe ;
nogtans de Groot-verwers dienen hun hier van om

aen het Scharlaken meer vuurigheyd te geven , en ook voor de geele koleuren , de welke met Gaude gemaekt zyn.

De groene Schillen ofte Sloofsters van Okker-noóten : deze dienen voor de groote en kleyne *Teinture*.

Het Galnoôt-water , compositie voor de zyde.

Het sterk Water , dienende voor de Groot- en Goed-verwers.

De zekere Waters , zonder koleur te geven , voor de Groot - verwers. Deze compositie word gemaekt van Zemelen van Terwe , de welke , in water gezoden zynde , men laet zinken voor het gebruyk.

De Schors van den Elzen - boom en van den Okkernoôt-boom , koleurende Ingredienten voor de Groot- en Kleyn-verwers.

Den Geest ofte *Spiritus* van Wyn , niet koleurende , en eygen aen de Groot-verwers.

Het Tin , zekere Berg-stoffe , idem.

De Blomme , anders gezeyd Koorn-meel , voor de Groot-verwers. Het Meel van Erweten , idem.

Het Fenugret , ofte Fenugrec (Grieksche Venkel) Ingredient dat geen koleur en geeft , tot gebruyk der Groot-verwers , om hunne koleuren helder en levendig te maeken.

De Noôte - bladeren : deze geven koleur , en worden gebruykt door de Groot- en Kleyn-verwers.

De Fustel , ofte Fustet , foort van kleyn Hout , komende uyt Provence : het geeft een oranje-koleur dat niet vast en staet , en word maer gebruykt van de Kleyn- ofte Valsch-verwers , gelyk den Wortel van den Okkernoôt-boom en de Schillen van de groene Noóten.

De Galnoóten van Alep en Alexandrien zyn

de gene die aldaer op de eyke-boomen groeyen : zy dienen voor de groote en kleyne *Teinture*, en zyn koleur-gevende. De beste komen van Alep en Tripoli.

De Garance, ofte Mekrap, is koleur-gevende voor de groote *Teinture*. De natte Mekrap maekt het koleur veel levendiger als de drooge; maer deze geeft veel meer koleur, en de gene die te oud is, verliest haer koleur en helderheyd; zy word ook bleek en doof door den ouderdom, gelyk het koleur dat zy geeft: daerom heeft de gene van een jaer haeren vollen ouderdom voor haer koleur.

De Garouille is een koleur-gevende Ingredient voor de Groot-verwers: Deze Plante groeyd in Provence, Languedoc en Rouffillon.

De Gaude, gelyk gezeyd is, verscheyden van naem (in het Vlaemsch Gouwe, ofte Weede) is koleur-gevende voor de groote *Teinture*.

De Genestrolle is eene koleur-gevende Plante, gelyk aen de Gaude, en diend voor de groote Verwe.

De Gravelle en geeft van zig geene *Teinture*.

Den Indigo, zyn bekend koleur gevende, diend voor de Goed- en Groot-verwers.

Het Vylfel van Yzer en Koper is een Ingredient dat van zig zelf zonder vogt geen koleur en geeft, en is grootelyks (als schaedlyk zynde aen de stoffen door zyne bytendheyd) voor de Groot- en Kleyn-verwers verboden.

De Olyf-olie is zeer voordeelig voor de zwarte Verwe.

De Malherbe, Plante die in haer gebruyk eenen zeer grooten en bytenden reuk geeft, is koleur-gevende: zy groeyd in Provence en Languedoc, en is dienstig voor de Groot-verwers.

De *Moulée*, ofte Slip, dat is den Afslag van het gloeyend Yzer, diend voor het Zwart, maer is, als schaedlyk, hedendags verboden.

De *Orcanette*, soort van Buglosie, ofte Ossen-tong, is verboden.

De *Orseille*, ofte Steen-mos, diend voor de kleyne *Teinture*.

De *Pastel*, dienende voor het blauw *Koleur*, is eygen aen de Groot- en Goed-verwers.

Het *Scharlaken-Pastel*, ziet *Alkermes*.

De *Pot-assche* diend, zonder *koleur* te geven, om de verwe te bereyden en vast te stellen.

Den *Raucou* (waer van gehandeld is) is *koleur-gevende* voor de *Kleyn- ofte Valsch-verwers*. Deze materie geeft een *oranje-koleur*, zeer gelyk aen de *Fustel*; maer het *koleur* is niet vast, en word door de locht opgeeten.

Den *Rodoul* en de *Fovie* zyn *koleur-gevende Ingredienten*: het zyn bladeren van kleyne boomkens, de welke uyt de nature voordkomen, en dienen voor het Zwart in de kleyne *Teinture*.

Den *Safræn*, genaemd *Safrano*, voor de *Zyde-verwers*, is *koleur-gevende*, en diend niet voor wolle goederen.

Den *Safranbourg*, ofte *valschen Safræn*, is voor de *valsche Teinture*.

Den *Salpeter*, die niet en verwd, diend voor de *Goed- en Groot-verwers*.

Den *Sandal*, ofte *rood Sandel-hout*, het welk in de *Indiën*, ofte tuschen de gebergten van *Candiën* groeyd, is zeer hard vast en tegenstrydig.

De *Sarette*, *koleur-gevende Plante*, die uyt de nature groeyd, diend voor de groote *Teinture*.

De witte en zwarte *Zeeep*.

Het *Sel Ammoniac*, het gemeen *Zout*, den

Wyn - steen , het Gemme - zout , het minerael Zout , het Niter-zout , en alle mineraele Uyttreksels , en geven van zig geene koleuren , maer beyden de lichaemen om de koleuren te ontfangen de welke door hun uyt de koleur-gevende substantien zyn getrokken.

De Soude , ofte Soud-afsche , is een blauwagtig , zoo hard en bytende als lang-aenhoudende Alkali , welkers compositie ik niet noodig vinde kenbaer te maeken , mids men deze gelyk zy is kan bekomen.

De Solfer is eygen om de wollen en zyden wit te maeken.

Den Sublime , ofte Sublimaet , en geeft geen koleur , maer diend voor de Groot- en Goed-verwers.

De Zemelen dienen voor de zelve.

Den Sumach , ofte Sumac , anders genaemd *Smak* , eenen boom in Arabiën , diend voor de zelve.

De Suie , ofte Schouw-roet , gezeyd *Bitter* , dat door den rook voordkomt , is dienstig voor de Kleyn-verwers.

Den Tartre , die geen koleur en geeft , diend voor de Groot- en Goed-verwers.

De Terra merita , ziet Coucoume.

Den Tournefol , verboden voor de Groot- en Kleyn-verwers.

De Trentanel , een zeker gewas waer mede men het Olyf-koleur maekt , diend alleen voor de groote en goede *Teinture*.

Den Verdet , ofte het Spaensch Groen , is eene koleur - gevende substantie , en diend voor de Groot-verwers.

De Urine zal met haer gebruyk getoond worden.

De Vouéde (ziet Guéde) voor de Groot-verwers.

Het Vermilloen, ziet Alkermes.

Den Azyn van Wyn is genoegzaam bekend, zyn gebruyk zal aengetoond worden.

Lyste der Konst-woorden, ofte Termen, de welke onder de Verwers in 't gebruyk zyn.

AM En moet voor eerst in aendagt nemen, **IVII** dat 'er in alle Konst-oeffeningen en Ambagten, zoo onder de Meesters als de Werkluyden, zekere Woorden ofte Termen in 't gebruyk zyn, de welke van andere persoonen, die van deze Konsten ofte Ambagten niet en zyn, geenzins kunnen verstaen ofte bevat worden; want zy by en onder hun iet anders beduyden, als den letter-galm ons kan doen bevatten. Daerom, dewyl deze Verw-konst by onze naeste gebueren, te weten in hoog Vrankryk, grootelyks en bedektelyk in 't gebruyk is, zoo wil ik hunne eygene Spreek-woorden in hunne moeder-tael den Lezers voorstellen, en stiptelyk uytleggen.

Ten eersten zeggen zy: *Abattre le Bouillon*, het koken zyne kragt benemen. Dit geschiedt door het bad, kokende, te verkoelen met koud water, voor dat men in het zelve de stoffe legt.

Achevement is de volmaektheyd geven aen eene zwart geverwde stoffe door de kleyne ofte valsche *Teinture*.

Acquerir du fond, groote versterking bekomen. Dat is, dat een koleur, in plaets van in de lucht te vergaen, door de lucht versterkt en schoonder word.

Affeoir une Cuve, de Dop-kuyp bereyden met de Ingredienten die het koleur moeten maeken.

Affiette d'une Cuve, den stand der Kuyp met haere Ingredienten bereyd.

Arriver, het groot Koksel door het gebruyk van kragtig en groot vuur.

Barril, kleyn, met houpen ofte houpels gebonden, Tonnetje ofte Vatje, om in het zelve te mengen ofte te bevogtigen de Verwen ofte Droguen, eer zy in den ketel gebruykt worden.

Balai is den Bezem om de ketels te zuiveren.

Bain is de volmaekte Verwe bereyd voor de wolle stoffen.

Bouillon is de voorbereyding ofte het koksel der Ingredienten die geen koleur en geven, om de koleuren te ontfangen van de koleur-gevende Ingredienten.

Brevet is een Vat ofte Kuyp die men bereyd om warm ofte kokende te maeken.

Bruniture is eene *Teinture* ofte Koksel die op een klaer koleur der stoffe de stoffe bruyn maekt.

Brunit, idem.

Coup de pied is eene kuyp, de welke, met kalk gesteld zynde, in het verwen zeer ras gebruykt word, ofte al te ras.

Cuve d'Inde is eene kuyp gesteld met Indigo zonder Pastel, (van welk Pastel gehandeld is) in de welke men verwd, koud zynde.

Cuve en œuvre is eene kuyp, in de welke nog te veel, nog te weynig kalk is, en waer aen niet te kort is, 't en zy de hitte om te verwen.

Cuve garnie, eene kuyp die met haere Ingredienten bezwangerd is, en nog onbequaem om te bewerken, door dien dat zy nog niet genoeg gerezen, ofte gefermenteerd en is.

Cuve rebutée, eene afgewezenen kuyp, de welke haere blauwe *Teinture* niet en geeft, 't en zy dat zy koud is.

Cuve qui souffre is eene kuyp, in de welke te weynig kalk is.

Cuve usée is eene kuyp, in de welke te veel kalk is, en die niet en kan bewerkt worden, 't en zy de magt van de kalk verminderd is.

Cuve fourde, ofte doove Kuyp, de welke begint gerugt ofte opspringsel te maeken, gelyk geschied in het blusschen van levende kalk met warm water.

Poser une Cuve is eene kuyp in de welke alle de noodige Ingredienten zyn om te verwen, in wat ofte hoedaenig koleur het zy.

Assesoir une Cuve, idem.

Assiette de la Cuve, idem.

Pallier la Cuve is het overblyfsel ofte beslag der kuyp omroeren, ofte koken met het vogt.

Heurter la Cuve is met groot geweld roeren ofte stooten van de oppervlakte der kuyp tot den grond toe, om de zelve logt te geven.

Cuivreux is het schuym, het welk zig vertoond op de bovenvlakte van het bad der kuyp.

Dégarnir la Cuve beteekend, dat men in de kuyp de Zemelen en Mekrap na discretie doet, op dat zy niet te veel en zoude overlast zyn.

Débouilli, ou *débout*, is kleyne lapjes ofte staeltjes verwen, om te zien of het koleur goed is.

Donner l'eau is ophouden van in de kuyp water te gieten, de welke haere blauwe *Teinture* niet en geeft, en vervolgens Indigo daer in te doen, op dat zy die zoude geven.

Donner le pied is kalk in de kuyp doen na evenredigheyd van de Pastel.

Donner le pied ou le fond à une étoffe : dit is aen de stoffe die moet geverwd worden een koleur geven, het welk moet dienen voor den grond, en daer een ander koleur moet op geleyd worden. By voorbeeld, om groen te maeken, moet men de stoffe geven *un pied de jaune*, dat is een geel koleur, en terstond de zelve doppen in de blauw-kuyp. Om zwart te maeken, moet men de stoffe geven *un pied de bleu*, dat is, eerst moet zy gedopt zyn in het blauw, en dan terstond in de kuyp ofte het bad dat met zwart bereyd is.

Demi-Bouillon is den Tarter ofte Wyn-steen (in geval het Wyn-steen moet zyn) in het gemeyn kokfel verminderen ofte afnemen.

Quart de Bouillon, idem.

Eclaircir is de bruynheyd of donkerheyd van eene geverwde stoffe verminderen ofte verlichten.

Event is eene kuyp daer de overblyfsels der *Teinture* in zyn, om de zelve te verlichten en voorders te versterken.

Eventer une étoffe, is de stoffe, uyt de kuyp ofte uyt het forneys komende, terstond bloot stellen aen de locht, op dat het koleur dat zy aengenomen heeft wel zoude in alles gelyk en vereenigd zyn.

Eau crue, rauw ofte ongezoden water, in het welk de zeep haer niet en ondermengeld, nog tot geen schuym kan gebragt worden.

Heurée is het schuym dat men gemeynelyk ziet op het bovenste ofte de bovenvlakte van eene stillstaende blauw-kuyp.

Friller is een geluyd geven, springen, kraeken, ofte knarsen, het welk men in de kuyp hoord, eer zy tot haere zaete gekomen is.

Frillement, idem.

Flambures zyn plekken ofte ongelykigheden de welke men bespeurd in eene stoffe die niet volmaektelyk geleverd en is, ofte niet genoeg verlicht of verwaeyd is.

Guesdes, de Pastel-kuypen, en waer zy moeten geplaatst zyn.

Guesderon is den Werkman aen wie de zorg der kuypen bevolen is; want het is van groot gevolg, voordeel, ofte schaede aen eenen Meester Verwer, eenen goeden en getrouwen, ja werkzaam *Guesderon* te hebben.

Gauder is eene stoffe geel verwen met de Gaude waer van gehandeld is.

Gaudage is de beweging van het geel-verwen.

Garniture is den Indigo die men in de kuyp doet om aen de kalk voor beslag te dienen.

La Pâté is het overblyfsel dat in den grond der kuyp is.

Laisser la laine sur le bouillon, is de wolle vyf ofte zes dagen laeten liggen in eene koele plaats, naer dat zy alvooren twee uren gekokt heeft: dezen vyf à zesdagigen stilstand diend om het koksel te beter te doen indringen, en te vermeerderen de beweging ofte kragt van het zout.

Liser, een Spreek-woord onder de Zyde-verwers, is de strengen die aen malkanderen gebonden zyn in het bad van onder tot boven roeren, op dat het koleur overal gelykelyk zyn uytwerkfel zoude doen.

Maniement is de behandeling van het bad der kuyp om te kennen of zy goed is.

Passes is de stoffen in de kuyp doppen tot verscheide reyzen ofte erhaelingen.

Rabat is het schuym dat boven het blauw staet. naer dat het wel doorwerkt is met den rokkel-stok.

Répondre la chaux is naer de genoegzaeme mengeling de kalk in de kuyp gieten.

Roser is een Karmozyn-koleur aen het rood geven, en vervolgens bruynder maeken; het welk tegenstrydig is aen de levendigheyd en helderheyd.

Rancir is de koleuren helder en levendig maeken.

Rance is als het Scharlaken te sterk trekt op het Oranje-koleur, ofte wat te geel is.

Racinage is de maniere om de wortelen te gebruyken tot het verwen der wollen.

Rudir l'étoffe is de zwarte verwe vermeerderen, ofte zwarter maeken, door het byvoegen van het Koper-rood, het welk een zeker Bergzout is.

Rabat is het bruyn-verwen van eene stoffe met de noodige ingredienten.

Rabatre is de beweging van eene stoffe bruyn te verwen.

Rejets, ziet *Passes*.

Santaller is eene stoffe doppen in een bad bereyd gemaekt met rood Sandel-hout en andere koleur-gevende ingredienten.

Surmonter la galle, ziet *Rudir l'étoffe*, hier boven.

Trancher, *Tranche*, beteekend dat, als men het geverwd laken doorsnyd, het binnenste koleur gelyk is aen het buytenste.

Venir à doux is als de kuyp uytwendig eenig blauw koleur uytwerpt.

User de chaux is als de qualiteyt van de Pastel meerder ofte minder materie vereyscht.

De voornaemste ofte bijzonderste Instrumenten ofte Gereedschappen noodig tot de Verw-konst.

DE Werk-tafels, ofte Werk-banken, waer op men verwd, moeten noodzaekelyk geplaeft zyn by eene riviere; want men heeft in de Verw-konst het water overvloediglyk noodig, besonderlyk om de lakens, de zyden en de wollen, die geverwd zyn, te wasschen: maer gelyk het dikwyls geschied dat het water dik en troubel is, door verscheyde oorzaken, als zyn heftige winden, zwaere regens, ofte hagelvlaegen, waer door de modder zig ondermengd met het water, het welk alzo zyne heldere klaerheyd verliest, zoo heeft men in de grooten werk winkels groote kuypen, dienende tot het genoegzaam wasschen der stoffen, by gebrek der zuivere rivier-waters; welke klaere spoeling men voor de gene van de onklaere waters met redent stellen moet, om dat zy met geen slyk ofte stofagtig zand de stoffen ofte lakens en verdooven ofte beladen. Aen eene van deze kuypen zyn gemeynelyk twee werkluyden, de welke met hunne steek- ofte stoot-boomen de goederen wasschen en bewerken. De wateren die hier toe moeten dienen, zyn cistern- ofte regen-bak-waters; doch zy moeten eerst door eenen wollen zak gezegen worden, om de zelve te klaeren. Dezen wollen zak is met haeken vastgemaekt aen het eynde van eene goôt ofte buyze, door de welke het water in de kuyp loopt, als men dit noodig oordeeld tot het gebruyk.

Ider-een kan ligtelyk begrypen, dat tot het verwen

verwen van stoffen, lakens, zyden, gaerens, katoenen en wollen, noodig zyn kopere Ketels, die in ofte boven hunne vuur-ovens moeten geplaatst zyn, in de welke, met ofte door de *Teinture* voorzien zynde, de goederen, onder een geduerig omroeren, om overal gelykvormig te zyn, moeten gedopt worden, om de koleuren aen de zelve vast te hegten, en met hun eenlyvig te maeken.

De lakens, ofte andere stoffen; de welke, om geferwd te worden, in de kuypen moeten gedopt zyn, en mogen nogtans den grond der kuyp, dat is het overblyfsel van de verwe, dat in de kuyp blyft, niet raeken; anders zouden zy zeer onteyn ofte ongelyk zyn. Om dit ongeval te ontgaen, gebruykt men eenen grooten yzeren Ring, den welken gemakkelyk in de kuyp kan gehangen worden, zonder den grond te raeken. Dezen word van de werkluyden genaemd de *Champagne*. Hy is van onder doorkruyft met koorden, dienende voor het bedde om de goederen op te leggen. Dezen Band word dan door verſcheyde koorden met haeken aen de kuyp vastgemaek ten tyde dat de lakens ofte andere stoffen in de zelve hun koleur aennemen. Dezen Ring ofte Band zoude ook kunnen en mogen gemaakt zyn van eenig hout dat geene verwe en geeft, nogtans geen eyken- ofte vet hout. Ik zoude zelfs aenraeden deze voor de yzere Banden te stellen, ter oorzaak dat het yzer, onderworpen zynde aen het roesten, veel ligter den roest zal uytwerpen door de sterke en bytende vogten die in de kuyp zyn, en zig vervolgens ondermengelende met de koleuren, aen de zelve, ofte aen de stoffen veel schaede zoude kunnen toebrengen.

De werklyuden in deze Konst bedienen hun van verscheyde andere Instrumeten, gelyk zyn de *Jatte*, ofte den diepen Kom, om de verwen en andere compositien nae de ketels ofte kuypen te draegen; de *Chasse-fleurée*, eene soort van Lepel, waer mede men het schuym van den ketel by een vergaerd en afneemt, op dat het laken niet en zoude geplekt worden; den Stootstok, om de wollen en zyde-gaerens het bovendryven te beletten, den Haek, ofte het Trekzyzer, waer door men de lakens tot de kuyp beweegd; eenen Steekstok, ofte Steekzyzer, om de lakens in de kuyp ofte riviere te werpen; den zwaeren houten Plakker, waer mede men het laken klopt ofte slaet terwyl het gewasschen word; het Zyge-vat voor de vogten; de houtte Leeder, die men op de kuyp ofte den ketel legt, om het vogt der uytgetrokkene goederen daer wederom in te brengen; eene Zifte ofte Teems; de Korven ofte Manden voor de wollen, zyden en gaeren; den Rouffelstok, om de kuypen te zuiveren.

De wolle lakens; in de ketels ofte kuypen hunne koleuren ontfangen hebbende, zoo haest zy bynaer van alle de vogten der verwen ontlast, ofte, gelyk zommige werklyuden doen, uytgeperst zyn, worden deze terstond op sterke raemen gespannen. Dit geschied in dezer voegen: men maekt beyde de zelfkanten vast aen de haeken van het raem, en alzoo worden de twee raem-balken zoo wyd van elkanderen gedreven als den werkman noodig oordeeld dat zy moeten gespannen worden. In deze gesteltenis laet men die volkomendlyk droog worden, en alzoo beweegd en gespannen zynde op de werk- en meet-tafel, word de wolle geplatt en de lakens gemeten.

Boven de aengetoonde Instrumenten en Werk-tuygen, moet den Verwer nog voorzien zyn van eenen Meulen, in zyn geslagt *Mortier* genaemd, om den Indigo zoo fyn het mogelyk is te kley-nen, of tot fyn poeder te brengen; van eene Ver-giet-tesst; eene Schotel met gaten, om de vogten door te zygen; eenen Ketel voor de Preuven; Pannekens, Eemers, Tonnen ofte Tonnekens; eenen Smoor- ofte Blusich-pot; een Karréken om de goederen van de eene plaets nae de andere te brengen; eenen Vuur-kom om eenige vogten te verwarmen; glase Vaten tot behouding der com-positie van het Scharlaken-koleur; eenen Bezem van biezen, riet ofte lis, om de ketels te zuyve-ren; hunne Dekfels, Schuur-zand en Spongie, &c. &c.

Het Werk-huys ofte den Winkel der Zyde-verwers verschild weynig van het gene ik betoond heb, daerom zal ruym genoeg zyn eene rype aen-dagtigheyd op de volgende wyze; want dewyl hunne Instrumenten bynaer alle de zelve zyn, en vinde ik niet noodig deze te herhaelen.

Van de Koleuren der groote en goede Teinture.

MM En naenid alle de vaststaende, dat is on-
IVII veranderlyke koleuren, de koleuren van de groote ofte goede Verwe. Zomwylen naemd men de eerste koleuren fyne, en de andere val-sche koleuren; maer deze spreek-wys kan aen dobbelzinnigheyd onderworpen zyn: want men maekt dikwyls maer al te weynig verschil tusschen de fyne en hooge koleuren, die deze zyn, in de welke de Cochenille gebruykt word, welkers weerde

ofte prys veel hooger is als de weerde ofte den prys van de andere.

De ondervindingen , die de alderzekerste wegwyzers zyn , zoo in de natuurkunde als andere wetenschappen , hebben aengetoond dat de verscheydheden der koleuren , volgens het voorgaende onderscheyd , ten deele afhangen van de bereyding der materie ofte stoffe die men wild verwen , en ten deele van de verkiezing der koleur-gevende materien de welke men tot zoo ofte zulk een koleur wild gebruyken ; zoo dat men wel mag peyzen en opregtelyk zeggen den algemeynen grond dezer konit te zyn de kennis der poreuse ofte doordringelyke lichaemen die geverwd moeten worden , aen hun mede te deelen de kleyne en subtile deelkens van eene vremde materie (gelyk is de koleur - gevende) en die daer zoodaenig aen vast te hegten , dat zy , nog door den regen , nog door de doordringende straalen der zonne , hunne eerst aengenomen koleuren en kunnen verliezen , nog de zelve eenigzins verhinderd worden : ook in de verkiezing van vasthoudende en koleur - gevende deelkens , die de stoffen , lakens , wollen , ofte zyden , in hun kunnen ontfangen , en ontfangen hebbende , met hun kunnen vereenigd behouden.

Deze opening der poriën ofte zweet-gatjens van de stoffen die de koleuren moeten ontfangen , geschied door het kokende wáter , het welk bezwangerd is met de respectieve zoute ofte ziltagtige minerale stoffen die noodig zyn om de koleur-gevende substantien ofte materien in hun te dringen , en nu de zelve ontfangen hebbende , en door de koude toesluitende , te blyven behouden : uyt het welk klaerelyk volgd , dat de poriën ofte

vezeltjens der wolle, van de welke de stoffen ofte lakens moeten gemaekt worden, wel behooren gewasfchen te zyn, opender en vasthoudender gemaekt, en dan gefloten, op dat zy de koleur-gevende deeltjens in hun zouden kunnen behouden, even als eenen diamant in de kas van eenen ring behouden word.

De dikwyls erhaelde ondervinding geeft ons gendeg te kennen dat 'er geen koleur-gevende ingredient en is der klasse van de groote ofte goede *Teinture*, of het heeft eene saementrekkende en verhaeltende kragt, minder ofte meerder volgens zyne hoedaenigheyd; dat deze genoeg is om de aerde af te fcheyden van den aluyn, een van de bezonderste zouten die gebruykt worden tot de hereyding der wollen de welke moeten geverwd worden; en dat deze aerde, vereenigd zynde aen ofte met de koleur-gevende deeltjens, gelyk eene specie van lak maekt, onvergelykelyk fynder als het gene de Schilders gebruyken; dat men ook in de levendige koleuren, gelyk het Scharlaken is, geen en aluyn en mag gebuyken, maer dat men in de plaets van den aluyn, en de aerde van den zelve, de welke gemeynelyk uyt haere nature wit is, als den aluyn van den alderbesten is, moet gebruyken eene andere witte materie, die aen de koleur-gevende deeltjens diend tot eene vasthegting aen de lichaemen die moeten geverwd worden; te weten het tin, ofte tin, zekere bergstoffe. Dit zuiver tin, ondermengeld met de andere noodige ingredienten; door het koken, opend de zweet-gatjens der wolle lakens de welke het Scharlaken-rood moeten ontfangen, en zy blyven onveranderlyk door de koude in de zelve besloten.

't Is dan het alderwaerschyndelykste , dat de koleuren van de kleyne ofte valsche Verwe een groot gebrek hebben , om dieswil dat de lichaemen die moeten gekoleurd worden , te vooren niet genoegzaam bereyd gemaekt en zyn om de koleuren te ontfangen , en dat zy gemeynelyk maer op de uytwendige deelen , zonder de inwendige te raeken , gebruykt worden ; ook , dat de koleuren zomwylen wel in eenige poriën ofte zweet-gatjens gedrongen worden , de welke nogtans onbequaem zyn om de zelve te ontfangen , ofte die eenigzins ontfangen hebbende , te konnen behouden. Dit is dan de oorzaak dat zy aenden minsten toeval onbequaem zyn te wederstaen , en ligtelyk gequetst worden ; dat zy door regen en heftige zonneshyn zoo ligtelyk verdwynen ; dat zy door de scherpe vogten geheel van wezen veranderen , en niet wederom tot hunnen eersten luyster konnen gebragt worden.

Waer het zaeken dat onze eenwe zoodaenig verlicht waere , dat men aen de koleur-gevende houten , die de Kleyn- ofte Valsch-verwers gebruyken , eene vaststaende kragt , de welke zy te kort hebben , konde geven , en dat men de wolle bereyd maekte om deze te ontfangen gelyk men de zelve bereyd , by voorbeeld , voor andere roode koleuren , ofte voor de Mekrap , het is zeker dat men eenen voordeeligen middel zoude uytgevonden hebben om het koleur-gevende hout tot gebruyk der groote en goede *Teinture* te brengen , daer nogtans het zelve tot nu toe alleen diend voor het gebruyk der kleyne en valsche *Teinture*.

Van het Blauw.

III Et blauw Kolor vereenigd zig met de **II** wollen , ofte wolle stoffen , van wat geslagt dat zy zouden kunnen zyn , zonder dat het noodig is eenige andere bereyding te maeken , als de wolle , ofte wolle stoffen , te laeten weeken in ruym lauw water , de zelve vervolgens wel uyt te persen , ofte de vogten te laeten uytdruppen. Deze voorzorg is zeer noodzaekelyk , op dat het kolor zig ligtelyk zoude kunnen dringen in het lichaem der wolle , en haer overal gelykelyk vasthegten ; en dezen regel is algemeyn voor alle de koloren , van wat geslagt zy mogten zyn , zoo wel voor de gesponnen wolle , als de wolle stoffen.

Aengaende de wollen die nog op de vellen zyn , de welke dienen voor de fabriek der lakens , de gemengelde en ongemengelde , is het voor alle deze zeer noodig geverwd te worden eer dat zy gesponnen zyn ; maer voor dat zy geverwd worden , moeten zy op het aldervolmaekteste gewasschen zyn , op dat zy het alderminste vet niet en behouden ; anders zouden zy onbequaem zyn om eenige verwe aen te nemen : ook behooren de wollen , ofte andere wolle goederen , de welke een ander kolor moeten aennemē , ofte erverwd worden , eerst in het warm water weeken , op dat het kolor overal en aen alles gelykelyk zyne kragt zoude kunnen mededeelen.

Van de vyf eerste , ofte moederlyke Koloren , waer van ik gehandeld heb , zyn 'er twee die

eene bezondere bereyding noodig hebben, de welke gelegen is in voor de zelve te gebruyken eenige ingredienten die geen koleur en geven, maer de welke door hunne zuuragtige scherphgheyd en de subtile fynigheyd der aerde, de zweet-gaten ofte poriën der wolle bereyden om het koleur te ontfangen. Deze bereyding word genaemd *het Koksels*; doch dit veranderd volgens de natuur en de verscheydenheyd der koleuren, by de Verwers genaemd *Nuance*. De koleuren die de voorbereyding noodig hebben, zyn het rood en het geel, en de koleuren die van de zelve voordkōmen. Het zwart vereyscht eene bereyding die aen het zelve besonderlyk noodig is; het blauw en het bruyen, het racine- ofte wortelkoleur, en vereyschen geene voorbereyding, maer het is genoeg dat de wolle wel zuyver gewasschen, t'eenemaal haere vettigheyd benomen en geweekt is; ja zelfs voor het blauw word er geene andere manier van doen vereyscht, als de wolle, geweekt zynde, in de kuyp te werpen, en de zelve daer zoo korten ofte langen tyd in te laeten, als dat men het koleur ligt ofte bruyenblauw wenscht te hebben. Deze reden, gevoegd zynde by eene andere, de welke noodig oordeeld voor vele koleuren dat de wolle te vooren geverwd zy door het blauw koleur, is oorzaak dat men hier van de alderzekerste regels zal geven; want, is het zaeken dat het zeer gemakke-lyk valt de wolle in het blauw te verwen, als de blauw-kuyp eens wel bereyd is, 't en is nogtans niet gemakkelyk de zelve te bereyden; want dit is eene van de moeyelykste werkingen der geheele Verw-konst.

Daer zyn dry verscheyde ingredienten noodig

tot het blauw-verwen, te weten, het Pastel, de Weede, ofte Weed, (zeker kruyd, gestampt en gedroogd) de Vouéde, Wouwe, ofte Tutumkruyd, en den Indigo. Men zal de bereydmaking van deze materien geven, beginnende van het Pastel, de Weede, ofte Weed.

Van de Pastel- ofte Weed-kuyp.

GM de Weede ofte het Pastel werkstellig te maeken tot de blauwe Verwe, bediend men zig van groote houtte Kuypen, van thien à twaelf voeten diamétre, ofte middelstreep, en van zes of zeven hoog, beslaegen met yzere banden, van dry tot dry voeten van malkanderen. Als zy gemaekt zyn, men graefl ze in de aerde, zoodaenig dat zy maer dry ofte vier voeten boven den grond uyt en springen, ten eynde dat de werkluysden te gemakkelyker de wollen ofte wolle stoffen, de welke in de kuyp zyn, zouden konnen bewerken. Dit geschied met kleyne dobbele haekskens, die aen de kuyp rondom vast zyn, om de koorden, daer de goederen aen vast houden, aen te haeken.

Gemeynelyk en zyn de gronden dezer Verwkuypen van geen hout gemaekt, om alle perykelen en onheylen te schouwen, de welke, zoo door het rotten als door den zwaeren arbeyd, zouden konnen onvoorziens voorvallen; maer men metst de gronden, en men terrast de zelve: doch ik en zeg niet dat dit noodzaekelyk is; want ik zeg het alleenelyk om dat het lastig is dat den grond van eene zoo groote kuyp zoo veel arbeyd kan onderstaen, zonder eenig perykel door den

zwaeren laft der ingredienten te moeten vreezen: want, hoe grooter de kuypen zyn, hoe volmaekter het werk is.

Men neemt gemeynelyk dry ofte vier baelen Pafel, en de kuyp ordentlyk gezuyverd zynde, maekt men den toefland der *Teinture* op de volgende maniere. Men vold eenen koperen ketel op, flaende by de kuyp, met flilflaende bedorven water; hoe meer het zelve bedorven is, hoe beter: en is 't dat men zoodaenig water niet ter hand en heeft, men doet in den ketel eene hand vol Genestrolle, ofte Hooy, dat is te zeggen ontrent dry ponden, met acht ponden zwartagtige Mekrap. Dit gewigt en moet nogtans zoo juft niet zyn, en om de Mekrap te spaeren, mag men nemen van de oude en lang bewerkte Mekrap, de welke het befte uytwerkfel doet.

Den ketel nu vervold zynde, doet men den zelve koken eene ure en half, ja zelfs twee, en dry uren: dan giet men het water, door middel van de goôt, in de groote kuyp, wel gezuyverd, en op den grond van de zelve legt men eenen hoëd vol tarwezemelen, geduerig het kokende vogt uyt het forneys in de kuyp gietende. Terwyl het loopt, doet men de baelen Pafel in de kuyp, de eene naer de andere, om de zelve te beter en gemakkelyker met den Mengel- ofte Rouffel-ftok te kunnen breken en mengen. In dezer voegen moet men voordwerken tot dat het heet bad zoo verre in de kuyp geydeld is dat zy half vol is, ofte wat meer; dan zal men de zelve zeer nauwkeurig met wolle fargien toedekken, en alzo in dezen flaet vier goede uren laeten trekken en rusten.

Naer de ruym vier uren getrokken te hebben,

zal men de kuyp de locht geven en laeten koud worden, en men zal voor elke bael Pastel eene goede houte schotel levende Kalk in de kuyp gieten. Alswanneer dat naer de verdeyling ofte verstroying van de Kalk de ingredienten der kuyp t'eenemaal zullen gemengeld en gezonken zyn, men zal de zelve wederom dekken gelyk te voeren, uytgenomen dat men een open plaetsken van vier vingeren zal laeten om de locht te vatten.

Vier uren daer naer zal men het vogt der kuyp verminderen, ofte afkorten; men zal de zelve wederom dekken, en twee à dry uren laeten rusten; maer men moet een locht-gatjen in het deksel laeten, gelyk gezeyd is.

Naer deze dry uren mag men haer nog eenig vogt ontnemen, alles wel roerende en onder-een werkende. Is het zaeken dat de kuyp haer blauw Kolor nog niet genoeg uyt en werpt, ofte ver-toond, zoo moet zy, naer dat zy wel onder-een geroerd is, nog eene ure en half rusten; wel zorgende, is 't dat zy haer nog niet veerdig en maekt, ofte haer kolor nog niet genoeg en geeft. Alsdan zal men de kuyp het water geven met den Indigo ondermengeld, in zoodaenige quantiteyt als men noodig zal oordeelen. Gemeynelyk gebruykt men hier toe het week-water, het welk uyt de blauw-kuyp geschept is, eenen koperen ketel, ofte pot, ofte grooten eemer, die gemeynelyk van deze werkluyden gebruykt word, vol, voor elke bael Pastel. De kuyp nu opgevold zynde tot zes vingeren van den boord, moet de zelve tot den grond toe zeer wel omgeroerd worden, en gedekt gelyk te voeren.

Eene ure naer dat de kuyp het water ontfangen

heeft , zal men de zelve wederom geven twee houte ſchotels levende Kalk voor elke bael Paſtel , wat meerder ofte minder , volgens de qualiteyt van het Paſtel , en volgens dat men oordeeld dat het kan draegen.

De kuyp nu wederom gedekt zynde , zal men naer den tyd van dry uren een ſtaeltje van laken ofte ſtoffe , het welk , gelyk gezeyd is , te vooren in warm water wel moet doorweekt zyn , laeten hangen in de kuyp tot het midden toe den tyd van eene ure ; naer welken tyd men het ſtaeltje zal uyttrekken , en konnen ondervinden of de kuyp in haeren volkomen goeden ſtand is ; het welk gy zult kennen aan dit teeken , is het zaeken dat het ſtaeltje met een lieffelyk groen koleur te voorchyn komt , en eenen oogenblik in de locht geweest hebbende , ſeffens in een ſchoon blauw veranderd is.

Dry uren naer deze werkſtelling zal men de kuyp wederom zeer wel onder-een roeren , daer Kalk in ſtrooyen zoo veel als zy noodig heeft , en de zelve wederom toedekken ; en naer eene ure en half , de kuyp ſtil en gezonken zynde , zal men wederom een ander ſtael in de zelve hangen gelyk gezeyd is , het welk men niet zal uyttrekken ; 't en zy naer het verloop van eene ure en half , om ten vollen het uytwerkſel van het Paſtel te zien. Is het zaeken dat het ſtael een ſchoonder groen heeft aengenomen , en dat het zelve , in de locht zynde , een diep blauw koleur aenneemt , zal men , tot volle verzeke- ring van de kuyp , nog een ander ſtael gebruyken , en ziende dat dit derde ſtael op het alderſchoonſte gekoleurd is , zal men in de zelve nog warm water , nog trekſel van Mekrap meer by-

voegen, maer alleenelyk, wederom wel geroerd zynde, zal men, zulks noodig oordeelende, daer eenige Kalk byvoegen. De noodzaakelykheyd van de Kalk by te voegen, zal men ligtelyk kunnen kennen uyt de handeling en den reuk der verwe.

Dit alles nauwkeuriglyk werkstellig gemaekt zynde, zal men de kuyp nog eene ure dekken, en in dezen goeden staet zynde, zal men de stoffen, de welke moeten geleverd worden, tot de kuyp bewegen, op de maniere die ik beschreven heb, zonder den grond te raeken. Dit word genaemt *de Opening der Kuyp*. Om alle mislagen voor te komen, wil ik my wel de moeyte geven een weynig van het voorzeyde te erhaelen; te weten, dat de opening der kuyp gedaen zynde, in de zelve de *Champagne* moet gehangen worden, op dat de lakens, wollen ofte stoffen den grond niet en zouden raeken, en alzoo grootelyks geplekt worden.

Men behoord zig nogtans niet t'eenemaal te vreden te houden, met dat men weet ofte kend hoe dat men eene kuyp in haeren vollen stand moet stellen, maer men behoord daer-en-boven de kennis te hebben om de zelve wel te bestieren en te bewerken: daerom is het van een groot gevolg, dat de Verwers voorzien zyn van nauwkeurige en oplettende werkluysden, de welke bequaem zyn om te kunnen onderscheyden of eene verw-kuyp haere volle bequaemheyd heeft om blauw te verwen, ofte niet.

De Blauw-kuyp heeft haere volle bequaemheyd, alswanneer het beslag ofte de moere, de welke in den grond der kuyp is, het koleur heeft van een donker groen, en als dit veranderd

uyt de kuyp zynde. Gelykelyk kan men van den welstand der kuyp oordeelen aen het staeltje het welk eene ure in de zelve geweest heeft; is het zaeken dat het zelve, voor dat het in de locht geweest is, een vast en schoon kruid-groen koleur heeft, zoo mag men zig vastelyk verzekerd houden dat de kuyp haere vereyfschte volmaektheid heeft.

Naer dat nu de Blauw-kuyp na den wensch is, en zeer wel bewerkelyk, zal men zien dat het bovenstaende vogt klaer en roodagtig is, en de druppels, de welke van den Roer- ofte Rouffel-stok vallen, zullen aen de oog bruynschynen te zyn.

Daer en zyn maer twee ongevallen, aen de welke de kuyp kan onderworpen wezen: deze zyn, dat 'er te veel, ofte te weynig kalk kan in wezen; maer de volleerde en ervaerene werkslyden weten dit gebrek te erstellen, met in de kuyp by te voegen *Tartre* of *Wyn-steen*, ofte wel *Zemelen*, ofte *Pisse*, als zy oordeelen dat 'er door het dikwyls erhaelen te veel kalk in de kuyp gestort is; maer is 'er te weynig, door de vreeze van eenen misflag te begaen, in gestort, de kalk moet 'er noodzaakelyk bygevoegd worden, uyt vreeze van de *Teinture* te bederven, het welk geschied, als het *Pastel* de kalk als ingeeten ofte overmeesterd heeft; altyd zorgende van de kuyp wel en zeer wel tot den grond toe om te roeren, als men ophoud van werken, op dat zy des anderen dags gezonken zynde, haere volle bequaemheid mag hebben om bewerkt te worden.

De quantiteyt van het *Pastel* en den *Indigo*, die noodig is om zene volmaekte Blauw-kuyp te

stellen , moet over-een komen met de hoedaenig-
 heyd ofte grootheyd der kuyp , wel agt nemende
 dat een pond van den alderbesten Indigo zoo veel
 uytwerkfel doet als zefthien ponden Pastel ; zoo
 dat zes ponden Indigo genoegzaam zyn voor eene
 bael Pastel wegende ontrent honderd en vyftig
 ponden.

Zoo haest de kuyp door het gebruyk begint te
 verflauwen en te verkoelen , men moet de zelve
 verwarmen : deze werkstelling vereyscht zoo veel
 zorg als om de kuyp te stellen. Om hier toe te
 komen , men moet eerst de kuyp wel onder-een
 roeren , naer de zelve opgevold te hebben met
 warm water , en dan de kuyp laeten rusten ten
 minsten twee dagen : alsdan sield men het *Brevet* ,
 dat is het Pastel- ofte Verwarm-vat , in den ko-
 peren ketel : hier door is te verstaen , dat de in-
 gredienten (*) de welke in de kuyp zyn , moe-
 ten overgesteld worden door de goôt in den ketel.
 Nu , deze ingredienten kokende , worden we-
 derom op de zelve maniere overgebracht van den
 ketel tot de kuyp , den grond , de moere , ofte
 de pâte , sterk roerende , terwyl het vogt door
 de goôt in de kuyp loopt , om alles wel te onder-
 mengen. Men mag alsdan ook eenen ketel met
 gereedgemaekten Indigo in de kuyp storten. Door
 den gereedgemaekten Indigo word verstaen dat
 den zelve zeer fyn moet gevreven ofte gestampt
 zyn , en dat men den zelve dan in eene goede
 quantiteyt water dry quarten van eene ure sterk
 moet laeten koken , daer by voegende op tachen-
 tig ponden twaelf ofte derthien ponden Mekrap ,

(*) Door de Ingredienten verstaet men
 het getrokken Vogt.

en ontrent veertig ponden Potasfche (*Cendres gravelées*) alles komende op vyfen-twintig eemers klaer water. Men mag hier ook nog byvoegen eenen hoed vol Tarwe-zemelen.

Naer dat de kuyp nu verwarmd is , men moet wagten van de zelve te bewerken tot dat zy genoeg gerezen ofte gefermenteerd is ; want indien men dit te vroeg dede , zy zoude geheel troubel worden : het zelve ongemak zoude voorvallen , waer 't dat men maer weynig van den grond ofte de moere in den ketel gedaen had ten tyde van het verwarmen. De remedie in dit geval is , de kuyp te laeten rusten tot dat zy op haeren stand gekomen is ; het welk meerderendeel op eenen dag geschied.

Men kan eene kuyp stellen alleenelyk met Pastel , zonder Indigo ; maer , boven dat het blauw zoo schoon niet en zoude zyn , zoo en zal de groote quantiteyt van het Pastel , die men hier toe zal moeten gebruyken , den kost van de verwe niet verminderen : want de dikwyls erhaelde ondervindingen hebben klaerlyk getoond , dat vier ponden van den alderbesten Indigo , den welken uyt Guatimalo komt , zoo veel uytwerkfel doet , ofte *Teinture* geeft , als eene bael Pastel van Albigeois , en vyf ponden Indigo zoo veel als eene bael Pastel van Lauragais , de welke gemeynelyk weegt twee honderd en thien ponden : vervolgens is het gebruyk van den Indigo , gemengeld met het Pastel , zeer gespaerzaam en van veel minderen kost.

Den Indigo , den welken tot de Pastel - kuyp geschikt is , heeft noodig dat hy in eenen bezonderen ketel bereyd gemaakt word , van den welken den genen die blauw verwd moet voorzien

zyn ,

zyn, om den Indigo te smelten, ofte tot verwe te brengen. Tachentig, ofte honderd ponden Indigo vereyſchen eenen ketel die dertig ofte vyf-en-dertig eemers nat kan inhouden. (*)

Het bereyden van den Indigo geſchied op de volgende wyze. Men ſteld hem aen gelyk eene looge, dat is, men vold den ketel, daer in gietende vyf-en-twintig eemers klaer water: men doet 'er by eenen hoed vol Gruys van Tarwe, met twaelf à derthien ponden Mekrap, en veertig ponden Potaſſche: deze quantiteyt van Ingrediënten is de juſte maete voor tachentig ponden Indigo. Men moet alles te ſaemen zeer ſterk laeten koken den tyd van dry quarten van eene ure, dan terſtond het vuur van onder het forneys trekken, en alzoo deze looge laeten ruſten den tyd van eene halve ure, ten eynde dat de pâte ofte moere op den grond zoude zinken. Dan moet men al het klaer vogt uytſcheppen, en in zuivere tonnekens ofte vaten, hier toe alleen dienende, bewaeren. Daer naer moet men de pâte ofte moere, de welke in den grond van den ketel gebleven is, uyt nemen, den ketel wel zuiveren, en het klaer vogt, dat in de tonnekens ofte vaten is, in den ketel gieten, onder den zelve een kleyn vuurken aenſteken, en in den zelve tyd den fyn-gemaekten Indigo, in gewigt van tachentig ponden, in den ketel doen. Men moet dit bad in eene groote hitte houden, zonder koken nogtans, en het smelten van den Indigo behulpzaam zyn door een geduerig roeren met een kleyn Rouffel ſtoksken zonder ophouden,

(*) *Het gene dat in het groot word voorgesteld, kan in het kleyn geſchieden.*

op dat den Indigo niet en zoude kunnen aenbranden op den grond van den ketel : men moet nauwkeurig opletten dat dit bad altyd hlyft behouden de zelve warmte ; nogtans moet men vandyd tot tyd in het forneys gieten het water van gebluschte kalk , het welk men hier toe te vooren bereyd heeft.

Als men nu op den grond van den ketel geene gryzelingen meer gewaer en word , en dat den Indigo geheellyk schynt met het water geïncorporeerd te zyn , ofte gesmolten , zoo zal men het vuur van onder het forneys weeren , en men zal alleenelyk maer weynige koßkens met de asche laeten , om eene lauwagtige warmte te konnen behouden. Dan moet men den ketel dekken , en in den zelve een staeltje hangen , het welk te vooren natgemaekt is , om te konnen bespeuren of het staeltje groen geverwd uyt den ketel zal komen , en of dat groen koleur door de locht in blauw veranderd : want , waer het zaeken dat dit alzoo niet en geschiedde , zoö zoude men by dit bad moeten voegen eene nieuwe looge , bereydgemaekt gelyk de voorgaende. Het is van deze smilting ofte bereydmaeking van den Indigo dat men gebruykt eenen , twee , ofte meer eemers , om deze te ondermengelen met het Pastel , om een schoon en helder blauw koleur te maeken.

Deze beschryving ofte onderwyzing van de Pastel-kuypen is niet ten vollen over-een-komende met het gebruyk het welk hedendags geplogert word , maer zy is verre de alderbeste , volgens de ondervinding die van de alderervaerente Meesters in de Verw-konst geplogen is gebruykt te worden.

Men moet in groot aendagt nemen van de Pastel-kuyp noyt te verwarmen , 't en zy dat

Deze eerst werktellig gemaakt is ; dat is te zeggen, dat zy niet te veel, nog te weynig kalk en mag hebben ; zoodaeniglyk dat zy , om in staet te zyn van bewerkt te worden, niet te kort en heeft als de warmte. Men zal ook ligtelyk konnen bespeuren dat de kuyp met te veel kalk beladen is aen den reuk, dat is te zeggen aen den tytenden en scherpen reuk, den welken men ligtelyk gewaer word. Men oordeeld ook het tegeneel, dat is, dat de kuyp met te weynig kalk beladen is, als zy eenen al te zoeten geur van aen geeft, en als het schuym, het welk zig boven vertoont, roerende met den Roeffel- ofte Mengelok, een bleek blauw koleur van zig geeft.

Men moet ook groote aendagtigheyd maeken, als men de kuyp wild verwarmen, dat men de selve des avonds te vooren niet en mag met kalk beladen; wel verstaende dat zy het zelve niet te veel noodig en hadde : anders zoude de kuyp in vrykel zyn ; want door het verwarmen geeft men zeer veel roering aen de kalk, de welke reede genoegzaam in de kuyp is.

Men doet gemeynelyk nieuwen Indigo in de kuyp elke reyze dat men de zelve wild ofte moet verwarmen, en dit moet geschieden volgens de oedaenigheyd der goederen de welke men wild verwen ; doch dit zal niet noodig zyn, als men maer weynig goederen moet verwen, en maer een bleek blauw noodig heeft.

Volgens de oude Reglementen, eenen Verwerker vermogt maer zes ponden Indigo te gebruyken voor eene gansche bael Pastel, om dieswil dat men alsdan geloofde dat het koleur van den Indigo niet te vaststaende en was, en dat het pastel, in zekere quantiteyt gebruykt, alleen vast

flond, en ook onwederfprekelyk fchoon was doch door de ondervindingen van veele ervaeret Meesters in de Verw-konst, heeft ider-een moet bekennen, dat het koleur van den Indigo alleer zoo goed, zoo helder, zoo vaststaende en wederstaende is aen den regen, de locht en de zonne als den genen die met het Pastel ondermengeld is daerom heeft men dezen Artikel ervormd oft veranderd in het jaer 1737, en men heeft toe gelaeten aen de Groot- en Goed-verwers van hunne kuypen zoo veel Pastel en Indigo te gebruyken als zy oordeelen noodzaakelyk te zyn.

Alswanneer dat eene kuyp twee à dry mael verwarmd geweest, en men de zelve wel bewerkt heeft, men bewaerd gemeynelyk het zelve bad dat is de moere, uytgenomen dat men een deel daer van afneemt, en in de plaets van het afgenomen Pastel nieuw byvoegd. Hier van en kunnen geene vaststaende quantiteyt den Lezer voestellen, dewyl dit afhangt van het werk of behoedaenigheyd van het zelve, het welk de Verwer moet verrigten. Daer zyn Verwers welke veele jaeren dit bad bewaeren, en het zelve maer en voorzien van versich Pastel en Indigo volgens dat zy hun bad moeten bewerken andere zyn 'er ook, de welke hun bad t'een mael verwyzen en vernietigen, als hunne kuypen zes ofte zeven mael verwarmd is, en als zy geen *Teinture* ofte Verwe meer en geeft. Daer en alleenelyk maer een gebruyk dat ons kan leerlyken welke van deze twee pratyken de beste is: ondertusschen geloof ook dat den Lezer met zal van het zelve gevoelen zyn, dat het vernieuwen van tyd tot tyd der *Teinture* moet voortbrengen veel zuyverder, levender, valter

helderder koleuren, als de kuyp welkers kragten t'eenemael zyn uytgeput. Men moet daer-entoeven nauwkeuriglyk opletten van de kuyp niet te verwarmen voor alëer dat zy van haere noodige kalk voorzien is; want zy haer in het verwarmen terstond zoude omkeeren, en in perykel zyn van t'eenemael bedorven te wezen: dit ongeval kan ook voorvallen als men denkt dat 'er kalk genoeg in de kuyp is, en dat 'er nogtans te weynig in is; daerom, de kalk door de warmte terstond vernietigd zynde, is de kuyp in groot perykel. Is het zaeken dat men dit ongeval tydelyk kan voorkomen en bemerken, de remedie hier toe is, van de zeive kuyp met haere noodige kalk te voorzien, en niet te verwarmen 't en zy dat zy eerst wel gezonken is.

Als men de kuyp wild ofte moet verwarmen, men moet grootelyks in agt nemen dat men de pâte, dat is de moer ofte den Indigo die in de kuyp is, te saemen met het vogt moet in den ketel doen. Ook moet men letten van het forneys niet te laeten koken; want alzoö zouden alle de *volatile* ofte vlugtige geesten, de welke tot het werk noodzaekelyk zyn, terstond vliegen. Daer zyn nogtans eenige Verwers, de welke, in het verwarmen van hunne kuypen, de pâte ofte den Indigo te saemen met het vogt niet en ydelen uyt den ketel in de kuyp, en die maer den Indigo in de kuyp en doen als de zelve in het werk begint te komen. Deze voorzigtigheyd gebruyken zy alleenelyk maer uyt vreeze van slegten uytval en van den Indigo te verliezen; doch op deze maniere voordgaende, en kan onmogelyk den Indigo noyt zoo wel zyn koleur geven; want men is verpligt van de kuyp zoo haest te bewerken als

zy bequaem is , om den tyd der warmte niet te verliezen , en den Indigo zoo korten tyd in de kuyp met het vogt vermengeld zynde , is onbequaem om ten vollen zyn koleur te geven en zigt'eenemaal te incorporeren ofte eenlyvig te maken , op wat maniere dat men werkt ofte niet. Vervolgens 't is het waerschynelykste , dat het beter , jae noodzaekelyk is , dat men den Indigo te saemen met het vogt in de kuyp beweegd , en dan te saemen wel onder-een roerd en mengeld op dat , alles gemengeld en gezonken zynde , de kuyp met goeden uytval mag bewerkt worden.

*Gemakkelyke en min gevaerlyke Reflexie in
Holland geplogen.*

DAer worden aldaer kuypen gemaekt die niet noodig en hebben verwarmd te worden zoo dikwyls als elders geplogen word : men vind dusdaenige in Vrankryk en Engeland. Het opperste deel , het welk buyten de aerde staet zynde van dry voeten in de hoogte , is gemaekt van koper : dit kopere werk heeft rondom zigt een kleyn muerken van rood steen , beginnende boven het hout der kuyp , en vyf à zes duymet afgescheyden van het koper. In deze tusschen plaets gebruykt men braisen , ofte kolen , de welke men in brand houd ; waer door de kuyp langer tyd warm blyft , en bequaem is om zeer wel bewerkt te worden , zonder dat het noodig is van alle andere moeyte en perykel te hebben om de zelve te verwarmen. Maer , in het tegendeel , zyn deze kuypen wat zekerder , zy zyn ook veel kostelyker als de andere ; maer zy zyn veel ge-

makkelyker, voornaemendlyk om door deze kuypen veel klaerder koleuren voord te brengen als door de andere, dewyl zy, uysterlyk wel gezonken zynde, altyd kunnen bewerkt worden, al is het zaeken dat de koleuren de welke geen voedsel en bekomen veel flauwer zyn als de andere. Het een nog het ander en geschied niet aen de algemeyne kuypen, de welke van tyd tot tyd moeten verwarmd, en vervolgens met nieuw voedsel voorzien worden: deze maeken hunne koleuren veel dieper ofte bruynder als men dikwyls wel zoude wenschen, en dit ongeval kan men nouwelyks ontgaen, 't en zy door de kuyp meer en meer te laeten verkoelen; maer als dan en zyn de koleuren wederom zoo goed, nog zoo vast, nog zoo levende niet. Doch om de koleuren na wensch te maeken in en door de gemeyne kuypen, zoo is het beter dat men besondere kuypen maekt, de welke sterk zyn in Patiel, en flauw in Indigo. De reden hier van is, om dat ze alsdan hun koleur veel traeger geven, en de klaere koleuren worden met meerder gemak gemaakt.

De wyd-vermaerde Heeren *van Robbais*, ofte hunne naerzaeten, hebben in hunne Manufacture vier Hollandsche Kuypen, welkers diepte is van zes voeten: de dry voeten en half in de hoogte zyn van koper, en de twee andere voeten en half, de welke in de aerde gegraven zyn, van lood: den diametre, ofte middellstreep van het onder-deel is van vier voeten en half, en den genen van het bovenste deel in koper van vyf voeten en vier duymen; in der voegen dat zy ontrent inhouden achtthien oxhoofden nats.

De kuyp der *Vouéde*, de welke eene Plant is

die in Normandiën groeyd , en in het Vlaemfch genaemd word Wouwe , ofte Goude , ook Weede en Lutum-kruyd , en verfchild in geene maniere van de Pafiel-kuyp om de zelve te fteflen en te bewerken : het eenigfte verfchild dat 'er tuffchen de kruyden zoude konnen bemerkt worden , is dat de Wouwe van mindere kragt is , en ook minder koleur voordbrengt.

Men maekt nog andere kuypen van Indigo , de welke in hunnen aenftel ofte bereydmaeking zeer eenvoudig zyn : men mengeld tot deze kleyne werkftelling maer een pond Potafliche met een pond Indigo , en men doet in de kuyp ofte den pot eene gelyke quantiteyt , dat is te zeggen zoo veel ponden Potafliche als ponden Indigo : maer , gelyk deze kuypen ofte potten in geen gebruyk en zyn by de Wolle verwers , zoo en zullen wy hier niet voorder van handelen.

Andere Kuyp van Indigo.

DEze word koud gemaekt , bekomt haer koleur zonder het vuur , en word ook koud gebruykt : dit gefchied in dezer voegen. Men neemt eene pinte fterken Wyn-azyn voor elk pond Indigo : deze twee Ingredienten laet men te faemen trekken vier-en-twintig uren op de warme afliche : daer naer , is het zaeken dat den Indigo niet t'eenemaal gefmolten en is , zoo zal men den zelve met den Azyn in eenen mortier vryven , en men doet 'er van tyd tot tyd wat *Urine* , ofte *Mans Piffè* by , maer geene van vrouwen , en ook wat *Mekrap* zeer wel getrokken. Als deze Ingredienten zeer fyn onder elkan-

deren gemengeld zyn , doet men geheel deze mengeling in een vat ofte tonneken , vervold met *Urine* , ofte Mans-Pissè. Deze Blauw-kuyp is zeer gemakkelyk , zoo om te bereyden als om te bewerken ; want , eens bereyd zynde , blyft zy bequaem zoo lang tot dat zy t'eenemaal is uyt-gewerkt ; zoo dat nien altyd met deze kan werken , daer , in het tegendeel , de andere den dag te vooren moeten bereyd gemaakt zyn , om des anderen dags te kunnen bewerkt worden.

Men kan ook warme kuypen van Indigo maeken met de Pissè , en dit geschied op de zelve maniere gelyk boven gezeyd is van de koude ; doch , dewyl deze in geene Manufacturen in het gebruyk en zyn , en dat de gene die in deze goeste zyn gemaakt geweest , maer alleen gediend en hebben tot voldoening der nieuwslustige , zoo stel ik my voor , onnut te zyn dit voorder te beschryven.

Het is een gebruyk binnen Rouanen , en in andere Fransche Steden , van het blauw koleur koud te verwerken , nogtans de kuyp zonder *Urine* , ofte Pissè , gesteld zynde , en in haere compositie verschillende aen de voorgaende ; maer in dusdaenige kuypen en kan men anders niet verwen als gaeren en katoen , zoo dat zy geenzins en kunnen dienen voor eenige wolle , ofte wolle goederen.

Ik moet nogtans bekennen , dat deze soort van kuypen de gemakkelykste zyn , dewyl zy op merkelyk minder tyd bereyd en bewerkzaam zyn als de andere , en ook dat zy geen en geven ; maer men moet in aendagt nemen , dat , waer het zaeken men wolle stoffen ofte wolle lakens in eene

kuyp de welke gesteld is met *Urine*, ofte *Pissè*, zoo koud als warm, verwde, deze stoffen ofte lakens, niet tegenstaende dat zy volmaektelyk zouden gewasschen zyn, altyd zouden blyven behouden een deel van den onaengenaemen geur den welken de *Urine*, ofte *Pissè*, van haer geeft. Het verschil dat 'er is tusschen deze *Blauw*-kuyp en de voorgaende, bestaet hier in, dat den *Indigo* van deze kuyp tot een zeer fyn poeder gemaekt is, en getrokken in dry halve pinten sterk water, hier door verstaende dry halve pinten van de sterkste looge der *Zeepzieders*, de welke eene soort van looge is, gemaekt van *Soude* en levende *Kalk*, ofte wel van *Potassche*.

Men laet aen de *Natuurkenders* de zorg van te geven ofte aen te toonen de neerstelyke bedenking van de onzichtbaere kennis der blauwe *Teinture*, in de welke het onmogelyk is eenig ander blauw te gebruyken, van het welk de *Schilders* zig zoo voordeeliglyk bedienen, gelyk is het *Pruyssensch* ofte *Berlyntich* *Blauw*, het *Azur* en den *Outre-mer*, ofte eenige andere blauw koleur gevende aerde: de reden hier van is naekt genoeg, vermids deze materien niet en kunnen gedrongen worden in de zweet-gaijens ofte poriën der stoffe, en vervolgens zeer naeft, ofte wel geheellyk, ofte ten minten ten deele hunne koleuren zouden verliezen; ook om dat zy hun niet gevoegelyk en kunnen inlyven ofte ondermengelen met de zoute vogten.

Men kend dan tot deze eeuw toe maer twee gewasschen ofte planten, de welke naer hunne bereydmaeking alleen bequaem zyn om het blauw koleur voord te brengen, te weten,

het Pastel van Languedoc , en de Vouéde van Normandiën.

De andere plante , waer van gehandeld is , word *den Anil* genaemd , den welken aengequeekt word in de Oost- en West-Indiën , alwaer men dit gewas bereyd maekt , en nae Europa afstuert onder den naem van *Indigo*. In de bereydmaeking van deze laetste plante hebben de Indiaenen en Amerikaenen , de welke uyt hunne ingeborene nature veel vernuftiger zyn als wy , de kennis ontdekt om de koleur-gevende deelkens van dit gewas af te scheyden van de onvoordeelige en geen koleur - gevende deelen ; in der voegen dat de Fransche en Spaensche Volkplantingen , ofte Coloniën , hun hier in stiptelyk naergevolgd hebben , en hier van gemaekt een aenzienelyk voorwerp van den koophandel.

Van het Rood.

III Et Rood is , gelyk ik gezeyd heb , een **II** van de vyf moeder- ofte eerste koleuren , en word van de Verwers voor zoodaenig erkend. In de groote *Teinture* zyn 'er vierderleye geslagten van Rood , de welke het steunfel ofie den grond zyn van alle de andere : deze roode Koleuren zyn : I. Het Scharlaken-greyn , eertyds genaemd Fransch Scharlaken , en alsnu Venetiaensch ; II. het Scharlaken het welk nu in 't gebruyk is , ofte vuurig koleur geeft , en alsnu genaemd word het Scharlaken van Gobelins ; III. het Cramoisi ; IV. het Mekrap-rood. Men vind ook het bleek ofte half

Scharlaken en half Cramoisi; doch deze en zyn maer mengelingen van andere roode koleuren, de welke niet en moeten, nog en mogen erkend worden als eygene ofte bezondere koleuren. Het Nacarat-rood was eertyds erkend van de Groot- en Goed-verwers; maer door zyne kleyne vastigheyd ofte zelfstandigheyd is het zelve door een nieuw Reglement verboden geweest.

De roode koleuren zyn in hunne behandeling ofte werkstelligmaeking zeer verschillende van het blauw; want de wollen en wolle stoffen en worden niet onmiddelyk ofte immediatelyk in de *Teinture* gestort ofte geworpen, maer zy heeft te vooren zeer noodig eene groote bereyding, de welke nog aen de wolle, nog aen de wolle stoffen geen koleur en geeft, maer die hun bereyd maekt om de koleuren te ontfangen van de koleur-gevende ingredienten. Deze bereydmaeking, gelyk ik te vooren alreede gezeyd heb, word genaemd *Bouillon*, ofte kokende Vogt: zy word gemeynelyk gemaekt van zuuragtige, zerpe, ofte bytende vogten, gelyk zyn den Aluyn, den Wyn-steen, den Wyn-azyn, het sterk Water, de Zeker-waters &c. Men gebruykt deze bereydmaekende Ingredienten in verscheyde quantiteyten; volgens de koleuren en de ondermengelde veranderingen de welke men van hun wild maeken: men gebruykt ook dikwyls de Galnoôt, en zomwylen den Alkali, ofte scherpagtig Zout.

Van het Scharlaken.

MM En vind verscheyde soorten van Scharlaken, zoo door den naem, de landen als door de verscheydhendheid der koleuren, gelyk alreede gezeyd is. Het Graen- ofte Zaed-Scharlaken, van oude tyden genaemd het Fransch Scharlaken, en alsnu het Scharlaken van Venetien, is en word gemaekt van eenen klomp, ofte naturelyke by-een-gevoegde masse van heestjens, de welke nog bloed, nog vleesch, nog zenuën en hebben. In Vrankryk worden zy genaemd *Kermés*: deze worden aldaer en in Spaenjen langs de gewesten van Alikanten en Venetiën in groote menigte verzaemeld. De koopluysden, de welke die koopen om nae deze ofte andere landen te zenden, weten de zelve zeer voordeelglyk te bereyden in dezer voegen: zy worden op lynwaed uytgespreyd, en met azyn bevoigt, om te dooden de wormkens die daer in zyn, de welke voordbrengen een rood stof, dat gedroogd en gezift word.

Alswanneer dat men nu de voorbereyding der *Teinture* wild maeken, men laet de wollen, wolle lakens, ofte stoffen, ontrent eene halve ure koken in water, en naer dat het vogt is uytgedrupt, men steld een koud bad, dat is eenen ketel met koud water, in het welk men een vyfde deel moet byvoegen van het Zekerwater: dit Zeker-water is, gelyk gezeyd is, eene compositie van Tarwe-zemelen, de welke, in het water gezoden zynde, men laet zinken

voor het gebruyk. Van dit Zeker- ofte Zemelwater moet een vyfde deel van het water ofte vogt zyn te faemen gevoegd met het koud water: hier by word gevoegd vier ponden Roomfchen Aluyn, niet fyn gebroken, en twee ponden rooden Wynsteen: dit alles laet men te faemen koken, en kokende, beweegd men terftond het laken, de wolle, ofte wolle stoffen in dit kokende vogt, het zelve hier in laetende den tyd van twee uren, groote zorg draegende van zonder ophouden altyd de wolle, de lakens, ofte stoffen met de Roer-stokken onder elkanderen in en met het vogt te roeren.

Men moet stiptelyk opmerken, dat 'er zomwylen eenige ongevallen zynde, men ligtelyk de zelve kan en moet verbeteren; want den ketel ofte het bad, in het welk den Aluyn gestort is, zig bereydende om te koken, zal het vogt zig zomwylen verheffen boven den ketel, en buyten den zelven uytbrobbelen: dan moet men terftond het Spreek-woord gebruyken gelyk gezeyd is: *Abattre le Bouillon*, dat is, het koken zyne kragt benemen, door het inforten van koud water, voor alëer men de stoffe tot het bad beweegd.

Naer dat men de stoffe, de wolle, ofte wolle lakens twee uren gekokt heeft in het bad, men neemt ze uyt het zelve, en men laet ze verzyphen ofte uytdruppen, en men moet deze een weynig uytldouwen, ofte uytvringen; zy worden dan in zakken van lynwaed gedaen, en men laet ze in eene koele plaets vyf à zes dagen, en zomwylen wat meer liggen: aengaende de stoffen, deze vouwd men alleenelyk op, en men laet deze op stokken, koorden, ofte rae-

men uytdruppen. Dezen tyd dat men de wollen ofte wolle stoffen zoo nat zynde laet rusten voor alëer men de zelve bewerkt, diend om de zilt-agtige vogten meer en meer te doen indringen in de materien de welke door de koleur-gevende ingrediënten moeten geverwd worden; nog deze materien en zouden geenzins het koleur aennemē, waer het zaeken zy droog waeren.

Naer dat de wollen ofte stoffen zoo nat zynde vyf à zes dagen geruft hebben, zyn zy in volle bequaemheyd om de koleuren te ontfangen. Men maekt dan een koud bad bereyd, volgens de quantiteyt der wolle ofte stoffen de welke men wild verwen; en zoo haest als het forneys ofte den ketel begint zoo warm te worden als den thé, ofte het thé-water, het welk men zonder zig te branden kan drinken, zoo doet men in den ketel voor elk pond wolle ofte stoffe, die moet geverwd worden, twaelf oncen Kermés, ofte Alkermes; maer is het zaeken dat men een al-overtreffēde Scharlaken-koleur wild hebben, zoo moet men wat meerdere quantiteyt Kermés gebruyken; het welk men ook moet doen, is het zaeken dat den Kermés ofte wel te oud is, ofte verstorven.

In deze gesteltenis moeten de wolle, ofte de stoffen, eene volle ure koken, waer naer men de zelve uyt het bad neemt om wel te laeten verzyphen, naer zeer goede zorg gehad te hebben van de goederen ten tyde dat zy in het kokende bad waeren zeer wel te roeren, op dat de verwe in alle plaetsen gelykelyk haer uytwerkfel zoude doen, en ook om het perykel te ontgaen van het aenbranden. Hier naer zal men de geverwde goederen bewegen tot de ri-

viere , ofte andere kuypen , om gewasschen te worden. Daer zyn 'er zommige , de welke , voor dat zy de geverwde goederen tot de riviere ofte andere kuypen bewegen , de zelve in een bad stellen met lauw water , in het welk zy mengen eene kleyne quantiteyt zeep : dit maekt het koleur glanfig , maer het rood word wat hoog.

Men maekt een Scharlaken , dat heeft den naem van half graen ofte grain , en dit is het gene waer toe men de helft Kermés gebruykt , en de andere helft Mekrap. Deze mengeling van den Kermés en Mekrap , is een vaststaende en onveranderlyk koleur ; maer het is een weynig op het Bloed - koleur.

Men moet in aendagt nemen , dat de quantiteyt der ingredienten de welke gebruykt worden tot het verwen van alle stoffen in het algemeyn , zoo aenzienelyk niet en moet zyn aengaende het gewigt der gemaekte ofte gefabriqueerde stoffen , als voor de gesponnen wolle , of de gene op , of van de schaep-vellen is , om dieswille dat de gestotentheyd der geweeftde goederen belet dat de *Teinture* zoo inniglyk niet word ingedreven , en daerom en is het zoo noodig niet voor de gemaekte stoffen , dat zy nat zynde , zoo lang moeten rusten gelyk de ongemaekte goederen : daerom kan men hun , noodzaekelyk zynde , des anderendags , nog nat wezende , tot de verwe bewegen.

Door de ondervindingen die genomen zyn van het Grain- ofte Kermés - Scharlaken , moet men opentlyk bekennen dat 'er geen beter nog vaststaender koleur en is ; want het zelve nog door de zon ofte dikwyls erhaelde koking niet en is beschaedigd

beschaedigd geweest , en dat het zoo vaststaende is als het alderbeste Blauw waer van wy gehandeld hebben ; en daer-en-tusschen , niet tegenstaende de vaststandigheyd van den Kermés , en is hy nouwelyks in eenigè landen meer in het gebruyk , t en zy binnen Venetien. De goulte van dit koleur schynt t'eenemaal veranderd te zyn sedere dat men bekomen heeft de wetenschap van het vuuragtig Scharlaken te maeken. Men naemd alsnu dit Grain- ofte Kermés - Scharlaken , ofte Bloedkoleur. Niet tegenstaende de groote vóordeelen die dit koleur heeft boven de andere ; want het en word nog zwart , nog het en vlect niet , en als het door eenige vettigheyd gevlect word , men kan deze vlekken uyt doen zonder het zelve in eenigè deelen te beschaedigen. De eenigste reden dat het zelve nouwelyks in het gebruyk is , is , dat de mode veranderd is , en deze reden schynt alle de andere te overtreffen.

Van het vuurig Scharlaken.

III Et vuurig Scharlaken , eertyds bekend onder den naem van Hollandsch Scharlaken , en alsnu het Scharlaken van Gobelins , is het alderschoonste en alderglinsterenste koleur van geheel de Verw - konst. Het is ook het alderkostelykste en een van de aldermoeyelykste om tot zyne volmaektheyd te brengen ; men kan zelfs nouwelyks voorschryven waer in het stip van haere volmaektheyd gelegen is ; want onafhangelijk van de verscheydene goulten der menschen in het verkiezen van de koleuren , zoo zyn 'er ook generale ofte algemeyne goulten , om zoo te spreken ,

de welke op zommige tyden meer na de mode zyn als op andere tyden : 't zyn dan de koleuren van en volgens de mode de welke de volmaekte genaemd worden. In oude tyden was men ten uyttersten voldaan van het vol en diep Scharlaken , welkers koleur de ooge van den mensch ligtelyk konde verdraegen ; maer hedendaegs wild men dat het ondermengeld is met een oranje - koleur , vol van flikkerende vuurigheyd , welkers glanzigheyd de ooge van den mensch moeyelyk kan verdraegen. Men zal hier niet vonnissen welke van deze gouften moet voorgesteld worden , maer men zal slyptelyk aentoonen de fondamentele maniere om het zelve te maeken , en ook van alle *nuancien* of veranderlykheden.

De tamme of aengequeekte Cochenille , de welke onder haer geslagt de alderbeste is die men kan bekomen , is het alderbezogderste ingredient van dit scharlaken en flikkerende koleur ; heb te vooren het verschil aengetoond dat 'er is tuschen de tamme en wilde Cochenille , daerom en zal ik hier niet voorder van handelen.

Het is genoeg van te zeggen dat 'er niet eenen Verw-meester . en is , of hy heeft een particulier ofte bezogder geheym voor het Scharlakenkoleur , en den eenen sield het zyne verre voor het gene van eenen anderen : nogtans den goeden uytval hangt alleenelyk af van de verkiezing der Cochenille , van het water het welk hier toe noodig is , en van de maniere van de dissolutie , dat is de smelting van het Thin , om het zelve te bereyden en te brengen tot eene vloeyende stoffe : dit word by de Verw-meesters genaemd *de Compositie voor het Scharlaken*.

Gelykerwys dat het door deze compositie is dat

men het levende en vuurig koleur geeft van het Scharlaken, het welk zonder dit zuuragtig, zerp en scherp-bytende vogt een naturelyk Cramoisi-koleur zoude voordbrengen, zoo gae ik gevolgendlyk de maniere van deze compositie voorschryven, ten besten en zekersten dat dit kan geschieden.

Men moet nemen acht oncen *spiritus* ofte geest van Nitre, Zout-steen, ofte Salpeter, den welken altyd zuyverder is als het gemeyn sterk Water van leegen prys, gemeynelyk in 't gebruyk by de Verwers: men verzwakt ofte versflouwd dit scherp-bytende vogt, met daer op ofte by te gieten acht oncen Rivier-water, gefiltreerd, dat is door een grauw papler geloopt: hier in laet men smelten een weynig seltens, bestaende in de quantiteyt van eene halve once Sel - Ammoniac, van het alderwitste, tot het maeken van Régal-water, om reden dat den Nitre alleen onbequaem is om het Thin te dissolveren ofte te smelten: en eyndelyk, men voegd 'er maer alleenelyk by twee vierendeelen loods, dat is twee gros in gewigt, Salpeter van het derde koksel, in het Fransch gezeyd *la troisième cuite*. Men zoude dit laetste kunnen agterlaeten; maer men heeft ondervonden dat het diend voor de vereeniging der koleuren, dat is te zeggen, om de koleuren alom gelykelyk te doen houden.

Men mengeld in dit voorgeschreven Régal-water eene once Engelsch Thin in traenen, dat is *en larmes*, dat te vooren in zaedekens ofte graentjens gemaakt is, het welk geschied als het Thin gesmolten is, en dat men dit van zekere hoogte laet vallen in koud water: maer om deze graentjens te doen smelten in het voorgezeyde

vogt , men werpt maer een graentje seffens hier in , wagtende tot dat de eerste gesmolten zyn , voor alêer men andere in het zelve vogt werpt , ten eynde van te ontgaen het verlies van de roode dampen , de welke zig in groote menigte verheffen , en die zig zouden verliezen , waer 't dat de smelting van het Thin , ofte de minerale Bergstoffe , te ras geschiedde. Deze dampen moet men wel bewaeren en in agt nemen , want zy eene schoone levendigheyd en glans geven aen het koleur.

Dit gebruyk en deze maniere van doen overtreft de maniere van de andere Verwers , de welke terstond hun sterk Water gieten op het gegraend Thin , en wagten tot dat het Thin met het sterk Water eene groote gifting ofte opryzing geeft , voor alêer zy het gemeyn Water gebruyken om de dampen te verflauwen ; maer als het Thin met weynig seffens gesmolten is , zoo is de noodige compositie tot het Scharlaken in eene groote volmaektheyd , en het vogt heeft een schoon koleur , zonder eenige vuyle dikkigheyd , ofte zwart grond-zop.

Daer zyn verscheyde Verw-oeffenaers de welke hunne compositie op eene andere maniere bereyden : zy doen terstond in eenen hard-gebakken pot (gelyk de bottel-kannekens.) met eene wyde opening twee ponden Sel , ofte Ammoniac-zout , twee oncen fyn-gemaekte Sulpeter , en twee ponden in kleyne bollekens gemaakt ofte gegoten Engelsch Thin , maer nog beter Vyffel ofte Af-draeyfel van Thin , om reden dat , alswanneer het gesmolten Thin in koud water tot kleyne bollekens gegoten is , men een deelken van dit Thin zal in Kalk veranderd vinden , het welk noyt en

smelt: zy wegen ook gemeynelyk vier ponden Water in eene kanne in 't bezonder, en gieten hier van een kleyn pintjen by de mengeling, de welke in den hard-gebakken pot is; hier by gieten zy ook een pond en half gemeyn sterk Water, het welk eene zeer groote gisting ofte opryzing veroorzaekt: zoo haest deze koking, de welke door het sterk Water veroorzaekt is, ophoud, zoo voegen zy daer nog zoo veel sterk Water by, korten tyd daer naer wederom een pond sterk Water, en hier by voegen zy den overschot van het gemeyn Water dat zy in 't bezonder gehouden hebben: daer naer stoppen zy zeer dicht den pot daer deze Ingredienten in zyn, en laeten dit tot den volgenden dag rusten.

Men kan ook de Salpeter en het Sel-Ammoniac smelten in sterk Water, voor alëer men het Thin hier by voegd; het welk voor dusdaenige werkluyden het zelve uytwerkfel doet, en ik moet bekennen dat deze gouste van de twee de beste is. Andere wederom zyn 'er, de welke het gemeyn terstond mengen met het sterk Water, en deze mengeling gieten zy op het Thin en het Sel-Ammoniac.

Den dag naer de bereydmaeking dezer Compositie, dan begint men de koking van het Scharlaken in 't werk te stellen, het welk geen gelyk en heeft met het gene daer men eerst van heeft gehandeld. Dit geschied op de volgende wyze.

Voor een pond Wolle, ofte wolle Stoffe, gebruykt men in een kleyn ketelken de quantiteyt van twintig pinten klaer Rivier-water, doch geen Put- ofte Bron-water, en zoo haest het Water redelyk heet is, men werpt in het zelve twee oncen zeer fyn-gemaekten Wyn-steen, en een

gros en half (dat is een vierendeel loods en half) gestampte fyne en gezifte Cochenille : alsdan jaegd men het vuer wat meer aen, en zoo haest als het bad zig tot het koken bereyd, men stort in het zelve twee oncen van de voorgemelde Compositie. Dit scherp-bytende vogt veranderd terstond het koleur, het welk, te vooren Cramoisi zynde, terstond aenneemt een Slagaderbloed-koleur.

Zoo ras als het bad, ofte den grooten ketel, aen het koken is, men beweegd 'er terstond de wolle ofte het laken in, het welk beyde te vooren moet in heet water natgemaakt, uytgedrupt en uytgevrongen zyn : men behoord alsnu de aldergrootste zorg te hebben om zonder verstroydheyd ten tyde dat de wolle, ofte het laken, ofte de stoffe, in het bad is, onophoudelyk te roeren; en men moet de goederen den vollen tyd van eene ure in den ketel laeten zieden zonder angst, hier by voegende nog eene goede halve ure, voor de welke den Schryver verantwoord, die hier van de levende experientie genomen heeft; naer welk verloop van eene ure en half, men neemt de goederen uyt het bad, men vringt deze zagtjens uyt, en men spoelt ze in zuiver koud water.

Uyt dit bad komende, is het koleur van levendige en vuurige vleeschagtigheyd, volgens de kragt ofte hoedaenigheyd der Compositie en de ongespaerzaamheyd der Cochenille. Naer deze werksstelling zult gy ondervinden dat al de kragt en de ziel van het koleur zig vereenigd en vastgehegt heeft aen de stoffen, zoodaeniglyk dat het vogt het welk in den ketel overblyft, bynaer soo klaer is als het gemeyn water. Deze werk-

stelling naemd men het kokfel van het Scharlaken, en de eerste bereyding die men doet tot het verwen. Deze voorbereyding is gansch noodzaekelyk, zonder de welke de verwe der Cochenille haer vereyscht koleur zoude weygeren te geven.

Om alsnu het werk voordeelich en na wensich te vervoorderen en te voltrekken, men bereyd een nieuw bad van zuyver klaer Water; want de deugd van het Water werkt uyt der maeten veel mede tot de volmaektheyd van het Scharlaken. Voor eerst doet men in het bad eene halve once wit Styfsel, ofte Ameldonk, en zoo haest dat het bad wat heeter is als het Thé-water dat men drinkt, men voegd 'er by zes gros (dat is zes vierendeelen loods) Cochenille, zeer fyn gemaekt en gezift. Een weynig voor dat het bad kookt, giet men in het zelve twee oncen van de bovengemelde Compositie; dan veranderd het bad terstond van koleur, gelyk de eerste reyze.

Naer den eersten zwalp van het kokfel, beweegd men de wolle ofte stoffen in den ketel; men roerd deze zonder ophouden, gelyk de eerste reyze, en men laet de zelve koken ten tyde van eene ure en half; waer naer men de zelve uytvringt en beweegd tot de riviere, ofte hier toe bereyde kuypen, om gewasfchen te worden; en alsdan heeft het Scharlaken van Gobelins zyne alderschoonste volmaektheyd.

Voor een pond wolle ofte stoffe is het genoegzaam te gebruyken eene once Cochenille, om het aldervolmaekteste koleur te geven, voornaemdelijk als men stiptelyk onderhouden heeft het gene nauwkeuriglyk beschreven is. Waer het zaeken men het koleur veel dieper wenschte te hebben,

men moet maer een gros of twee meer Cochenille gebruyken; maer gaet men hier boven, het koleur zal verdooven en zyne vuurigheyd verliezen.

Van het Cramoisi.

II II Et Cramoisi is, gelyk ik te vooren gezeyd heb, het eygen en naturelyk koleur van de Cochenille, ofte wel het gene zy aen de wolle geeft, gezoden zynde met den Aluyn en den Tartre, het welk het algemeyn en gewoone-lyk kokfel is voor alle koleuren. De maniere die gemeynelyk in 't gebruyk is voor de gesponnen wolle, is bynaer de zelve voor de lakens, gelyk wy hier naer zullen aentoonen.

Men mengeld in den ketel twee oncen en half Aluyn en eene once en half witten Wyn-steen voor elk pond Wolle: zoo ras alles begint te koken, men dompeld al de Wolle in den ketel, en men roerd deze gestaediglyk, de zelve laetende twee uren koken: men neemt ze dan naer deze twee uren uyt den ketel, men vringt ze ligtelyk uyt, men doet ze in eenen zak, en men laet ze eenige dagen in eene koele plaets liggen, gelyk gezeyd is noodig te zyn om de Scharlaken-verwe te ontfangen.

Om deze goederen te verwen, men maekt een koud bad bereyd, in het welke men stort voor elk pond wolle eene once Cochenille: en zoo ras het bad wat meer als thé heet is, en dat het zelve bereyding maekt van te koken, men moet de wolle daer in storten, altyd roerende den tyd van eene ure, naer welken tyd men de zelve uytneemt en uytvringt, om in de riviere ofte

andere kuypen, met water voorzien, gewasschen te worden.

Is het zaeken men hier van een vervolg wild maeken, en dat men vele *nuancien* ofte verscheydheden der koleuren wild voordsbren-gen, men moet alsdan te werk gaen gelyk het gezeyd is van het Scharlaken, dat is te zeg-gen, dat men maer de helft van de Cochenille en gebruykt, en zoo zal men gevolgendlyk de verscheydheden der koleuren, te weten het een naer het ander, trekken, met de goederen langer in het bad te laeten, zelfs laeten vernagten, in agt nemende dat men altyd moet beginnen van de bleeke koleuren om tot de diepe te komen. Men maekt ook nog andere zeer schoone Cramoisiën, met de wolle te koken gelyk gezeyd is van het Scharlaken, te weten door eene tweede koking, daer by voegende twee on-cen Aluyn, en een once Wynsteen voor elk pond wolle: in dit koksel laet men de wolle ten tyde van eene volle ure; men bereyd dan een koud bad, in het welk men stort zes gros, dat is zes vierendeelen loods Cochenille, voor ider pond wolle. Naer eene gansche ure in het bad geweest te hebben, men neemt de wolle uyt, en men beweegd ze in een ander bad, gesteld met Soude en Sel-Ammoniac. Op deze maniere maekt men ook vele verscheydheden van Cramoisi, de welke zeer aengenaem zyn door het verminderen van de Cochenille. Men moet ook stiptelyk in aendagt nemen dat men noyt meer als zes gros Cochenille en gebruykt tot elk pond wolle, om reden dat men in het eerste koksel van het Schar-laken maer een gros en half en gebruykt voor ider pond wolle.

Men kan insgelyks het zelve uytwerkfel bekomen door het gebruyk der wilde, in plaets van de tamme ofte fyne Cochenille, en het koleur en is niet min aengenaem, mids dat men merkelyk meer Cochenille gebruykt als dat men zoude moeten gebruyken van de fyne. De reden is aengetoond, te weten, om dat vier deelen der wilde Cochenille maer zoo veel uytwerkfel en doen als een deel fyne.

Het Scharlaken van de Gomme-Lak.

M En kan insgelyks het rood koleur-gevende **IVII** deel van de Gomme-Laue gebruyken tot het maeken van Scharlaken; en al is het zaeken dat dit koleur niet stiptelyk zoo glanzig is als het Scharlaken het welk door de Cochenille gemaekt is; het heeft dit voordeel, dat het merkelyk standvastiger is.

De Gomme-Laue, de welke onder haer geslagt van de grootste agting is voor de *Teinture*, is de gene die men bekomt in takskens ofte stoks-kens, om dat deze vele goede hoedaenigheden heeft. Men moet onder dit goed geslagt uytkiezen de gene in roodigheyd de andere overtreft, niet in den uytwendigen schyn, maer volgens den inwendigen: den gene die uytwendig zig vertoond met een glinsterig bruyn - rood koleur, is onfaelbaer inwendig van een onberispelyk rood koleur: zommige Konst-werkers gebruyken dezen zeer fyn gestamt in lynwaedde zaks-kens besloten, om de stoffen te verwen; maer my dunkt dat deze maniere berispelyk is; want gemeynelyk doordringt het vet zap ofte harit van deze gomme zig door

de opening des lynwaeds, het welk smiltende door het koken, zig met het water zeer schaedelyk ondermengeld in den ketel, en zig zoo vast kleeft aen de lakens ofte stoffen, dat men genoodzaekt is dezen lymagtigen harst, met groote schaedede der lakens ofte stoffen, met messen af te krabben. Andere, die beter peyzen, stooten deze gomme tot een fyn poeder, en laeten dit zieden in water, en naer dat de gomme al haer koleur gemeyn gemaeckt heeft aen het water, laeten dit koud worden, en alzo zinkt alle de vettigheyd en harst op den grond. Alsdan giet men zagtiens het gekoleurt water af; in deze gesteltenis zynde, laet men dit gekoleurt water in de locht vervlieggen ofte uytdampen, alwaer het eenen stank aanneemt; en zoo haest het zelve zyne behoorlyke dikte ofte consistentie genomen heeft, zoo lyvig als Marmelade, dunnen Kaes, ofte Rob van Vliender-beziën, dan bewaerd men deze materie in zuivere vaten. Op deze wyze is het zeer moeyelyk voor te schryven de stiptelyke quantiteyt die men moet gebruyken: dit is de oorzaak dat men lang gezogt heeft nae eenen middel om deze *Teinture* ofte *Verwe* te bekomen, afgescheyden van haere schaedelyke vettigheyd. Om niet verbonden te zyn zoo groote hoeveelheyd door de locht te laeten vervlieggen ofte uytdampen, wenshende alleen het poeder ofte stof van het zelve te bekomen.

Om den alderbesten uytval hier toe te hebben, en die dezen toegebragt heeft, is altyd geweest, en is nog hedendaegs den wortel van de groote Confoude, (den welken door my niet anders en kan genaemd worden, maer onder den zelveu naem bekomelyk is.) Dezen wortel gebruykt

men droog en tot grof stof gestampt , en men gebruykt een half gros , dat is een half vierendeel loods , voor een pinte water , het welk men doet koken een goed quart van een ure : terstond dringt men dit nat door eenen doek , en men giet , zoo heet het mogelyk is , dit nat op de Gomme-Lak , die te vooren moet zyn gestampt , en door eene hairen zeefde gepasseert zyn. De gomme veranderd terstond , en neemt aen een alderschoonste Cramoisië - koleur ; daer naer zal men het vat daer het vogt en de gomme in is , stellen op eene redelyke warmte , dikwyls roerende , en in deze gedaente twaelf uren laeten trekken ; daer naer zal men stillekens het water 't welk geheel het koleur nae zig getrokken heeft afgieten , in een redelyk groot vat , op dat 'er dry deelen van het vat zouden ledig blyven , en men vold deze dry ledige deelen op met koud water. Daer naer giet men op deze *Teinture* ofte zoo na-bereyde Verwe een weynig in water gesmolten Roomschen Aluyn , en dit doet men zoo lang als het bovenstaende nog eenig kolent geeft , tot dat het zelve is gelyk klaer water zonder eenig koleur.

Alswanneer alle de Cramoisi - verwe op den grond gezonken is , men trekt al het klaer vogt van boven af met een Hevel , dat is eene kromme pyp , om water ofte vogt uyt een vat te tappen , en alles dat 'er hier naer nog in blyft , giet men zagjen op een grauw papier , en het stof dat op het zelve blyft , voegt men by het ander Cramoisi - koleur. Daer naer laet men den natten Cramoisi door de zonne ofte vuur tot stof droogen. Is het zaeken dat men geheel het rood koleur uyt de Gomme-Laque niet en heeft kunnen trekken met den eersten werkstel , zoo moet men den zel-

ven als te vooren erhaelen. Op deze maniere alleen kan men ten vollen afnemen geheel de koleur-gevende substantie de welke de Gomme - Laque by zig , en aen zig vastgekleven heeft , gelyk men nu deze materien laet droogen om tot een fyn stof te brengen , zoo weet en kan men juyft kennen de quantiteyt van het Cramoisi die de Gomme - Laque heeft voordgebracht , en gevolgendlyk kan men beter en profytiger kennen den doses ofte het gewigt het welk men tot de stoffen gebruykt , als andere die deze compositie , nog nat zynde , gebruyken.

Daer is eene groote omstandigheyd in de *Teinture* van het Scharlaken de welke men in aendagt moet nemen : deze is om te kennen van wat stoffe ofte materie den ketel moet zyn waer van men zig hier toe bediend. Alle de Verwers zyn hier in van verscheyde gevoelens ; want binnen Languedoc bedienen zy hun van ketels die van fyn tin gemaekt zyn ; tot Parys zyn 'er zommige de welke dusdaenige gebruyken : doch den aldervermaersten voor het Scharlaken , *Mr. de Juliene* en zyne naerzaeten , en bedienen hun van geen en anderen als van geel koper. Men heeft , nog men gebruykt geene andere in de groote Manufacture van *S. Denys* ; men heeft alleenelyk maer deze voorzorg , te weten , van te gebruyken groote netten met zeer wyde steken ; deze weet men in den ketel te hangen , zonder dat de nette , ofte de goederen die in de zelve zyn , den ketel kunnen raeken. In de plaets van deze netten , gebruyken zommige korven van zuyver gepelde wilsen ; maer dit gebruyk ontraede ik met groote reden aen allen Verw - meester : want daer is zeer weynig hout , het welk , in

fcherp en kokende vogt gebruykt zynde , geene verwe van zig en geeft , ofte ten minften eenige vogten uytwerpt , de welke grootelyks aen deze zuivere verwe zouden kunnen fchaedelyk zyn.

De ondervinding heeft dikwyls doen zien dat de Scharlakens , de welke in thinne ketels geverwd waeren , veel vuuriger waeren als de gene in koperen ketels geverwd ; doch , om van dit kleyn verfchil eene gelykvormigheyd te maeken , men moet maer alleenelyk een weynig meer van de Compositie de welke van Thin gemaakt is gebruyken voor den koperen ketel. Deze byvoeging der Compositie veroorzaekt dat het laken aen het gevoelen wat rauwer fchynt te zyn. Om dit gebrek voor te komen , de Verwers , de welke deze koperen ketels gebruyken , mengen in den ketel een weynig Terra merita , het welk een Ingredient is van de kleyne ofte valsche *Teinture* , en door verfcheyde Reglementen aen de Groot- en Goed verwers voor een principael koleur te gebruyken verboden. Dit weynig ondermengelen met de Terra merita , geeft aen het Scharlaken eene aengenaeme verandering , de welke , als nu de mode zynde van het vuurig rood , het koleur zoo helder maekt , dat het nouwelyks in de zonne van de oogen kan verdraegen worden.

Het is zeer gemakkelyk om dit kleyn bedrog ofte vervalsching te ontdekken , als men hier van enig vermoeden heeft : men moet maer alleene-lyk een kleyn ftaeltje met eene fchaere van het laken snyden ; het zelve zal binnen op de ftede zeer fchoon wit zyn , is het zaeken dat 'er geene Terra merita onder gemengeld en is ; maer is de zelve daer onder , zoo zal de ftede geel zyn.

Het wettelyk Scharlaken en is aen dit bedrog

niet onderworpen ; daerom maekt men een verschil tusschen het wettelyk en vervalscht, om reden dat al het Scharlaken waer in de Terra merita gemengeld is, zeer onderworpen is aen de verandering des koleurs : maer gelyk de gousten der koleuren zeer veel veranderen , zoo is het Scharlaken van het alderlevendste koleur heden-dags na de groote mode, en om de volle voldoening te geven aen den koper, wenscht hy eenest geelen doorslag te hebben ; derhalven is het beter dit kleyn gebruyk van de Terra merita te gedoogen , als wel te moeten gebruyken eene al te groote quantiteyt van de vooren aengetoonde Compositie , de welke , door haere scherp-bytende kragt , de goederen grootelyks zoude kunnen beschaedigen en den koophandel benaerdeelen.

Waer het zaeken dat men aen my voorstelde , welken van beyde deze ketels onwedersprekelyk tot het Scharlaken den besten is, ofte wel den genen van thin , ofte den anderen van geel koper ; ik zoude noodzaekelyk verpligt zyn te antwoorden , den thinnen ketel overtreffelyk den besten te zyn. De reden is, om dat 'er geen Scharlaken kan gemaekt worden zonder Thin , en om dat het Thin des zelfs schoonheyd zeer sterk vervoorderd , ook om dat het Thin zoo zeer niet aen de vuyligheyd en het roest , ofte Spaensch Groen onderworpen is als 'het Koper : daerom moet men dusdaenigen ketel stellen voor eenen van koper.

Alle deze voordeelen van eenen thinnen ketel kan men geven aen eenen koperen ; want , behalvens dat zoodaenigen thinnen ketel zoude moeten beth dry duyzend guldens kosten , zoo kan men aen de noodzaekelykheyd van het Thin tot het

Scharlaken volkomendlyk voldoen door het gebruyk van de voorschrevene Compositie , de welke van Thin gemaakt is , en eyndelyk uyerlyk bezorgd zyn van voor alëer dat den koperen ketel werksellig gemaakt word , den zelven zoo daeniglyk te zuyveren , dat men mag verzekerd zyn van geene ongevallen te zullen ontmoeten.

Van het Mekrap-Rood.

T Ot het verwen van het Mekrap - Rood , **I** het kokfel is bynaer gelyk aen het gene dat men *Kermés* naemd : men maekt dit altyd met den Aluyn en den Wynsteen.

De Verwers en komen niet wel over - een aengaende de quantiteyt van deze twee Ingredienten ; doch het algemeyn gevoelen en gebruyk is , van vyf oncen Aluyn en eene once rooden Wynsteen te gebruyken voor elk pond gesponnen Wolle , ofte ëlle Laken ; men mag het twaelfste deel van het vogt dat men in den ketel gebruykt laeten zyn van het Zeker-water , dat is van Tarwe-Zemelen , en dit Zeker-water ondermengeld met het ander , de Wolle , ofte wolle Stoffen , twee volle uren laeten koken. Maer men moet aenmerken , dat men de gesponnen Wolle uyt het bad komende , en wat uytgeperst zynde , zeven ofte acht dagen nat moet laeten liggen in eene koude plaets ; maer het Laken mag men den vierden dag naer de ruste tot de verwe bewegen.

Om deze wolle ofte stoffe te verwen , men be:eyd een koud bad , en zoo haest het water maer alleenelyk zoo warm is dat men zonder ongemak

gemak de hand in het zelve kan verdraegen, men werpt daer in een half pond van den schoonsten Mekrap in trossen, voor elk pond wolle ofte ellè laken: men moet insgelyks zeer groote zorg hebben van onophoudelyk te roeren en te mengen in den ketel, zelfs eene half ure lang voor áleer men de wolle ofte stoffe in den ketel werpt, de welke men volmaektelyk verwd op den tyd van eene ure, zonder zelfs het bad te laeten koken, want anders zoude het koleur zeer duyster en donker zyn. Doch, om de *Teinture* haere volle vaststandigheyd te geven op het eynde van den tyd ofte het werk, mag men den ketel alleenelyk en ten uyttersten vier à vyf minuten laeten koken.

De Mekrap de welke gebruykt word op de stoffen ofte wollen, ofte wolle gaerens, zonder de zelve te vooren bereyd gemaakt te hebben om het koleur te ontfangen, dat is door het koksel met den Aluyn en Wyn-steen, geeft wel in der daed zyn Rood koleur, maer geeft dit zeer ongelyk, nog dit koleur heeft geene de alderminste vastigheyd. Zoo dat men, overwonnen zynde door de ondervindingen, moet bekennen dat het zyn de vasthoudende zouten de welke de schoonheyd en vastigheyd geven aen de koleuren. Dit grypt plaets, niet alleenelyk voor het Rood, maer voor het Geel en andere koleuren, de welke dit voor-koksel noodig hebben.

Van het geel Kolehur.

DE verscheydheden ofte *nuancien* van het Geel in de Verw-konst aldermeest bekend, zyn: het Stroo-Geel, het bleekverwig Geel, het Citroen-Geel, en het opkomende ofte verschynende Geel.

Tot het volmaekt verwen in Geel kolehur, moet men aen de wolle, ongesponnen en gesponnen, als ook aen de wolle stoffen, voor eerst geven de voorbereydingen, te weten het koksel het welk nu zoo dikwils erhaeld is, te verstaen van den Aluyn en den Wyn-steen. Men voegd by het water van de geele *Teinture* vier oncen Aluyn, en eene once Wyn-steen, voor ider pond wolle ofte elle wolle stoffe, in plaets van twee oncen Wyn-steen noodig voor het Rood.

Maniere om het Gaeren en Catoen geel en groen te verwen volgens de groote en goede Verw-konst.

MEN moet het Catoen ofte Gaeren loogen *IVR* in een bad het welk gesteld is met asschen van meuw ofte jong hout, dat is het gene niet gebrand en is van verrot ofte worm steek-hont. Daer naer moet men het Gaeren ofte Catoen zeer zuiver wasschen en laeten droogen.

Men bereyd een bad het welk zeer naer het koken moet zyn, in het welk men laet smilten Roomschen Aluyn, in gewigte het vierde deel van het gewigt der goederen die men moet be-

werken. Alsnu moet men strengelyk opletten dat men, in cas men wild eenig Gaeren ofte Catoen Groen verwen, de zelve materie, naer wel gekokt te zyn, moet zoodaenig Blauw geverwd wezen, volgens het koleur het welk men wenscht te hebben in het Groen: vervolgens, naer de bleeke ofte wat diepere blauwe koleuren ontfangen te hebben, als zynde den grond van de groene koleuren, moet men de zelve blauwgeverwde goederen terstond van het blauw, zoo veel mogelyk zynde, onlasten, en laeten droogen. Men zoude my kunnen opwerpen waerom men het Gaeren ofte Catoen zoo veel als het mogelyk is van zyn aengenomen blauw moet doof het wasschen onlasten? hier op antwoorde ik dat tot het beek Groen maer een bleek Blauw noodig is voor den grond, en vóór het diep Groen ook eenen dieperen blauwen grond.

Naer deze werkstelling, men beweegd terstond de blauw geverwde goederen eenige oogenblikken in het Aluyn-bad, en dekt den ketel, men trekt het vuur van onder den zelve, en men laet de goederen in dit Aluyn-bad ofte ketel vier-en-twintig uren trekken; naer welken tyd meh de goederen laet droogen, zonder wasschen. Men moet in agt nemen, dat door de boven-gezeyde eenige oogenblikken moet verstaen worden den tyd dat het bad ofte den ketel kokende was: ook moet men weten, dat hoe langer de goederen gedroogd zyn, hoe beter zy hun koleur zullen vatten.

Een sterk bad van Gaude (in onze tael *Wauwe*, *Gauwe*, ofte *Weede* genaemd) bereyd gemaekt hebbende, (zynde van vyf vierendeelen voor een pond) zoo zal men in het zelve de gealuynde

goederen , te weten het Catoen ofte Gaeren , doen ; en om het koken van het bad te doen ophouden , stort men in het zelve wat koud water. Men laet deze goederen zoo lang in den ketel tot dat men volmaektelyk het geslagt van het kleur heeft dat men wenscht te hebben : daerom moet men nouwkeurig van tyd tot tyd de zelve aendagtiglyk beschouwen.

Naer dat nu alles na wensch geverwd is , zoo werpt men de goederen in eep heet bad , zonder dat het zelve kookt , in het welk men zoo veel vierendeelen blauwen Vitriol gedaen heeft als 'er ponden van de materien zyn de welke moeten geverwd worden. Men zal de goederen in dit bad laeten den tyd van eene ure en half , en daer naer werpt men de zelve zonder wasschen in een ander kokende bad , het welk gesteld is met witte Zeep , waer van ontrent de quantiteyt is van een vierendeel voor een pond. Naer dat nu alles wel en veel onder-een geroerd is , te weten het Catoen ofte Gaeren , zoo zal men alles laeten koken den tyd van veertig minuten , ofte zoo lang als men wild , in dit Zeep-bad. Men mag zelfs zonder vreeze het gewigt der Zeep op de helft nemen ; maer de meerdere quantiteyt kan voordeeliger zyn als de mindere. De werksstelling der Zeep-looge geëyndigd zynde , zoo moet alles ordentlyk gewasschen en gedroogd worden.

Tot de eerste bereyding van het Geel gebruykt men voor een pond Catoen , ofte Vlas-gaeren ,

Een vierendeel Aluyn ,

Een vierendeel Vitriol ,

Een vierendeel Zeep ,

Vyf vierendeelen Gauwe ,

En eene goede Looge van Assche , gebrand

van goed hout , gelyk boven gezeyd is , de welke zeer zuyver moet doorgelopen zyn.

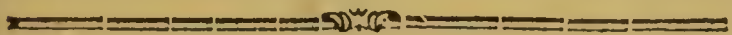
De maniere van het koken der goederen is juist de alderzelfte gelyk men van het Geel handelende begonst heeft.

Tot de *Gaudage* , ofte het Geel-verwen der Stoffen , naer dat de Wollen hun noodig kokfel gehad hebben , zoo doet men in een kond bad vyf à zes ponden Gaude voer elk pond Stoffe : men sluyt deze Gaude in eenen zuyveren lynwaden zak , op dat zy haer niet en zoude ondermengen met de Stoffe ; en op dat den zak , in den welken de Gaude is , in het forneys niet en zoude boven zwemmen , men legt hier op een zwaer stuk hout , ofte een houten kruys. Andere laeten de Gaude in den ketel koken , dat is te zeggen , dat zy de Gaude zoo lange koken , tot dat zy al haer koleur overgesteld heeft aen het water , en t'eenemaal op den grond van het bad is gezonken : dan doen zy in het bad eene *Champagne* , waer van gehandeld is , zynde eenen grooten yzeren ofte houten Band , doorvlogten met koorden. Andere trekken met eene yzere Rakel al de Gaude uyt den ketel , alswanneer zy t'eenemaal van geheel haere koleur-gevende stoffe ontlast is. Zommige mengen ook zomwylen de Goude met eenig-geel Hout , en andere met andere geele Ingredienten , waer van men gehandeld heeft , volgens de verscheydendheyd van het geel Koleur dat zy willen maeken : daerom , door het veranderen der gewigten en proportien der Zouten dienende tot het Kokfel , van de quanteyten der koleur-gevende Ingredienten , en den tyd van het koken , is men zeker van oneynde-lyke veranderingen der Koleuren te hebben.

Voor de klaare ofte blyde *Nuancien*, (dat zyn ondermende Verscheydendheden van het geel Kolor) men moet hier mede voordgaen gelyk men voordgaet tot de verscheydendheid van andere Koloren , uytgenomen dat men voor de lichte ofte klaare geele Koloren het Kokfel zoo straf ofte sterf niet en steld gelyk men voor andere zoude doen : daerom en zal men , by voorbeeld gesproken , maer twaelf ponden en half Aluyn voor honderd ponden Wolle gebruyken , en vervolgens ook het gewigt van den Wynsteen verminderen , om reden dat de al te veel scherpytende Kokfels de Wolle wat verslegten , ofte haere sterkte eenigzins verminderen , en ook om dat , als men maer de lichte ofte klaare geele Koloren noodig en heeft , men de zelve kan uytwerken zonder de zwaere Kokfels , waer door men gespaerzaemer den Aluyn en den Wynsteen met een gewenscht uytwerkfel gebruykt : doch men moet in aendagt nemen , dat deze *Nuancien* absolutelyk in hunne bleeke gedaente zoo vaststaende niet en zyn aen de Preuve , als de gene van de welke men geenen Wynsteen en heeft te kort gegeven.

Om het geel Hout tot gebruyk te stellen , men klieft , breekt en stampt het zelve zoo fyn als het kan geschieden , op dat het zelve alle zyne in- en uytwendige kolor-gevende deelen zoude met het vogt ondermengelen ; waer door men mindere quantiteyt noodig heeft. Op wat ofte hoedaenige maniere het zelve gebruykt word , moet men het altyd in eenen openen lynwaeden zak doen , op dat dit Hout , ofte het stof van het zelve , zig niet en zoude ondermengelen met de Wollen ofte Stoffen , en alzo door hunne aen-

lyvendheid de zelve beschaedigen , niet aen de Stoffe , maer door hunne langduerige aengekleeftheid verschil veroorzaeken aen het Kolehur. In der zelve voegen gebruykt men ook in eenen zak de Sarette en de Genestrolle , alswanneer men deze gebruykt in de plaets van de Gaude , ofte als men de zelve met de Goude ondermengd , om eene verandering van geel Kolehur te hebben.

Van de Fauve , ofte het Bruyn-Rood , Ros , Rosagtig , Vael-Rood , ofte naeder op het Rood trekkende Koleuren.

III Et Wortel - koleur , het Hazel - noôt-
II koleur , ofte Bruyn-Rood , word gerekend voor het vierde van de vyf eerste ofte moederlyke Koleuren. Dit Kolehur word onder hun getal gesteld , om dat het zelve tot het maeken van een groot getal van Koleuren moet gebruykt worden. Zyne werkstelligheid is zeer verschillig van de andere ; want men te vooren nog de Wollen , nog de Stoffen , de welke moeten geverwd worden door het Bruyn-Rood , niet en moet bereyden om de Koleuren te ontfangen , maer alleenelyk met deze voordgaen gelyk men doet met de Goederen die moeten blauw geverwd worden : tot deze dan , en tot de gene die in Bruyn - Rood moeten geverwd zyn , is de voorbereyding alleen , dat men ze alleen met warm water nat maekt , eer men de zelve tot de Verwe beweegd.

Tot het Bruyn , ofte Bruyn-Rood te verwen , diend men zig van de groene Schelpen van de

Okker - noóten , van den Wortel van dezen Boom , van de Schors van den Elzen - boom , van den Santal , ofte het rood Sandel - hout , van den Sumach , van den Rodoul , ofte de Fovie , en van het Schouw-roet , gezeyd Bitter uyt de Schouw , &c. . . .

Onder alle de Ingredienten die gebruykt worden om Bruyn , ofte Bruyn-Rood te maeken , zyn de groene Schelpen ofte Sloofsters der Okker-noóten de alderbeste ; want hunne verscheydendheden en ondermengelingen zeer schoon zyn : het Kolor is vaststandig , en het brengt aen de Wolle eene zagtigheyd ofte molligheyd by , en de zoo wel-geverwde Wollen worden voor de beste soort gehouden.

Om deze nu in het werk te stellen , men vold eenen ketel tot de helft met Water , en zoo ras hy begint Thé-warm te worden , men stort de groene Schelpen in den zelven , in zoo-daenige masse als men oordeeld tot de quantiteyt ofte menigte der Stoffen noodig te zyn , en volgens de hoedaenigheyd van het Kolor dat men wenscht te hebben : men doet hier naer den ketel koken , en naer ruym een quartier gekokt te hebben , men beweegd in den zelven de Stoffen , de welke eerst door warm water moeten natgemaekt zyn : deze in den ketel zynde , moet men zonder ophouden roeren , op dat ze alom gelykelyk het Kolor zouden ontfangen dat men hun wild geven.

. Is het zaeken dat de Wolle die men moet verwen gesponnen is , welkers Kolor t'eene-mael gelyk moet zyn , zoo doet men maer weynig Noót - sloofsters in den ketel , en men begint met hun een bleek Kolor te geven ; en

alsdan , door het byvoegen der Noôt-schelpen , met weynig seffens , zal men juist het Koleur trekken dat men noodig heeft.

Aengaende van het verwen der Stoffen , men begint eerst met de gene die een donker Bruyn noodig hebben ; en naer dat de kragt van den ketel ofte de verwe verslapt is , dan bewerkt men de Stoffen die maer eene klaere bruyne *Teinture* en vereyſchen ofte noodig en hebben : alsdan hangt men deze buyten de zonne , om te laeten verkoelen en droog te worden.

Naer de groene Okkernoôt - schelpen , is het beste Ingredient tot het Bruyn , ofte Bruyn-Rood , de teere Wortels die aldermeest bezapt zyn van den Noôte-boom : dezen Wortel brengt ook voord zeer vele verscheydheden van Koleuren in dit geslagt , bynaer zoo vele als de groene Schelpen ; zoo dat men het een Ingredient kan gebruyken voor het ander , in geval men van het een ofte het ander zoude beroofd zyn : doch daer is een verschild tusſchen het gebruyk van deze twee Ingredienten.

Men vold op dry deelen den ketel met rivier-water , en men doet de wortels van den noôte-boom , in kleyne splinters gekapt , in den ketel , in zoodaenige quantiteyt als men zal noodig oordeelen te zyn tot de veelheyd der stoffen de welke men verwen moet , en ook volgens de hoedaenigheyd van het koleur het welk men noodig heeft. Zoo haest het bad zoo heet is dat men de hand in het zelve niet kan verdraegen , men werpt de wolle ofte stoffe in het zelve , en men laet deze in het bad , altyd gestaedelyk roerende , zoo lang tot dat men het gewenscht koleur bekomen heeft , ook zorgende van het bad van tyd tot tyd de

locht te geven, en met de hand de zele te doorschudden, om de goederen te ontlasten van de splinters, de welke door de zelve zomwylen zouden kunnen beschaedigt, en ook leelyk gevlekt worden. Om dit ongeval ofte vlekken te ontgaen, zoo mag men den wortel ofte splinters in eenen zak doen van ongefloten lynwaed, gelyk gezeyd is van het geel hout. Met deze maniere van werken, gact men zoo lang voords tot dat den wortel ofte bad geene koleur - gevende kracht meer en heeft.

Ik moet bekennen, dat de maniere om met den wortel van den noôte - boom te verwen, niet eens zoo gemakkelyk is; want, is het zaeken dat men geene groote aendagt en maekt op den graed van de hitte ofte warmte, en op het geduerig omroeren der wollen ofte stoffen, ten eynde dat zy overal gelykelyk van en door de verwezouden doordronken zyn, zal men ligtelyk eenige vlekken in de zelve ontdekken, tot de welke geene remedie en kan gegeven worden. Waer het zaeken dit ongeval voorviel, den eenigsten middel zoude zyn van het koleur te veranderen in Castanje-, Pruyme-, ofte Caffé - koleur. Om dit ongeval te ontgaen, moet men zonder ophouden de stoffen open af, en met den Rouffel - stok roeren, en maer stuk voor stuk in het bad verwerken, en het bad ofte ketel niet in zieden jaegen voor aeler dat men ziet dat het koleur - gevende lichaem geen verwe meer en geeft, ofte wel dat men het bad wild eyndigen. Aengaende de schorse van den elzen-boom, en is 'er niet bezonders in agt te nemen; want men handeld met dezen gelyk gezeyd is van den wortel van den okker - noôt - boom, met dit verschil alleen, dat

men deze schorse laet koken van den beginne af, dewyl zy min koleur - gevende is als den wortel van den noôte - boom.

Den Sumach word gebruykt op de zelve maniere gelyk men gebruykt de groene okker - noôtschelpen : zy geeft nog min koleur als de schorse van den elzen-boom , en het koleur trekt een weynig nae den groenen. Men gebruykt dezen dikwils voor de Galnoôt in de koleuren de welke men zeer bruyñ wenscht te hebben , en is zeer schoon ; maer men moet hier van eene merkelyke meerdere quantiteyt hebben als van de Galnoôt. Het koleur is in de locht zeer vaststaende. Men ondermengeld ook zomwylen deze twee ingredienten onder elkanderen , en gelyk zy beyde zeer goed zyn , elk op zyn besonder , zoo doen zy , te saemen zemengeld zynde , bynaer het zelve uytwerksel : deze ondermengeling geeft een groot gemak voor zekere verscheydendheden van koleur. Maer ik moet ook bekennen dat men de verscheydendheden van het bruyñ ofte bruyñ-rood zoodaenig just niet en kan beschryven , dat men zonder de minste twyffelagtigheyd hier op zoude mogen voordsgaen ; maer dit hangt af van de ondervinding en goeden oogslag.

Van het Zwart Koleur.

II II Et Zwart is het vyfde van de eerste ofte *II II* moederlyke Koleuren : het zelve begrypt in zig eene groote menigte van verscheydendheden ; om te beginnen van het bleek , tot het Neger- ofte Moor-grys , en te komen tot het Zwart ,

zyn 'er vele verscheydheden, en daerom word dit Kolor met reden gesteld onder het getal der moederlyke Koloren; want het grootste deel der bruyne Koloren worden door de medewerking van het Zwart gemaekt, het welk zelfs op de witte wolle gebruykt zynde, zoodaenig hoog ofte leeg grys kolor voordsbrengh als men wenscht te hebben. Van dit Kolor handelende, begin ik met te toonen de maniere om het alderschoonste Zwart te geven aen de wolle. Hier van sprekende, ben ik verbonden ook te handelen van de werksstelling der kleyne ofte valsche *Teinture*; want, op dat eene stoffe op het aldervolmaekteste Zwart geverwd word, zoo moet zy eerst bewerkt worden door de Groot- en Goed-verwers, en voltrokken door de Kleyn- ofte Valsch-verwers.

Voor eerst moet men aen de wollen ofte wolle stoffen de welke men wild Zwart verwen, een blauw Kolor geven, zoo donker en diep als het kan geverwd worden: dit blauw naemt men Groen-blauw, en is den noodzaekelyken grond van het alderbeste Zwart.

Terstond naer dat de stoffe blauw geverwd uyt de Pastel-kuyp komt, word zy ras in de rivier ofte andere kuypen gewaschen, om dieswille dat den kalk van de Pastel-kuyp zig aen de zelve vastkleeft, en daer naer doet men die in den Vol-meulen, om zig t'eenemaal van alle vuyligheyd te ontlasten; want zonder deze werking zouden de stoffen altyd de handen en heylwaed vlekken, naer dat zy de Zwarte verwers zouden ontfangen hebben. Naer deze bereyding men beweegt de stoffe onder de handen van den Valsch-verwer, om het Zwart Kolor te ontfangen, het welk geschied als volghd:

Voor 100 ponden gewigt van het laken ofte stoffe de welke, zoo is gezeyd, blauw geverwd is, doet men in eenen redelyken ketel thien ponden Indisch ofte Indiaensch Hout, zeer fyn gebroken, en thien ponden fyne tot poeder gemaekte van de beste, ofte gelyk gezeyd is, Alepsche Galnoôt: dit alles word in eenen zak besloten, en men doet dit te saemen in eene genoegzaeme quantiteyt met water twaelf uren koken. Dan neemt men het derde deel van dit vogt uyt den ketel, en dit word in eenen anderen ketel gedaen, hier by voegende twee ponden Spaensch Groen: hier in beweegd men de lakens ofte stoffen, en men moet de zelve altyd roeren zonder ophouden, den tyd van twee volle uren. Men moet in aendagt nemen van het bad niet te sterk te doen koken, en 't beste zoude zyn, van het zelve maer geduerig in zyne volle hitte te houden, als te doen koken. Dan neemt men de lakens ofte stoffen uyt den ketel, en men neemt het tweede derde vogt uyt den eersten ketel, en men voegt dit by het vogt het welk in den ketel is daer de lakens ofte stoffen uytgekomen zyn, en men doet hier by acht ponden groen Koperrood, het bad ontrent eene halve ure laetende verkoelen: hier beweegd men wederom de Lakens ofte Stoffen in den ketel, daer men de zelve eene ure moet in laeten; daer naer worden zy wel gewasschen en in de locht gehangen.

Men zal dan het ander deel, het welk in den eersten ketel gebleven is, mengen met de verwe van den tweeden ketel, zorgende van den zak wel uyt te douwen: hier by zal men mengen vyfthien ofte twintig ponden Sumach: dan zal

men dezen ketel eene wal of twee læten opkoken, en dan verkoelen, met weynig koud water daer in te gieten. Hier naer doet men in den ketel nog twee ponden Koper-rood, en dan beweegt men wederom de Stoffen ofte Lakens in den ketel voor eene ure: dan zal men ze wederom wasschen en verlichten, daer naer wederom in den ketel doen, en men zal de zelve den tyd van eene ure daer in zynde gestaediglyk omroeren. Naer alle deze noodzaekelyke werkitellingen zal men die wasschen in de riviere, ofte andere hier toe beschikte kuypen, en daer naer in den volmeulen, om de zelve zoo sterk te laeten doorwerken ofte doorwasschen, dat het vogt, het welk uyt de Lakens komt, zoo klaer is als zuiver water. Dan maekt men een bad bereyd, met eene goede quantiteyt (na goeddunken) van Gaude; dit zal men eenen zwalp laeten koken, en naer het bad verkoeld te hebben, zal men wederom de Goederen hier door trekken. Dit bad verzagt en verzekerd zeer veel de zwarte Verwe. Op deze maniere werkende, zullen de Lakens ofte Stoffen zyn van een alderschoonste en glanzig Zwart, zelfs voor dat zy zullen droog zyn.

Men verwd ook zomwylen zonder te voeren de Lakens, Wollen en Stoffen blauw gegrondverwd te hebben, en het is toegelaeten eenige opene slegte Goederen aldus te verwen, gelyk zyn daer men de ziften of teemsen van maekt, ook zeylen, voorhangseis, ofte wylen, en diergelyke geslagten van Goederen, de welke van kleyne weerde zyn, en dusdaenige onkosten niet en zouden kunnen inwinnen. Men heeft voor dusdaenige geringe Goederen toegelaeten de zelve eerst door de groene Okkernoôt-schel-

pen ofte den Wortel te verwen , voor dat zy zwart geverwd worden , om de kolten van het Blauw te ontgaen. Om deze met het Bruyn ofte Bruyn-Rood te gronden , moet men maer weynig kost en arbeyd besteden , maer men moet maer alleenelyk met de zelve handelen gelyk ik van het Bruyn ofte Bruyn-Rood gehandeld heb.

De verscheydheden van 't Zwart zyn de gene beginnen van het bleek Gryns tot het donker Gryns: deze zyn van een zeer groot gebruyk in de Verw-konst , zoo in hun simpel koleur , als ook gebruykt zynde op andere koleuren ; daerom moet men eerst handelen van de simpele gryze Koleuren , voordkomende van het Zwart , om het welk wel te maeken ik twee manieren zal voorschryven.

De eerste en aldergemeynste maniere van werken is , dat men den tyd van twee uren laet koken de fyn gestampte Galnoôt in eene evenredige quantiteyt van Water : men doet op zyn eygen smelten het groen Koper-rood : dan maekt men eenen ketel bereyd , groot ofte kleyn , volgens de hoeveelheyt der Wollen ofte Stoffen de welke men moet verwen : zoo haest het bad zoo heet is dat men in het zelve de hand niet en zoude konnen verdraegen , zoo doet men daer in een weynig van de gesmolten Galnoôt en ook het Kopperrood. Men kan ligtelyk oordeelen aen het koleur van 't bad , welkdaenig koleur het zelve zal geven aen de witte Stoffen de welke men tot den ketel begeeft om geverwd te worden. Deze Stoffen na wensch hun bleek-gryns koleur aengenomen hebbende , voegd men by het vogt in den ketel wederom eene decoctie van Galnoôten en groen Kopperrood , om alzo het Bleek-Gryns wat bruyn-der en bruyn-der te maeken , tot dat men niet

alleenelyk gekomen en is tot het *Negre*, ofte *Moor-koleur*, maer zelfs tot het *Zwart*. Dit geschied door het geduerig byvoegen van de *Galnoôt* en het *Koperrood*; maer om het *Zwart* volmaektelyk te verwen, raede ik aen de *Goederen* eerst eenen *blauwen grond* te geven.

De tweede maniere om het *Grys* te verwen schynt my de eerste te overtreffen, om dat het zap der *Galnoôt* zig vaster aen de *Wolle* inlyfd, en om dat men meer verzekerd is dat men niet meer ofte min *Koperrood* zal gebruyken als dat 'er volkomendlyk noodig is. De dikwyls herhaelde ondervindingen hebben klaerelyk getoond dat het *Grys* veel schoonder en glanziger is: dit is de reden dat men deze maniere, die niet meer arbeyd en kost als de andere, en door de welke de *Goederen* ook min beschaedigd worden, moet stellen voor de eerste.

Men laet dan de quantiteyt de welke men noodig oordeeld van de *Galnoôt*, fyn gestampt, in eenen zak van open lynwaed in den ketel koken den tyd van twee volle uren. Dan doet men de wolle ofte stoffen in den ketel; deze laet men eene ure koken, gestaediglyk roerende: hier naer trekt men deze uyt den ketel. Alsdan neemt men van het vogt uyt den ketel, in het welk men een weynig *Koperrood* laet smilten; alles dan stortende in den ketel, om onder-een te mengen: hier uyt trekt men de lakens ofte stoffen die met bleek grys *Koleur* moeten geverwd worden. Naer dat deze geverwd zyn, voëgd men nog wat *Koperrood* in den ketel, om diepere ofte donkerder gryze koleuren te maeken, gelyk te vooren gezeyd is.

My dunkt dat ik nu klaer genoeg te kennen gegeven

gegeven , en stiptelyk aangetoond heb de zekerste en alderbeste manieren om de eerste ofte moederlyke Koleuren te maeken ; door welkers ondermengelingen alle andere menigvuldige koleuren gemaekt worden. Doch , tot meerder klaerheyd en zekerheyd , zullen wy deze , twee koleuren by-een-voegende ofte mengelende , overloopen volgens het order dat wy gehouden hebben handelende van elk in het bezonder. Naer dat wy zullen gehandeld hebben van de koleuren die de twee by-een-gevoegde Moeder - koleuren voordsbrengen , zoo zal men handelen van de koleuren die van dry by-een-gevoegde worden voorsgebracht , en zoo voordgaende , zal men aentoonen alle de koleuren de welke de Natuer en Konst heeft tragten nae te volgen.

Van de Koleuren de welke gemaekt worden door de ondermingeling van het Blauw met het Rood.

III En heeft , handelende van het Rood , **IV** gezeyd dat 'er vier verscheyde geslagten zyn in de groote *Teinture* ; nu zullen wy toonen hoedaenig de uytwerkfels zyn van deze verscheyde Rooden , als zy geplaetsd zyn op eenige Stoffe de welke te vooren blauw geverwd was.

Eene blauwe Stoffe gekokt met Aluyn en Wynnsteen , geverwd met den Kermés , brengt voord een Koleur dat den naem heeft van *la Couleur du Roi* , het Koninglyk Koleur , *la Couleur du Prince* , het Prinselyk Koleur , *la Pensée* , het vlammig Koleur , *le Violet* , het Violet , en *le Pourpre* , het Purper Koleur , benevens nog andere , de welke op deze trekken. G

Door de ondermengeling van het Blauw met het Cramoisi - Rood word gemaakt het Duyvekoleur, het Purper, het Amaranthe - koleur, het vlammig Rood, en ander Violet, benevens andere Koleuren hier op trekkende, de welke helderder ofte dieper zyn.

Door de mengeling van het Blauw met het Mekrap - Rood maekt men ook het Koninglyk Koleur, en het Prinselyk; maer dit en is zoo schoon nog zoo helder niet als het gene men maekt met het Blauw en de Kermes, het Goud - Geel, ofte Huydevetters-Schors, ofte Leeuwen-Koleur, het donker Amaranthe, het droog Rooze-Koleur min levendig.

Van de Mengeling van het Blauw met het Geel.

VAn deze twee Koleuren onder elkanderen gemengeld, en kan men maer een geslagt voordbrengen, te weten het Groen: doch van dit Koleur is eene oneyndelyke verscheydheden, waer van de principaelste zyn, het geel. Groen, het eygen Groen, het blyde Groen, het Kruyd- ofte Gras-Groen, het Lauwrier - Groen, het Molequin - Groen, het bruyen Groen, Zee-Groen, Céladon, ofte waterverwig Groen, het Papegaey Groen, het Kool-Groen: hier by kan men voegen het Céladon zonder Blauw. Alle deze aengetoonde verscheydheden, en de gene die hooger ofte dieper zyn, worden op de zelve maniere en met het zelve gemak gemaakt. Het Blauw, hoe lichter het is, hoe blyder Groen het maekt, en hoe dieper ofte donkerder het is, hoe

bruynder Groen. Men laet dan de Stoffe koken met den Aluyn en den Wynsteen, gelyk men gemeynelyk eene witte Stoffe geel verwd: deze blauw geverwde Stoffe verwd men alsdan met de Gaude ofte Sarette, de Genestrolle, het geel Hout, ofte den Fenugrec. Alle deze Ingrediënten zyn gelykelyk goed door hunne vaststaendigheid; maer vermids de geele Koleuren die zy geven onder hun wat verschillende zyn, zoo zyn insgelyks de groene Koleuren, de welke van hun voordkomen. De Gaude en de Sarette zyn de twee beste en besonderste Planten tot de geele *Teinture*.

Men zoude eerst kunnen de Stoffen, de welke moeten groen geverwd worden, geel verwen, en daer naer door de Blauw - kuyp trekken zoo lang tot dat men het gewenscht groen Koleh heeft; doch dit word ontraeden, om reden dat dit Blauw het lynwaed zoude vlekken; maer het Blauw eerst geverwd zynde voor dat men het zelve in Groen veranderd, word door den Aluyn en den Wynsteen vastgehegt aen de Stoffe, en bedekt door het Geel.

Het Céladon, ofte Zee - Groen, een uytnemende koleur na de gouste der Volkeren van het Oosten, kan en mag, als volstandig zynde, van de Groot- en Goed-verwers gemaekt worden; dat is te zeggen, met te vooren aen de Stoffe een blauw koleur te geven; maer dit koleur moet zoo bleek zyn, dat het zelfs bleeker als Hemels-blauw moet zyn; het welk zeer moeyelyk is om gelyk te maeken; en is het zaeken dat men dit bleek koleur wel gelykelyk kan treffen, zal men het zelve beter verwen met de *Virga aurea* als met de Gaude. Men laet zomwylen toe aen de Ver-

wers van Languedoc, van het Céladon te koleteren met het Spaensch Groen, al is het zaeken dat dit koleur behoord gebruykt te worden van de Valsch verwers. In Holland word dit koleur zeer schoon en helder gemaekt.

Van het Blauw ondermengeld met het Bruyn ofte bruyn Rood.

II An deze mengeling maekt men zeer weynig gebruyk; want van deze mengeling van het Blauw en Bruyn, ofte bruyn Rood, en word anders niet gemaekt als groenagtig Grys, ofte eene soort van Olyf-koleur, de welke beyde maer dienstig en zyn voor de Tapyten.

Van de Mengeling van het Rood met het Geel.

III En trekt van het Scharlaken-Graen, ofte **IV** Kermés, en het Geel, het *Aurore*, ofte Dageraad-koleur, het Goudbloem-koleur, het Oranje- ofte Goud-koleur, en vele andere bleekere ofte diepere Koleuren. Men trekt van het Gobelins-Scharlaken-koleur ondermengeld met de geele Koleuren, het Langouste ofte Zee-kreeften en het Granaet- en Bloem-koleur; maer deze en zyn van de grootste standvastigheyd niet, en men ziet nogtans de voorgaende Koleuren, de welke door de ondermengeling van het Rood geel gemaekt zyn, zeer veel in het gebruyk.

*Van de Mengeling van het Rood met het Bruyn
en bruyn Rood.*

III En diend zig van geene andere koleuren, **LVI** de welke van deze ondermengeling voordkomen, als van het Mekrap-rood, om dieswil dat dit Ingredient een zoo schoon uytwerkfel voordbrengt in deze soorten van koleuren als den Kermés ofte de Cochenille; en de reden dat deze koleuren zoo luyfterlyk niet en zyn, is om dat het Bruyn de zelve verduyfterd. Deze mengeling brengt voord het Kaneel-koleur, Snuyf-, Castanje-, Muscus, Beere-koleur, en andere, de welke op deze trekken, die, om zoo te spreken, oneyndelyk zyn, en zonder de minste moeyte gemaekt worden, door het verminderen ofte vermeederen der Mekrap, ofte andere Ingredienten, en door de zelve korten ofte langen tyd in het bad te laeten; zoo dat men van deze en vele andere voorzeyde en opvolgende koleuren mag zeggen dat zy hun meester leeren.

Van de Mengeling van het Rood met het Zwart.

III Eze mengeling diend voornaemendlyk om **III** alle roode koleuren in bruyne te veranderen, van welkdaenig geslagt dat zy zyn; maer zy worden maer gemeynelyk gebruykt voor de Wollen de welke voor de Tapyten geschikt zyn. Men trekt ook uyt deze mengeling het wynagtig Grys, alswanneer men eerst aen de Wolle een licht Rood met Kermés geeft, ook met de Co-

chenille , ofte de Mekrap ; maer dan moet men het zelve terftond pafferen door het Zwart , zookort ofte zoo lang volgens dat men het koleur wenscht te hebben.

*Van de Mengeling van het Geel met het Bruyn
ofte bruyn Rood.*

MEn maekt van deze mengeling deze verscheydendheden , te weten : het dood Blad-groen , en het Beeren-hair-koleur , &c. Wat aengaet deze ondermengeling , men gebruykt de zelve maer als men gedwongen is een grys koleur te maeken dat nae het geel trekt..

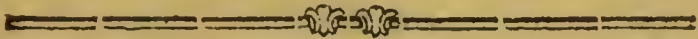

Van de Mengeling van het Bruyn met het Zwart.

VAn deze ondermengeling trekt men verscheyde koleuren , gelyk zyn het Caffé-koleur , Castanje-koleur , droog Pruym-koleur , Muscus- en Doorn-koleur , benevens andere verscheydendheden , de welke veelderley en met de voorzeyde koleuren overeenkomstig zynde , veel gebruykt worden.

Alsnu zyn zoo klaerlyk aengetoond als het mogelyk was alle de verscheydendheden der Koleuren de welke kunnen voordgebracht worden door de saemenstelling van twee eerste ofte moederlyke Koleuren ; nu zal men den Lezer gaen voor oogen stellen de Uytwerksels ofte Koleuren die gemaakt worden door de ondermengeling van dry Koleuren onder-een , welke ondermengeling on een groot getal zal geven. Het is nogtans waer

dat 'er zullen Koleuren aengetoond worden zeer naer over-een-komende met de gene die wy getoond hebben, voordkomende uyt de saemenstelling van twee Koleuren onder elkanderen; want weynige Koleuren zyn 'er, de welke men niet en kan maeken op verscheyde manieren: maer dan is het vry aen den Verwer van te verkiezen de Koleuren die, even schoon zynde, de gemakelykste zyn om te maeken.

Van de besonderste Ondermengelingen der Koleuren dry by dry.

VAn het Blauw, het Rood en het Geel worden gemaekt het rost Olyf-koleur, het groenagtig Gryns, en andere verscheydheden, de welke weynig in het gebruyk zyn, 't en zy voor de Wollen die geschikt zyn voor de Tapyten. Van het Blauw, het Rood en het Bruyn worden de Olyf-koleuren getrokken, beginnende van de alderbruynste tot de klaerste, alleenelyk gevende maer eenen kleynen doorslag van het Rood; gelyk het *Ardoise*- ofte Schalie-koleur, en het Lavendel-Gryns, als insgelyks van de gene die op deze trekken.

Van het Blauw, het Rood en het Zwart worden vele verscheydheden van Gryns getrokken; gelyk Salie-gryns, Schalie-gryns, Lood-gryns, de koninglyke Koleuren en de prinselyke, doch wat bruynder als de gemeyne; ook een oneyndelyk getal van Koleuren trekkende op de gene die van andere ondermengelingen gemaekt worden.

Van het Blauw, het Geel en het Bruyn worden verscheyde groene Koleuren gemaekt, ook

het Kolor van Ganzen-drek, en Olyf-koleuren van alle geslagten.

Van het Blauw, het Geel en het Zwart maekt men alle bruyn - groene Koleuren, tot zelfs de zwarte.

Van het Blauw, het Bruyn met het Zwart maekt men de bruyn Olyf - koleuren en het groenagtig Grys.

Van het Rood, het Geel en het Bruyn trekt men de Oranje-koleuren, het Goud-kolor, dood Blad-, oude Mans Vleesch-kolor, het gebrande Kaneel- en het Tabak-kolor van alle specien.

Van het Rood, het Geel en het Zwart maekt men bynaer de zelve verscheydendheden van Koleuren, en ook het diep ofte het duyster dood Blad-kolor.

Eyndelyk, van het Geel, het Bruyn ofte bruyn Rood en het Zwart maekt men de koleuren van het Ossen-hair, van bruyn Noóten, en andere, de welke hier aen gelyken.

Men heeft alsnu deze optelling van de verscheyde en onder-een gemengelde Koleuren gegeven, als eene Tafel, om te zien en duydelyk te kennen van welke Ingredienten men zig moet bedienen om door de ondermengelingen die soorten van koleuren te maeken, de welke men wenscht te hebben, en aen de oogen de volle voldoening te geven.

Men zoude ook vier Moeder-koleuren, en zomwylen vyf, onder elkanderen kunnen mengen, het welk nogtans raer zoude zyn; maer my dunkt dat den uytleg op dit punt zoude onprofytig zyn: want alles dat zomwylen mogelyk is, is zeer dikwyls overtollig.

Ik en kan in deze Konst den Oeffenaer niet

genoegzaam aenraeden, altyd zyn werk te beginnen met de alderbleekste koleuren, het welk geschied zoo door de veelheyd ofte minderheyd der Ingredienten, en ook door den tyd van de goederen in het bad te laeten: want, deze fouten begaen hebbende, dat is, de koleuren te diep zynde, is men verpligt de goederen een ander kleur te geven als dat men in het begin voorgenomen had te geven: daerom, als de koleuren in het begin teer en bleek zyn, kan men de zelve bedwingen na zynen wil, ofte door het vermeerderen der Ingredienten, ofte door de dikwyls erhaelde doppingen ofte kokingen. Aengaende de Stoffen, het en geschied bynaer noyt dat men meer als twee en dry koleuren noodig heeft tot het maeken der verscheydendheden, om de aengetoonde redens, de welke wy gegeven hebben, dat 'er door de ondermengeling van twee en dry koleuren zoo vele voordgebracht worden. Ik en geloof niet dat 'er in deze Beschryving iet agtergelaeten is het welk zoude kunnen noodig zyn tot het volmaekt verwen der Wollen, ofte wolle Stoffen, volgens de goede ofte grootz Verw-konst; vervolgens en behoeft men ook niet te twyfielen, dat men alles het gene duydelyk beschreven is nauwkeuriglyk onderhoudende, de aldervolmaekteste uytwerkfels zal hebben, alle de gewenschte koleuren en alle de schoone verscheydendheden, zoo op de Wollen, gesponnen en ongesponnen, als op de witte Lakens.

Van de Verw-konst der Wollen in de kleyne ofte valsche Teinture.

MM En heeft in den beginne, handelende **LVI** van de *Teinture* der **Wollen** ofte wolle Stoffen, gezeyd een groot verschil te zyn tusschen de groote en kleyne *Teinture*. Men heeft ook aengetoond de qualiteyt ofte hoedaenigheyd der **Wollen** ofte Stoffen de welke door de groote en goede *Teinture* moeten geverwd worden, ook de gene die moeten ofte mogen door de kleyne ofte valsche geverwd zyn. Het verschil het welk wy tusschen deze beyde materien gemaekt hebben, is, dat de Stoffen van zekeren prys moeten zyn, en die niet en moeten dienen voor de voeding der kleederen, met de onveranderlyke en vaststaende koleuren der groote en goede *Teinture* moeten geverwd worden, en de andere, die van kleynen prys zyn, door de kleyne ofte valsche *Teinture*. Want waer het zaeken deze door de groote *Teinture* geverwd wierden, zoude den prys te hoog komen, en vervolgens het debit te kleyn zyn; ook om reden dat dusdaenige Stoffen van mindere sterkte zynde, alzulke sterke koleuren niet en verdienen, vermids zy gemeynelyk maer gebruykt en worden voor de voeding der kleederen, die min aen de locht en haere injurien onderworpen is.

Nu zullen wy gaen aentoonen de manieren om de *Vetwen* te maeken van de kleyne ofte valsche *Teinture*, gelyk wy die getoond hebben van de groote; nochtans door het gebruykt van andere *Ingredienten*, zeer verschillig van de gene die

wy beschreven hebben, de welke, al is het zaeken dat zy de langduerige vaststandigheyd niet en hebben gelyk de koleuren der groote *Teinture*, zyn zy nogtans levender en glanziger: in hun gebruyk zyn de koleuren zeer effen, en worden met veele mindere moeyte gemaekt als de gene van de groote *Teinture*. Dit zyn de voordeelen van deze materien de welke men de valsche Koleuren naemd; nogtans, al is het zaeken dat het te wenschen waere dat haer gebruyk zoo niet en mogte zyn, moet men zeggen dat haer gebruyk niet min profytig en is voor de Stoffen die van de locht verweyderd zyn, en van zoo groote duerzaamheyd niet en moeten wezen. De bezonderste redens van haer gebruyk zyn, dat zy met minder kost en meerdere raffigheyd kunnen gemaekt worden als de Koleuren van de groote *Teinture*. Men zal in het beschryven der Koleuren van de kleyne *Teinture*, niet voordgaen gelyk men gedaen heeft voor de groote, om dieswille dat men hier geene eerste ofte Moederkoleuren en erkend. Daer zyn 'er ook weynige de welke dienen voor den grond van andere: het meeste deel van deze Koleuren en komt niet voords uyt de ondermengeling van twee ofte meer Koleuren by elkander.

't En zal niet noodig zyn hier te erhaelen de naemen van alle de Ingredienten die tot deze kleyne *Teinture* gebruykt worden, nogte ook hunne beschryving: men zal maer alleenelyk de maniere voorhouden op de welke zy moeten gebruykt worden, en de Koleuren die van deze kunnen worden getrokken. Hier door zal men zien dat 'er verscheyde Koleuren zyn, die aen elkanderen zeer gelykvormig wezen, zoo dat

het als onmogelyk zoude zyn te handelen van elk Koleur in het bezonder, zonder te vervallen in verdrietige erhaelingen, de welke den Lezer zouden mishaegeen.

Van het verwen der Wolle door de valsche ofte kleyne Teinture.

DE Wolle die bereyd gemaekt is, gelyk men in de groote *Teinture* gezeyd heeft, om Geel geverwd te worden, en geheel geverwd zynde door de Gaude, en dan getrokken ofte gedopt in de Roode verw, gemaekt van de afgeschoren wolle van het Scharlaken, het welk men Nacarot naemd, geeft een schoon en vuurig Oranje-koleur. Van dit bad kan men verscheyde schoone Roode Koleuren maeken, te beginnen van het Cérise en Vuur-koleur, tot het bleek Vleesch-koleur. Deze verscheydendheyd komt voords met de goederen lang ofte weynig tyds in het bad te laeten.

Van het rood koleur-gevende Mos.

MAekt men verscheyde aengenaeme Koleuren. Dit Mos is uytgeleyd, en ook aengetoond de plaetsen waer het zelve te bekomen is, als ook de maniere van dit te bereyden.

Van het Indiaensch ofte Campeche Hout.

Dit Hout is van een zeer groot gebruyk in de kleyne *Teinture*, en het waer wel te wenschen dat het zelve noyt gebruykt en wierd in de groote *Teinture*, om reden dat het Koleh het welk dit Hout van zig geeft, in korten tyd t'eenemael en geheellyk zyn Koleh verliest door de locht. Den geringen ofte kleynen prys waer voor het zelve te bekomen is, is oorzaak van het groot gebruyk; maer de besonderste reden is om dat door de verscheydene bereydmakingen en de zoute materien uyt dit overvloedig verwen de verscheyde veranderingen van Kolehren gemaekt worden, de welke men met grooten arbeyd maer kan bekomen, door de Kolehren in de groote *Teinture*. 't Is nogtans mogelyk alle Kolehren te maeken zonder de medewerking van dit Hout; zoo dat men om de onstandvastigheyd van dit Hout, zeer groote redens gehad heeft om dit gebruyk in de groote *Teinture* te verbieden.

Men bediend zig van bit Hout tot het voltrekken van het Zwart, 't welk het werk is van de Kleyn- ofte Valsch-verwers: men bediend zig ook van het zelve, gelyk gezeyd is, met de Galnoôt en Koperrood, om alle de verscheydheden van het Gryns te maeken, trekkende op het Schaille-koleh, Lavendel-koleh, ook wilde Duyve-gryns, en veele andere, hier aengelykende. Men kan hier van het just gewigt ofte maete niet geven, want de Kleyn-verwers gewoon zyn hunne kolehren te trekken volgens de staelen de welke hun toegezonden worden van de

kleyne Stoffen die moeten dienen tot voeding , zoo dat hun werk meer na de oog als na het gewigt geschikt word , altyd beginnende van de alderbleekste koleuren , om alzoo door het byvoegen der Ingredienten te komen tot de gene die dieper en bruynder zyn , en het koleur volgens hunnen wensch te bekomen.

Men maekt ook met het Indiaensch Hout verscheide schoone Violette - koleuren ; maer eerst moeten de Stoffen door de Guéle geverwd zyn , en dan terstond gealuynt worden , voor alêer zy met het Indiaensch Hout geverwd worden. Dit Hout geeft ook een blauwagtig Koleur ; maer van weynige vastigheyd , daerom het Blauw van de groote *Teinture* van zeer kleynen kost en standvastig zynde , gebruykt men zeer raer het slegt Blauw van het Indiaensch Hout.

Men kan insgelyks door den zelve middel het Groen maeken , met een en het zelve bad. Hier toe doet men in den ketel van het Indiaensch Hout het Grain ofte Graen van Avignon en Spaensch Groen ; deze mengeling geeft ook aen het bad een schoon Groen koleur. Het zal dan genoeg zyn de Wollen ofte Stoffen zoo lang in het bad te laeten , tot dat het koleur zoo hoog ofte leeg is als dat men het zoude wenschen te hebben. Men zal ondervinden dat men dit groen Koleur van zoo veele verscheydendheden kan maeken als men wild , met in dit bad zoo veel Indiaensch Hout en Avignons Gryn te doen als dat men dunkt noodig te zyn. Dit Groen koleur en is van geene betere hoedaenigheyd als het slegt Blauw van het Indiaensch Hout , en daerom behoorden zy met reden gebannen te worden uyt het gebruyk der Verw - konst.

Het gemeyn gebruyk van het Indiaensch Hout in de kleyne *Teinture* is bezonderlyk om het verschen droog koleur van Pruymen en Purper te verwen, en ook de verscheydendheden van de zelve koleuren. Dit Hout, ondermengeld zynde met de Galnoôt, geeft alle zyne koleuren aan de Wolle, de welke te vooren met de Guêde geverwd is. Men ondermengeld deze Ingredienten met een weynig groen Koper-rood, het welk dit koleur verhelderd en zeer versterkt, door het verdiepen van het koleur. Door dezen middel heeft men terstond de koleuren en de verscheydendheden de welke in de groote *Teinture* veel moeyelyker zyn; doch zy hebben een zeer groot gebrek, dat ze van korten stand zyn: want naer eenige dagen zal men groot verschiil zien tusschen de koleuren de welke in de locht zullen geweest hebben, en de gene die buyten de zelve zyn.

Van het rood Brezilie-hout.

III En rekend onder den algemeynen naem van Brezilie-hout, het Fernambouc, het S. Marthas-hout en het Japonsch Hout, ook nog eenige andere, waer van wy niet en handelen, om dat zy alle op de zelve maniere gebruykt worden.

Alle deze verscheyde Houten geven bynaer de zelve koleuren van het Indiaensch Hout, en zeer dikwyls worden zy onder elkanderen gemengeld. 't En is niet mogelyk vast te stellen de quantiteyt die men behoord te gebruyken tot het maeken van deze Verwen, om reden dat den eenen Verwer meer koleuren geeft als den anderen, ofte de

zelve veel schoonder maekt. Dit verschil komt dikwyls voord uyt het koleur - gevende Hout; want is het zaeken dat dit koleur door de locht veel verbleekt, ofte gerot is, alsdan heeft men maer slegt uytwerkfel te verwagten: daerom moet men de diepste en bruyenste koleuren voor de bleeke stellen.

Het naturelyk koleur van het Bresilie - hout schynt de andere te overtreffen, en is in meerder gebruyk als de andere; daerom geeft men aen dit den naem van *het valsch Scharlaken-koleur*, het welk in zyn zelveen schoon en glanzig is, maer minder van conditie ofte stand als het Scharlaken van de Cochenille ofte Gomme - Lak.

Van het Fustel-Hout.

Dit Hout geeft een Oranje - koleur van weynige vaststaendigheyd: het word gemeynelyk in de valsche Verwe gebruykt gelyk men gebruykt den Wortel en de groene Okkernoôt-schelpen; zonder de Stoffen te laeten koken: vervolgens is het in zyn gebruyk zeer gemakkelyk. Men mengeld dit zeer dikwyls met de Okkernoôt-schelpen en de Gaude, om Tabak- ofte Kaneel-koleuren te maeken. Men moet nogtans dit koleur voor zeer slegt houden; want het zelve in de locht weynigen tyd zynen stand houd; en is het zaeken dat men eene Stoffe die met het Fustel geverwd is de Blauwkuyp doet passeren, zal het zelve een zeer onaengenaem koleur voordbrengen, dat geenén stand en houd.

Men

Men gebruykt binnen Languedoc het Fustel-hout om het Zee - kreeften - koleur te maeken , het welk zy nae den Oosten zenden. Hier doot spaeren zy de Cochenille : zy mengelen hier toe in een en het zelve bad de Gaude , het Fustel en de Cochenille met een weynig Wynsteen , en de Stoffen koken zy in het bad tot dat zy het gewenscht Kreeften-koleur hebben ; en volgens de quantiteyt der voorzeyde Ingredienten is hun koleur min ofte meer rood ofte oranje. Ik bekenne nogtans , dat de ondermengeling der Ingredienten van de groote *Teinture* met de gene van de kleyne zeer berispelyk is.

Van den Rocou , ofte Raucourt.

D En Rocou geeft van zig een Oranje-koleur bynaer gelyk den Fustel , en de Verwe die hier van gemaekt word en is niet vaststaender als de gene die van den Fustel gemaekt word. 't En is niet door het afkokfel van den Aluyn dat men de hoedaenigheyd van den Rocou moet oordeelen ; want hy en veranderd in het alderminste zyn koleur niet ; in het tegendeel , door den Aluyn word het koleur veel helderder en schoonder ; doch het vergaet in korten tyd door de locht : zoo dat ik ider-een aenraede den zelve niet te gebruyken ; ten eersten om zyne dierte , ten tweeden om zyne vergankelykheyd , ten derden om dat men door de Gaude en de Mekrap , ondermengeld en min kostelyk , een vaststaende koleur kan maeken.

Van het Grain van Avignon.

D It is in de Verw-konst van zeer kleyn gebruyk, niet tegenstaende dat het zelve voordbrengt een schoon geel koleur, maer van kleyne vaststaendigheyd; gelyk het groen is dat hier van gemaakt word, als wanneer de Stoffe, hier mede geverwd zynde, word door het blauw getrokken.

Van de Terra Merita.

D Eze word bynaer op de zelve maniere gebruykt gelyk het Grain van Avignon, doch in veel mindere quantiteyt, om reden dat zy onvergelykelyk meer verwe geeft. Zy is wat beter en vaststaender als de andere geele Ingredienten waer van gehandeld is; maer dewyl zy dier is, word zy weynig in de kleyne ofte valsche *Teinture* gebruykt: deze gebruykt men nogtans dikwyls in de groote *Teinture* om een goud-koleur te geven aen het geel dat met de Gaude geverwd is; ook om de Scharlakens te verlichten en een Oranje - koleur te geven. Dit gebruyk is nogtans berispelyk, door dien dat de locht alles doet vergaen dat door de Terra Merita aen de goede koleuren is bygevoegd; zoo dat het Goud-koleur van het Geel en Oranje-koleur van het Scharlaken verdwynt; waer aen men ligtelyk kan bespeuren dat 'er valsche koleuren onder de goede gemengeld zyn.

Hier is nu alles het gene men van de kleyne

ofte valsche koleuren kan zeggen : zy en behoorden maer alleenelyk gebruykt te worden voor gemeyne Stoffen , de welke van kleynen prys zyn. Men moet nogtans niet voor het alderzekerste gelooven dat het onmogelyk is van uyt de zelve eenige vaststaende koleuren te trekken ; maer alsdan en zullen deze koleuren de alderzelfste niet wezen gelyk de gene zyn die zy uyt hunne nature geven , ofte door de gemeyne maniere van deze werkstellig te maeken. Men moet hier by voegen de gomagtige aenkleving die zy te kort hebben , en dan en zal het de zelve schikking ofte order der deelen niet meer zyn , en gevolgendlyk zullen de straelende schynfels hunnen verscheyden weêrslag geven.

Onderwys op de Afkoking der Wollen en wolle Stoffen.

III Et is eertyds in groot gebruyk geweest dat de Wollen ofte wolle Stoffen afgekocht wierden , als men twyffelde of de zelve door de goede ofte valsche *Teinture* geverwd waeren ; maer dit gebruyk was dikwyls oorzaak van groote mislagen en verschillen : maer daer naer , om tot de volle kennis te komen , om te weten of de Wollen ofte wolle Goederen door de vaste ofte goede *Teinture* , ofte door de valsche geverwd waeren , heeft men verscheyde fyne Wollen in alle soorten van koleuren doen verwen , zoo door de goede als door de valsche *Teinture* ; deze heeft men eenen behoorlyken tyd in de locht en de zonne gesteld ; onder deze koleuren hebben de goede koleuren vaststandig gebleven , en de val-

sche zyn verdweden, meer ofte min, volgens de hoedaenigheyd van hunne substantie: vervolgens en mag ende en moet een koleur maer goed geoordeeld worden volgens de maete van den wederstand die het zelve doet aan de locht en de zonne.

Op deze zoo geverwde Staelen, naer dat zy de locht en de zonne onderstaen hadden, heeft men verscheyde preuven gemaekt door het afkoken, en men heeft terstond ontdekt dat de zelve Ingredienten, zonder onderscheyd te maeken, niet en mogen gebruykt worden in de afkokfels van alle koleuren, om reden dat het gebeurd is dat een koleur het welk door de zonne en de locht goedgekeurd zynde, grootelyks door het afkokfel is veranderd geweest, daer nogtans zommige valsche koleuren aan het afkokfel wederstaen hebben.

Deze verscheyde ondervindingen hebben ons doen gevoelen en kennen de voordeelen van den Citroen, van den Wyn-azyn, van de zekere Waters (Tarwe - Gruys - waters) en de sterke Waters; met zekere onmogelykheyd nogtans van te kunnen voorschryven den justen graed der scherpigheyd van deze vogten: en eyndelyk heeft het gebleken dat de alderzekerste maniere is van zig te bedienen met het gemeyn Water van Ingredienten welkers uytwerkfel ofte kragt altyd gelyk is.

Dit voorwerp stiptelyk volgende, is 'er noodig geoordeeld van alle de koleuren, in de welke de Wollen mogen gezoden worden, in dry verscheyde classen te verdeelen, zoo voor de goede als valsche *Teinture*, en vast te stellen de Ingredienten de welke in de afkokfels der koleuren moeten gebruykt worden, die in elk een van deze dry classen begrepen zyn.

De koleuren begrepen in de eerste classē moeten afgekokt worden met den Roomfchen Aluyn, die van de tweede classē met witte Zeep, de gene die van de derde zyn met rooden Wynsteen: maer gelyk het niet genoeg en is, om zig te verzekeren van de schoone hoedaenigheyd van het koleur door de proeve ofte monfter van het afkoksē, met daer by te voegen Ingredienten de welke in hun uytwerksel altyd gelyk zyn, is het ook zeer noodig, niet alleenelyk dat de duerzaamheyd ofte vaststandigheyd van deze werksstelling nauwkeuriglyk bepaeld zy, maer zelfs dat de quantiteyt van het vogt vastgesteld is, om reden dat te veel ofte te weynig water grootelyk vermeerderd ofte verminderd de werkingen der Ingredienten de welke gebruykt worden: daerom zal men de maniere der werksstelling door de volgende Artikels voorschryven.

Eersten Artikel

Het eerste afkoksēl met den Roomfchen Aluyn zal gemaekt worden op de volgende maniere. Men zal in eenen aerden ofte verlooden pot storten een pond Water en eene halve once Aluyn, men zal het vat op 't vuur stellen, en zoo haect het Water in volle koking is, men zal de Wolle waer van de proeve moet gemaekt worden in dit kokende vogt bewegen, en hier in laeten den tyd van vyf minuten, waer naer men de Wolle zal uyttrekken, en zeer wel reynigen en wasschen in koud water. Het Staelken moet zyn ontrent van een viendeel loods.

Ten tweeden, als 'er verscheyde staelen van Wolle zyn de welke te saemen moeten afgekokt wezen, men moet de quantiteyt van het water en Aluyn verdobbelen ofte dryvoudig maeken;

het welk geenzins het uytwerkfel zal veranderen, als men de proportie van het water en den Aluyn onderhoud, zoodaeniglyk dat men voor elk pond water altyd een half once Aluyn gebruykt.

Ten derden, op dat men een zeker uytwerkfel van het afkokfel zoude hebben, zoo en zal men geene **Wollen** van verfcheyde koleuren te faemen laeten afkoken.

Ten vierden, het afkokfel met de witte Zeep, zal gefchieden op de volgende wyze :

Men zal in een pond water maer twee vierendeelen loods witte Zeep gebruyken, in kleyne flukskens gebroken : het Bad op het vuur gefield zynde, zal men zorg hebben het zelve met een ftokken geftaedig te roeren, op dat de Zeep zeer gelykelyk zoude fmilten: deze gefmolten zynde, en het water ftarf kokende, men zal het ftael van de Wolle ofte Stoffe in het Bad laeten koken, den tyd van vyf minuten, dezen tyd rekenende terwyl het Bad in zyn groot kokfel was.

Ten vyfden, alswanneer dat 'er verfcheyde ftaelkens zyn die te faemen moeten afgekocht worden, men zal ftiptelyk de maniere van bewerken onderhouden, volgens dat in den tweeden Artikel getoond is, te weten, voor elk pond water twee halve groskens ofte twee halve vierendeelen loods Zeep noodig zyn.

Ten zesden, het afkokfel met den rooden Wynsteen gefchied op de alderzelfte maniere en met het zelve gewigt gelyk het afkokfel met den *Aluyn*, alleenelyk onderhoudende dat den rooden **Wynsteen** zeer fyn moet geftampt zyn, voor alear hy met het water gemengeld word, zoo dat hy t'eenemaal moet gefmolten zyn als men de ftaelen hier in beweegd.

Ten zeventien, de hier naer volgende Koleuren zullen afgekocht worden met den Roomschen Aluyn, te weten het Cramoisi met alle zyne verscheydene veranderingen; het Venetiaensche Scharlaken; het vuurig Scharlaken; het Cériferood, en andere veranderingen van Scharlaken; de Violetten; het Vlas-grys, van alle verscheydendheid; het Purper; het Krefte-koleur; het Juynben- ofte Borst-besie-koleur; het Grenaet-bloem-koleur; de Blauwe Koleuren; het Schaille-grys; het Lavendel-koleur; het geweldig Grys; het Wyn-grys, en andere op deze koleuren trekkende verscheydendheden.

Ten achttien, waer het zaeken dat 'er tegen de ordonnantie der reglementen voor de *Tinture* uytgegeven, voor de fyne wolle Goederen, tot het verwen van rood Cramoisi, valsche Ingredienten gebruykt wierden, dit bedrog zal door het afkoksel met den Aluyn zeer ligtelyk ontdekt worden, om reden dat den Aluyn het fyn Cramoisi wat geweldigt maekt, dit is te zeggen, dat hy het koleur doet trekken op het Vlas-grys, zoo dat hy de hooge koleuren van het valsche Cramoisi verderft, en zoo ydel maekt als het bleekste Vleesch-koleur, zoo dat het afkoksel eenen zekeren middel is om het fyn en opregt Cramoisi te onderscheyden tusschen het gene dat valsche, en in korten tyd ver-gankelyk is.

Ten negensten, het Grein- ofte Kermés-Scharlaken en is geenzins door dit afkoksel beschaedigt; maer het veranderd het vuurig ofte het Cochenille-rood-Scharlaken in een Purper koleur, en de leegere verscheydendheden van Roode koleuren, uyt deze Ingredienten getrokken,

nemen eenigzins aen de gedaente van Vlas-grys; doch ter contrarie, dit afkokfel neemt bynaer t'eenemaal af het valsch rood Scharlaken-koleur van het Bresilie - hout, en laet eyndelyk een zeer bleek Ajuyn-pel-koleur; en gevolgendlyk, hoe bleeker de valsche Roode koleuren zyn, hoe merkelyker zy hier door veranderd worden.

Dit afkokfel neemt insgelyks bynaer t'eenemaal af het koleur der afgeschorene Wolle van het rood Scharlaken, en van alle zyne verscheydene veranderingen.

Ten thienden, al is het zaeken dat het Violet - koleur uyt zyn eygen zelven alleenelyk niet en bestaet, maer door eene ondermengeling van Blauw en Rood gemaekt word, zoo en is het zelve nogtans zoo simpel ofte slegt niet dat het van geen belangen te zyn en moet erkend worden; maer in tegendeel, verdiend onderzocht te worden. Het zelve afkokfel met den Roomschen Aluyn, en doet bynaer geen uytwerkfel op het sijn Violet, het welk door de groote *Teinture* geverwd is, daer in tegendeel den zelven groote schaede bybrengt aen het gene met de valsche *Teinture* geverwd is; doch men moet aenmerken, dat het uytwerkfel van den Roomschen Aluyn niet altyd gelykelyk is, dat is, dat niet t'eenemaal door hem het valsch Violet - koleur word weggenomen, vermids het zelve te vooren geverwd is door de vaststaende koleuren, te weten het Pastel ofte Indigo, welke twee koleuren door den Roomschen Aluyn niet en kunnen beschaedigd worden, maer het valsch Rood verdwynd, de bruyn-roode verscheydendheden worden bynaer Blauw, en de bleeke koleuren veranderen in zeer onaengenaeme, trekkende op het koleur der Wyn-moer.

Ten elfsten, aengaende de Violetten de welke half door de goede, en half door de valsche *Teinture* geverwd zyn, worden gemeynelyk gesteld in de klasse der valsche, en die en wederstaen maer alleenelyk aen den Aluyn, voor het deel dat zy met de goede *Teinture* geverwd zyn.

Ten twaelfsten, men zal op de zelve maniere door het afkoksel met den Roomschen Aluyn onderscheyden het valsch Vlas - grys tusschen het goed; maer dit verschil en is zoo zienelyk niet als in de andere koleuren; want het valsch Grys en verliest hier door maer een weynig meer als het gene door de groote *Teinture* geverwd is.

Ten derthienden, de fyne Purper koleuren en verliezen door het afkoksel met den Aluyn niet het alderminste; daer, in het tegendeel, de gene die door de valsche *Teinture* geverwd zyn ten meerderen deel hun koleur verliezen.

Ten veerthienden, de Kreefte - koleuren, de Jujube- ofte Borst - bezië-, de Granaet - bloemkoleuren, zullen naer het afkoksel op het Purper trekken, is het zaeken dat zy door de Cochenile gemaakt zyn; maer zy zullen voor een zeer groot deel verbleeken, is 't dat zy met het Fustel geverwd zyn, welkers gebruyk verboden is.

Ten vyfthienden, de blauwe Koleuren en zullen door het afkoksel in geender maniere beschae-digd werden, 't zy dat zy met het Pastel ofte den Indigo geverwd zyn; maer de valsche koleuren zullen ten meerderen deel vervliegen.

Ten zefthienden, het Lavendel - grys, het Schalie-grys, het Violet-grys, het Wyn-grys, zullen bynaer t'eenemaal hun koleur verliezen, is het zaeken dat zy door de valsche *Teinture*

geverwd zyn, daer de gene door de groote ge-
verwd zynde volftandig zullen blyven.

Ten zeventhienden, men zal met de witte Zeep
afkoken de volgende Koleuren, te weten, de
Geele, de Jonquille, het Citroen, Oranje, en
alle de verfcheydendheden de welke op deze
Koleuren trekken; ook alle de verfcheyde veran-
deringen van het Groen, te beginnen van het
eerfte ofte geel Groen, tot het Kool-groen ofte
Papegaey - groen; insgelyks het Mekrap - rood,
Kaneel - rood, Tabak - rood, en andere hier aen
gelykende.

Ten achtthienden, het afkokfel doet klaerlyk
onderfcheyden of de geele Koleuren en de ver-
fcheydendheden die van hun voordkomen geverwd
zyn door de goede en vafstaende, ofte door de
kleyne en valfche *Teinture*; want is het zaeken
dat de Goederen geverwd zyn door het Grain
van Avignon, den Rocou, de Terra Merita,
den Fufstel ofte Safraen, welkers gebruyk aen de
Groot-verwers verboden is, zullen de koleuren
ten meerderen deel verdwynen; maer ook, in
het tegendeel, en zullen in dit kokfel niet veran-
deren de geele Koleuren, de welke zullen ge-
maekt zyn met de Sarette, de Genestrolle, het
geel Hout, de Gaude en den Fenugrec.

Ten negenthienden, het zelve afkokfel zal
klaerlyk aentoonen de duerzaeme deugzaemheyd
en fchoonheyd van het Groen; want de Groenen
de welke door de valfche *Teinture* gemaakt zyn,
zullen ten meerderen deel hun koleur verliezen,
ofte in Blauw veranderen, is 't dat ze door den
Indigo ofte het Pattel eerst zyn geverwd geweest;
daer nogtans de andere Groenen, door de groote
Teinture gemaakt, niet van hun koleur en zullen
verliezen.

Ten twintigsten , de roode Koleuren de welke enkelyk door de Mekrap gemaekt zyn , en zullen door het afkoksel met de Zeep niet het alderminste verliezen , maer in het tegendeel veel helderder en schoonder worden ; maer word de Mekrap gemengeld met het Brezilie - hout , zoo zal het koleur maer alleen veranderen en verbleeken volgens de proportie van het Breziliehout , het welk t'eenemaal zal verdwynen.

Ten een-en-twintigsten , de Kaneel-Tabak- en andere aen deze gelykende Koleuren , en zullen door het afkoksel geenzins gealteteerd worden , is het zaeken dat ze door de groote *Teinture* gemaekt zyn ; maer zy zullen veel verliezen , is 't dat men hier toe gebruykt den Rocou , de Fustel en het afkoksel van de Scheer-wolle.

Ten twee-en-twintigsten , het afkoksel met den Aluyn en zal geenzins voordeelig zyn , maer zoude vele fauten kunnen veroorzaeken op de koleuren van deze tweede classe ; want hy en beschaedigd den Fustel ofte Rocou niet , de welke nogtans aen de locht niet en wederstaen , en hy neemt nogtans weg een deel van het koleur der Sarette en Genestrolle , van de welke nogtans schoone geele en groene koleuren gemaekt worden.

Ten dry-en-twintigsten , men zal alle de *Fauves* , ofte bruyne Koleuren , afkoken met den rooden Wynsteen : deze zyn de *Racine*- ofte Wortel-koleuren , de welke alzoo genaemd worden om dat zy van de vyf eerste ofte Moeder-koleuren niet voord en komen. Deze Koleuren worden gemaekt van de groene Okkernoôt-schellen , den Wortel van den Okkernoôt-boom , de Schorse van den Elzen-boom , den Sumach ofte

Roudoul , den Santal , en het Schouw-roet , ofte Bitter uyt de Schouw : elk van deze Ingredienten geeft een groot getal van verscheydene veranderingen , de welke alle begrepen zyn onder den generaelen naem van *Fauve* , ofte bruyn Rood.

Ten vier-en-twintigsten , de Ingredienten de welke in den voorgaenden Artikel vermaend zyn , zyn goed , uytgenomen den Santal en het Schouw-bitter , die wat minder van deugd zyn , en de Wolle verharden , als zy in wat te groote quantiteyt gebruykt worden ; vervolgens , alles wat het afkokfel van deze soorten van Koleuren kennelyk maekt , is of zy te veel overlaeden zyn geweest door den Santal ofte het Schouw-bitter : in dit geval verliezen zy zeer veel door het afkokfel met den Tartre ; maer zyn zy gemaekt door andere Ingredienten , ofte met mindere quantiteyt van Santal ofte Schouw-bitter , zy zullen langer aen de locht wederstaen en hun koleur behouden.

Ten vyf-en-twintigsten , het Zwart , zynde een koleur dat niet en kan begrepen worden onder eene van deze dry boven vermaende classen , om reden dat het noodig is dat men hier toe zig bediend van een veel behendiger afkokfel , om te weten of de Wolle te vooren geverwd is geweest door het opregt Blauw , daerom , volgens de Reglementen , die ordonneren dat de goede zwarte Koleuren eerst moeten blauw geverwd worden , zal het afkokfel geschieden op de volgende wyze :

Men zal tot een pond Water nemen eene once Roomschen Aluyn , en zoo veel fyn gestampten rooden Wynsteen : deze Ingredienten zal men te saemen laeten koken , en hier in zal men het wolle Staelken leggen , het welk hier in , ten

vollen kokende , moet een quartier urs verblyven , en daer naer in versch water gewasschen worden : alsdan zal men zeer gemakkelyk kunnen kennen of de Goederen eenen betaemelyken en noodzaakelyken blauwen grond gehad hebben ; want alsdan zal de Wolle , ofte de wolle Stoffe , eenen blauwen grond behouden ; en zoo niet , zoo mag men verzekerd zyn dat 'er groot bedrog onder schuyld , en alsdan zal het Zwart in Grys veranderen.

Ten zes-en-twintigsten , dewyl het dikwyls in 't gebruyk is dat men de ligte Koleuren dieper ofte bruynder maekt met de Galnoôt en het Koperrood , het welk een bijzonder uytwerksel doet op het afkoksel van deze Koleuren , men zal stiptelyk opletten dat , al is 't dat naer het afkoksel het bad nog schynt overlaeden te zyn door de *Teinture* , door dien dat het afkoksel de koleuren naer zig trekt , de Wolle en zal daerom niet min geagt worden geverwd te zyn door de groote *Teinture* , voornaemendlyk als zy haeren noodigen grond behoud ; maer verliest zy dezen grond , zoo mag en moet zy gezeyd worden door de valsche *Teinture* geverwd te zyn.

Ten zeven-en-twintigsten , al is het zaeken dat de verdieping ofte bruynering , de welke dikwyls gemaekt word door de Galnoôt en het Koperrood , eene goede en groote *Teinture* is , nogtans om dieswil dat deze Ingredienten de Wolle gemeynelyk wat rauwig maeken , zoo zoude het beter zyn , zoo veel het kan geschieden , van zig by voorhand te bedienen van de Indigo- ofte Pastel - kuyp.

Ten acht-en-twintigsten , de gemeyne gryze Koleuren , de welke met de Galnoôt en het Koper-

rood geverwd zyn, en moeten geenzins de preuve van het afkokfel onderworpen zyn, dewyl zy onberispelyk goed zyn, en niet anders en kunnen gemaekt worden: men moet maer alleenelyk aendagt nemen dat de Goederen de Galnoôt gepafseerd zynde, het Koperrood in een ander bad gedaen zynde, veel min heet moet zyn als het eerste bad: dit geeft eene bezondere vaststaende schoonheyd.

Van het verwen der Zyde.

DE *Teinture* der Zyde is zeer verschillig aen de *Teinture* der Wollen ofte wolle Goederen, 't zy Lakens ofte Stoffen: dit verschil bestaet hier in, dat de eerste, te weten de Zyde, geverwd word door de groote en goede *Teinture*, en ook zonder onderscheyd in de kleyne en valsche *Teinture*. Het verschil is ook in de groote *Teinture* de welke geenen glans en geven, gelyk het Violet, het Amaranthe- en Vlas-gryskoleur, &c. Het fyn vuurig Fonceau-koleur en kan hier in niet gemaekt worden door de koleuren der groote *Teintur*: het is nogtans een Koleur het welk zeer kostelyk is, dewyl een pond geverwde Zyde, rauw zynde, merkelyk zwaerder in gewigt was; vervolgens geverwd zynde, door het verlies van 't gewigt, veel kostelyker is.

Gelyk den naturelyken glans der Zyde is eene van haere besonderste hoedaenigheden, zoo is het ook eene bezondere wetenschap van haer deze goede hoedaenigheyd te laeten behouden, en in het alderminste niet te beschaedigen, het welk besonderlyk bestaet in de Zyde wel uyt te die-

pen , ofte haere zweet - gatjens te openen , op dat ze de voor hun bereyde Koleuren niet alleenlyk en zouden kunnen ontfangen , maer deze ontfangen hebbende , de zelve zouden kunnen blyven behouden : dit geschied door de Zyden met witte Zeep dry uren zeer straf te laeten koken , tot dat de Zyde , de welke door haere vettigheyd , in den beginne boven het water zwemmende , van de zelve ontlafst zyn , gelyk eenen steen ten gronde van het Bad valt. Men moet ook zorg draegen van de Zyde in ronde stringen te maeken , en zelve wel te plaetsen in de zakken hier toe expresselyk gemaekt , om de Zyde hier in te koken , op dat zy niet en zoude verwerren als zy geverwd is ; want in het koken en mag men niet ophouden van de zelve gestaedlyk in het Bad te roeren , uyt vreeze dat zy door de hitte van den Ketel zoude verbranden.

Den Zyde - verwer moet ook groote zorg hebben dat de Zyden de welke tot het verwen in de zakken zyn , niet te zeer besloten en wezen , uyt vreeze dat 'er veel deelen zouden zyn die door het kokfel en de koleur - gevende Ingredienten niet en zouden aengerackt zyn , de welke alsdan het biscuit ofte erkokfel zouden moeten onderstaen , en alzoo zomwylen met groote moeyelykheyd het zelve koleur ontfangen.

Alle de Zyden , van wat geslagt zy zouden mogen zyn , verliezen door het koken altyd een vierde deel , dat is , als zy gekokt zyn gelyk het behoord ; zoo dat een pond rauwe Zyde wegende vyfthien oncen , behoorlyk gekokt zynde , maer elf oncen meer en weegd.

Om de Zyde de welke tot het wit gedestineert is , wel te koken , zoo is 'er ten minsten een half

pond witte Zeep noodig voor elk pond Zyde; maer 't is waer dat dit zelve Zeep - water kan dienen voor een kokfel voor de Zyden die moeten gekoleurd worden. Maer daer zyn Verwers de welke zeer onprofytig dit weygeren te gebruyken; hun inbeeldende dat de koleuren schoonder en glinsterender zyn als zy op de wit - gekokte Zyde gebruykt worden.

Daer zyn nogtans Koleuren de welke zoo schoon niet en zyn als zy immediatelyk op de witgekokte Zyde gebruykt worden, als dat zy zouden wezen; waer 't dat zy op de naturelyke Koleuren der Zyde gebruykt hadden geweest. Deze Koleuren zyn het Cramoisi, en andere roode Koleuren: de reden hier van is, om dat de wittigheyd de welke de Zyde bekomt door het kokfel met de witte Zeep, als voor een beletsel aen het Koleur om deze wittigheyd genoegzaam te kunnen bedekken, en beneemt eenigzins den glans der zyde; welk verschil nogtans maer zoo groot en is; dat de groote Kenders dit maer alleen en kunnen bemerken.

Zoo haest de Zyde na behooren gekokt is, moeten zy in de riviere gereynigd worden, de zelve wel wasschende en kloppende, om haer van alle Zeep te ontlasten: daer naer beweegt men deze in een koud Bad met Roomschen Aluyn. Noteert dat 'er gezeyd is een koud Bad, zonder de minste warmte; want een warm Aluyn - bad de Zyde haeren luyster doet verliezen, en dat meer is, de Zyde word hier door zeer scherp en ruyde.

De Zyden de welke geschikt zyn voor het fyn Ponceau, ofte andere vuurige Koleuren, zal men eerst passeren door het Citroen - zap,
in

in plaets van den Aluyn , en terstond daer naer zal men ze begeven tot een bad gesteld met Safræn van Alexandriën , welk bad zoo dikwyls moet vernieuwd en ersteld worden als dat men meerdere vuurigheyd wild aen de Zyde geven , ook volgens den prys die de Fabriqueurs hier van willen ontfangen. Noteerd , is het zaeken dat men wenscht eene alderglinsterendste vuurigheyd te hebben , zoo moet men eerst de Zyde passeren door een bad gesteld met den Rocou , voor dat men het Safræn-bad gebruykt.

Alle de koleuren , tot de nederdaeling toe van het levendig Cérise-koleur , tot het bleek Rooze-koleur , ofte Vleesch-koleur , zullen gemaekt worden door het zelve bad gelyk boven gezeyd is , met uytneeming van geene andere koleuren op de Zyde te gebruyken , en het Citroen-zap te stellen in de plaets van den Aluyn.

De Zyden geschikt voor het rood Cramoisi , naer zeer wel den Aluyn gepasseerd te hebben , en daer naer zeer nauwkeurig door het wasschen van den Aluyn gezuyverd zynde , worden geverwd door de alderzuyverste en alderbeste Cochenille , daer by voegende de Doorn-Galnoôt , (in het Fransch *la Galle à l'épine*) de Terra Merita , den Arsenic , en den Wynsteen van Montpellier : alles te saemen gevoegd zynde in eenen ketel met ontrent kokende klaer water , de Zyden zullen in dit bad beweegd worden om in het zelve gedueriglyk te koken den tyd van eene ure en half : alsdan worden de Zyden uyt den ketel genomen , het vuur onder den zelven uytgedaen ; en de Zyden in de locht verkoeld zynde , zal men de zelve wederom tot den grond des bads begeven van de Cochenille , deze daer tot des

anderen dags in laetende, zonder hier by te voegen eenig Brezilie-hout, Orseille, Rocou, ofte eenig ander Ingredient. Noteerd op de gezeyde mengeling van de Cochenille met de Doorn-Galnoôt, de Terra Merita, den Arsenic, en den Wynsteen van Montpellier, dat men hier van geen vast gewigt ofte hoeveelheyd kan geven; maer den Verwer moet dit verzogt koleur na zyne gouste maekende, door het gebruyk der Dopstaelen weten te treffen, en getrefte hebbende, juist aenteekenen de quantiteyt des Waters en der ondermengelde Ingredienten.

De Cramoisi-Violetten zullen op de zelve maniere bewerkt worden, en gemaekt met de zuyvere Cochenille, met de Doorn-Galnoôt, maer in merkelyk mindere quantiteyt als voor het Rood, den Arsenic, en den Wynsteen van Montpellier, ook gekokt gelyk hier boven, wel gewasschen en door eene goede Indigo-kuyp getrokken, zonder ondermengeling van andere koleuren.

De Kaneel- ofte Huydevetters-schors-koleuren, gezeyd Kaneel-Cramoisi, zullen gemaekt worden gelyk hier boven gezeyd is van de Violetten; en is 't dat zy moeten van zeer helder en klaer koleur zyn, men mag ze wat ligter aenleggen door het ondermengen van weynig Koper-rood; maer moeten de Zyden door bruyn Violet geverwd zyn, men moet de zelve naer de voorige berigting eens trekken door eene middelbaere Indigo-kuyp, zonder eenige andere Ingredienten hier meer toe te gebruyken.

De bleeke en schoone Blauwen zullen alleene-lyk geverwd worden door de zuyvere Indigo-kuyp, zonder te vooren gealuynd te worden.

De volmaekte Hemels-Blauwen zullen eerst zoo

veel het noodig is gepasseerd worden met de Orseille (koleur-gevende Mos), en daer op geverwd door eene goede Indigo-kuyp.

De Vlas - gryzen, Amaranthen, ofte Purperbloemen &c., zullen gemaekt worden door de Orseille, ofte koleur-gevende Steen- ofte Berg-Mos, daer naer ligtelyk getrokken door den Indigo, en, is het noodig, door de Looge van Potassche.

Tot de Citroen-koleuren is het noodig dat de Zyden gealuynd worden, en daer naer geverwd door de Gaude, met een weynig van de Indigo-kuyp.

De Zyden die Greyn - geel moeten geverwd worden, moeten eerst gealuynd zyn, dan zeer sterk met de Gaude en een weynig van de Indigo-kuyp geverwd worden.

De bleek-geele Zyden moeten gealuynd, en door de Gaude alleen geverwd worden.

Tot de bleeke en bruyne *Aurore* ofte Daged-koleuren moeten de Zyden eerst gealuynd en zeer sterk met de Gaude geverwd worden, dan verdopt met den Rocou, den welken moet beyd en gesmolten zyn met Potassche, ofte Soude, te ook met de *Cendre gravelée*, gemaekt van Vyn-moere, welkers maniere van maeken den hryver verder zal uytleggen.

De bleeke en vergulde Isabelle-koleuren zullen verwd worden met een weynig Rocou, just reydgemaekt gelyk hier boven ofte laetst voordelyk gezeyd is, op het vuur.

De Oranje - koleuren zullen geverwd worden het vuur, door den zuyveren Rocou, gelyk er boven vermeld is; en de bruyne koleuren er van zullen terstond gealuynd worden, en men

zal hun, in geval het noodzaakelyk is, een kleysbad van Brezilie-hout geven.

De Ratinen, ofte Vuur-koleuren, zullen op de zelve maniere gelyk de Oranje-koleuren met den Rocou bewerkt worden, daer naer gealuynd, en men zal deze een bad van Brezilie-hout geven, in geval men dit noodzaakelyk oordeeld.

De Zyden die moeten in Scharlaken-roodkoleur, ofte andere duystere of vuyle roode koleuren geverwd worden, en zullen maer ligtelyk, dat is de helft zoo veel van het bad van den Rocou passeren als de boven gemelde, de welke in het Oranje-koleur geverwd zyn; daer naer zullen zy gealuynd worden, en men zal hun twee baden van Brezilie-hout geven.

De Zyden geschikt om geverwd te worden door ofte met het Céladon (witagtig Groen, waterverwig Groen, Grauw) Appel-groen, Zee-groen, aenkomende Groen (*Verds naiffants*) blyde Groen, &c. &c. &c., zullen te vooren gealuynd, en terstond door de Gaude geverwd worden, ofte door de Sarette, volgens de verscheydenheden die men wenscht te hebben, en dan getrokken door de Indigo-kuyp, tot dat het koleurzyne groenheyd na het behaegen van den Verwmeester aengenomen heeft.

De Zyden de welke brityne Dood-bladeren groene (dat is, *Feuilles mortes*) Koleuren moeten geverwd worden, zullen eerst gealuynd worden, daer naer geverwd met de Gaude en het Pastel, en dan erdopt in het Koperrood.

De gene moeten geverwd worden in Olyf-of Rood-Groen-koleur, zullen eerst gealuynd worden, zullen eerst geverwd worden met de Gaude en Pastel, en daer naer met het Indiaensch Ho en Koperrood.

Het Incarnaet-Rood en valich Rooze-Rood, zullen gealuynd worden, en met het Bresilie-Hout alleen geverwd worden. De Kaneel- en drooge Rooze-koleuren, zullen eerst gealuynd worden, en geverwd door het Brasilie en Indiaensch Hout.

Het grys Violet word eerst gealuynd, en gemaakt door het Indiaensch Hout.

De zuivere Violette-koleuren worden eerst geverwd door het Bresilie en Indiaensch Hout, ofte wel door het Mos, en dan gepasseert door de Indigo-kuyp.

De lood-gryze Koleuren zullen veenemael gemaakt worden door het Fustel, ofte met de Gaude, ofte de Sarette, Indiaensch Hout, Water-van Galnoôt en Koperrood.

Het Muscus, Minim, het Moore-grys, het Koning- en Princelyk-koleur, het Tristamie-, Haezel-noôt-, en andere Koleuren, aen deze gelykende, zullen gemaakt worden door het Fustel, Bresilie Hout, Indiaensch Hout en Koperrood.

Hier moet men zeer noodzaekelyk groote aendagtigheyd maeken, dat men in alle de genaemde Koleuren waer in de Galnoôt gebruykt word, de zelve door die niet en bezwaerd, dat is te zeggen, dat haer gewigt noyt de Zyden mag overwegen, het welk een groote schaede aen de Koopers en Gebruykers zoude veroorzaken.

De Zyden de welke geschikt zyn om Zwart geverwd te worden, zullen eerst zeer wel van hunne naturelyke vettigheyd ontlast worden, gelyk ik in den beginne, handelende van de Zyde, gezeyd hebbe, dan wel zuiver gewasschen, en

in ronde stringen gemaakt, men zal een Galnoôt-bad doen koken, en naer eene ure gekokt te hebben, zal men de Zyde in dit Bad bewegen, en die in het zelve laeten eenen dag en half, ofte twee volle dagen: daer naer zal men de Zyde uyt het Bad trekken, en zeer wel in zuyver water wasschen, dan de stringen wel te saemen gevoegd zynde, zal men de zelve in een ander Bad met versche Galnoôt doen: doch men mag maer zoo veel gewigt Galnoôt gebruyken als de helft der Zyde weegt. In dit Bad mag de Zyde blyven eenen dag en half, ofte twee dagen; Dan zal men de Zyde passeren door het Bad der groote, hier naer volgende Zwarte *Teinture*, onder het welk men dry mael mag redelyk vuur stikken, zonder meer. Uyt dit Bad komende, zal men de zelve zeer zuyver wasschen en kloppen, dan zal men de Zyde verzagten, door te laeten koken in Zeep-water van de alderbeste Zeep: dan de stringen wel geschikt, en laeten droogen.

De Zwarte - gryze Koleuren, gemeynelyk genaemd Minim-, ofte zeer diep Castanje-koleur, zullen de Galnoôt passeren, gelyk het Zwart, en door de zwarte *Teinture*, met dit verschil, dat zy maer een vuur en mogen hebben, dat is, eens gedopt in het kokende Bad.

Zwarte Teinture voor de Zydén op de maniere der Chineesen, Florentinen en Napolitaenen.

DE maniere de welke deze dry Natien gebruyken om hunne Zydén te verwen, is veel schoonder en zekerder als de gene in

Vrankryk tot het Zwart - verwen der Zyden gebruykt word. Daerom wil ik den Lezer hier van den uytleg geven.

Naer dat de Zyden volmaektelyk zyn tot op dry quarten van haer gewigt, den Verwer bereyd deze om ze te bewegen tot de Kuyp inhoudende de noodige Ingredienten tot de zwarte *Teinture*: hoe ouder deze toebereyde Kuyp is, hoe schoonder Zwart zy heeft. In Vrankryk bereyden de Verw - meesters zelve hunne Zwart-kuypen, en vernieuwen die dikwyls. Maer by de boven-gemelde Uytlanders is 'er in elke Fabrikstad eene afgezonderde plaets, genaemd *Seraglio*, alwaer altyd thien of acht bereyde Zwart-kuypen staen, de welke op hunne kosten onderhouden worden: deze Zwart-kuypen zyn aldaer in voegen van over dry à vier honderd jaeren, anders niet noodig hebbende als altyd van de noodige Ingredienten voorzien te worden, volgens dat zy door hun gebruyk verminderen, zoodat den grond altyd den zelveu blyft, en diend als voor eenen Deesem aen de versche Droguen ofte Ingredienten de welke hier worden bygevoegd: de Vaten hier toe dienende zyn geheellyk van yzer, en niet van koper, gelyk in Vrankryk; want het koper uyt zyne nature, 'er oorzaak van het Spaensch Groen, aen deze *Teinture* zeer schaedlyk is; en in tegendeel het Roust van yzer voordskomende uyt de langdurige blyvende instaeude vogtigheyd, aen deze *Teinture* zeer voordeelig is.

Alle de Verw - meesters zyn verbonden hanne Zyden de welke zy tot de Zwarte *Teinture* bereyd hebben, te zenden nae het *Seraglio*, ten eynde dat zy door deze Kuypen ofte yzere Va-

ten, hier toe bereyd, zouden geverwd worden; doch, dewyl deze Volkeren hunne werkstellingen zeer geheym houden, en altyd gehouden hebben, en heeft men anders niet kunnen voor zeker ontdekken als de yzere Vaten, welkers Roest aen de *Zwarte Teinture* zeer voordeelig is: zy en hebben ons nogtans niet kunnen beletten van vastelyk te gelooven dat zy en een iegelÿk voor de laetste *Zwarte Teinture* anders niet en gebruyken ofte kunnen gebruyken als de alderbeste fyn-gestampte Galnoôt, het Koperrood en IndiaenscH Hout, hier byvoegende eenig Roest van yzer: de juiste quantiteyt hier van en kan men niet geven. Deze *Teinture* word maer gebruykt naer dat de *Zyde* twee mael de Galnoôt gepasseerd is; naer het laetste gebruyk van deze *Teinture*, worden de *Zyden* gewasfchen, geklopt en verzagt door de *Zeepe*, gelyk boven gezeyd is.

Ik raede den Verwer nogtans dat hy hier voorzigtig zoude te werk gaen, dewyl wy het geheym der Uytlanders volgens de quantiteyt en qualiteyt niet t'eenemaal en kunnen ontdekken, om zonder vreeze dit werkstellig te maeken: daerom, naer dat de *Zyde* twee mael de Galnoôt gepasseert is, 't welk zy noodig heeft, zal men met een kleyn Staelkenj de preuve leggen in de laetste *Teinture*, en goed zynde, gelyk men moet gelooven, nauwkeuriglyk de quantiteyt en qualiteyt als ook het gewigt der *Zyde* aenteekenen, insgelyks de dry erhaelingen terwyl in het kokende *Vat* de *Zyde* gedopt word.

Van het verwen der Gaerens.

Voor alêer men eenig Gaeren tot de *Teinture* beweegd, zal men het zelve zeer nauwkeurig uytdiepen, ofte zyne zweest-gatjens openen door eene Looge van goede Assche; daer naer moet het in stringen gedraeyd, ruydig gehandeld, in rivier-water gewasschen, geklopt en gedroogd worden.

Het blauw Gaeren, gemeynelyk genaemd *Teeken-Gaeren*, gedraeyd, dat is getwynd en ongetwynd, en het bruyjn blauw, klaer ofte donker blauw, zullen door de Indigo-kuyp geverwd worden.

Het bly groen zal eerst blauw geverwd worden, daer naer oververwd door het Campêche- ofte Indiaensch Hout en Spaensch Groen, daer naer erdopt in de Gaude.

Het bruyjn groen zal behandeld worden gelyk het bly groen, maer veel meer gedopt voor dat het door de Gaude geverwd word.

Het bleek geel citroen, en het gene op het goud-koleur trekt, zal geverwd worden door de Gaude en met weynig Rocou.

Het bedekt oranje-isabelle-koleur, het bleek isabelle-koleur, tot het klaer *Aurore*- ofte dage-raed-koleur, zal geverwd worden met den Fustel, Rocou en de Gaude.

Het klaer en bruyjn rood, de bleeke en bruyne ratine-koleuren, zullen geverwd worden met het Brezilie-hout, Fernambouc en den Rocou.

Het violet, droog rooze-koleur, klaer en bruyjn amarante-koleur, zal geverwd worden met Bre-

zilie-hout, en daer naer erverwd met Indiaenschen Aluyn, dat is Indigo.

Het klaer en bruyn dood blad - koleur en het olyf - koleur zal eerst geleverd worden door de Galnoôt en het Koper-rood, en dan terstond erverwd door de Gaude, Rocou, ofte Fustel, volgens de Staelen die aen den Verwer gegeven worden.

Het klaer en bruyn Minim- ofte castanje-koleur, het bruyn en klaer muscus - koleur, zal eerst de Galnoôt en het Koper-rood passeren, en terstond daer naer geleverd worden met de Gaude, Rocou ofte Fustel.

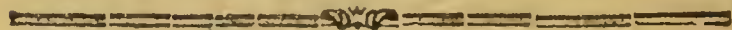
Het wit grys, het vuyl grys, het bruyn grys, het castor-, het bredaes-koleur, en andere soorten van gryze koleuren, zullen eerst met de Doorn-galnoôt en het Koperrood geleverd worden, en dan erverwd door de Gaude, Fustel, Breziliehout, Indiaensch Hout, ofte andere Ingredienten, volgens de Staelen en het oordeel van den Verwer.

Het zwart koleur voor de Gaerens zal gemaakt worden door de Doorn-galnoôt en het Koper-rood, dan gewaschen en erverwd met het Indiaensch Hout; en voor andere zwarte koleuren zullen zy versterkt en erverwd worden door zwart vet Slyk, Olyf-olie die niet groen en is, en Potasche gemaakt van Wyn-moere, welkers compositie hier agter zal bygevoegd worden. Den Verw-meester zal in sendagt nemen, van tot deze Verwen geene andere Zeep te gebruyken als de Genueesche en de gene van Alicante, ofte dusdaenige die in deugd aen 'deze gelyk is. Alle de Vlas-Gaerens, de welke in Vlaenderen en Vrankryk gemaakt worden, en mogen door het gemeyn

blauw ofte bleek blauw niet geleverd worden ,
maer met het alderdiepste.

Men zoude kunnen voorschryven de Afkokfels voor de Zyden en Gaerens , gelyk men deze heeft voorgeschreven voor de wolle Goederen , om alle bedrog te kunnen ontdekken , dat is om te kennen of de Goederen door de groote vaststaende *Teinture* geleverd zyn , ofte door de valsche en vergankelyke ; dit en zoude in deze materie maer kunnen plaets grypen voor de roode Cramoisi-,blauwe en groene koleuren ; want alle de andere ten meerderen deel door de valsche *Teinture* geleverd zyn, gelyk men ligtelyk kan bespeuren uyt de Ingredienten de welke hier toe gebruykt worden. Men zal hier niet handelen van het verwen der Katoenen , ter oorzaak dat deze werking bynaer t'eenemaal gelykvormig is aen de gene van het verwen der Gaerens , uytgenomen het rood Cramoisi , zeer gelyk aen het gene de Indiaenen maeken , zeer kortelyks uytgevonden door den Heer *Gouvard* , welkers ons nog onbekend is ; zoo dat men hier by wel mag voegen , dat 'er door verscheyde perfoonen nog dagelyks nieuwe geheymen in de Verw-konst worden uytgevonden , gelyk kortelyks door den Heer *Faber* in Duytsland eene *Teinture* gevonden is om het Groen van Saxon te maeken : en niet tegenstaende dat het zelve zeer grootelyks door de lucht beschaedigd word , en tegen het alderminste afkoksel niet en kan wederstaen , is het zelve nogtans met naedeel der schoone en vaste koleuren van verscheyde groene veranderingen in zwang gekomen om dat dit alsnu van de hedendagfche mode is. Zoo zoude het ook kunnen geschieden dat door zeker geval een vaststaende koleur zoude ontdekt

worden. Wie had oyt gedagt dat het **Zap van den Citroen**, welkers zuurigheyd alle de koleuren der **Zyden**, vereenigd zynde met den **Safræn**, zoo zeer versterkt, een koleur voordbrengt veel schoonder en helderder als het **Scharlaken**? dat het **Thin**, gefolveerd door het sterk **Water**, aen de **Cochenille** zoo groote vuurigheyd zoude kunnen geven, en zoo verschillig maeken aen het **Cramoisi-koleur**? Zoo dat het **Citroen-zap** met den **Safræn** op de **Zyde** het zelve uytwerksel doet dat het **Thin** en de **Cochenille** op de **Wolle** doen.

Teinture der Scheer-Wolle, ofte Scheer-Hair.

III Ot het maeken van deze *Teinture* gebruykt **II** men **Geyten-hair**, het welk men zonder koken twee mael zeer sterk verwd door de **Mekrap**; dan beweegd men dit geverwd **Hair** in eenen ketel met gelyk gewigt van **Potassche**; dit laet men te saemen koken, en in minder als eene halve ure tyds en zal men het alderminste overblyfselken van het **Hair** niet meer kunnen bespeuren, maer het zal t'eenemaal versmolten zyn, en het koleur alleen blyft in het bad. Men zal dan voordgaen in het koken tot dry uren inclus, hier by kokende altyd voegende gefermenteerde, dat is oude **Mans-pis**: naer vyf ofte zes uren zal het bad ophouden van zyn schuym uyt te werpen, en alsdan is de **Verwe** volkomendlyk gemaakt. Alsdan dekt men den ketel, men verdoofd het vuur, en men laet den ketel eenen nacht rusten: alsdan is de **Verwe** bequaem om bewerkt te worden.

Voor alëer dat men de **Wolle** door deze *Teinture*

ture passeerd, zoo zal het haer zeer voordeelig zyn dat zy eerst gesolferd is, dat is te zeggen, dat zy eerst ontfangen heeft den rook van de brandende Solfer: deze werktelling geeft aen de Wolle eene groote wittigheyd, de welke veel voordeel geeft aen het koleur dat zy moet ontfangen, voornaemendlyk als deze solfering geschied is een quartier urs voor dat zy geverwd word. Men laet dan voor het verwen een stuksken Berg-Aluyn in het bad smelten, en naer deze smelting werpt men de Wolle in den ketel, om geheellyk het rood koleur naer zig te trekken, beginnende van de diepste koleuren; want hoe meer men het bad gebruykt, hoe meer het zelve zyn koleur verliest en bleeker word: doch hier moet men by voegen, dat de Mekrap van de groote en goede *Teinture* zynde, door deze verandering veel van haere langduerige volstandigheyd verliest, en dat de bleeke koleuren hier van voordkomende mogen gesteld worden onder het getal der kleyne ofte valsche *Teinture*.

*Beschryving van de Orseille, ofte koleur-gevende
Steen-Mos.*

DE Orseille-, ofte Orseil, Mos-, ofte Steen-, ofte Berg-Mos, is een zagt gewas, uyt zyne nature voordsbrengende een schoon Rood Violet-koleur, en is als overzaeyd met verscheydene vlekken gelyk den Marmer-steen. Hier van zyn twee verscheyde soorten, te weten: de gemeyne, komende uyt Italien van de Gebergten van Auverne, alwaer zy *Perelle* genaemd word. Deze word tot de *Teinture* bereyd gemaekt door

den Kalk en de *Urine*. De tweede soorte, de welke de eerste onvergelykelyk overtreft, groeyd in de Canararische Eylanden, deze is te bekomen en word bereyd gemaekt binnen Amsterdam, Londen en Parys: deze is gevlekt door bruyne en witte vlekken. De Werkluyden van Florentien noemen dezen Mos *Rocella* ofte *Orcella*, en ook *Raspa*: zy bezitten de konst om uyt dit gewas te trekken niet alleen het Purper ofte Colombine - koleur, maer ook alle de schoone verscheydheden van deze Koleuren, en gebruyken deze zoo om de Wolle als de Zyde te verwen. Om deze werksellig te maeken, den Mos droog zynde, brengen zy den zelve tot een fyn poeder, door eene zifte gepasseerd; zy bespoeyen dit met oude *Urine*, te weten Mans-pis; *nam mulieris perniciofa habetur*. Deze mengeling onderroeren zy dikwyls door den dag, en elke reys voegen zy hier by een weynig fyn-gestampte Souda, zoo lang tot dat de materie bekomt een Colombine - koleur. Dan word de zelve in eene tonne beweegd, groote zorg draegende dat het bovenste der tonne altyd overdekt is met *Urine*.

Den Heer *Hellot* beschryft nog eene andere maniere om het Mos tot eene schoone *Teinture* te brengen; hy hier van schryvende, zegt dat zy eerst door de *Urine* moet bevogtigd worden, en als half versteend worden door de byvoeging van den Salpeter, van het Gomme-zout, en Ammoniac-zout, van elk van deze Ingredienten twee oncen gebruykende, zal men deze mengeling te saemen stampen, en alsdan onder elkan-der laeten twaelf dagen trekken, ofte inlyven, zorg hebbende van deze masse dikwyls om te keeren, tot dat zy t'eenemael vogtig is. Naer

twee dagen voegd men hier by twee ponden en half Potasschen , fyn gestamt , een pond en half oude *Urine* ; laet dan wederom deze materie acht dagen rusten , voegd 'er dan weder zoo veel *Urine* by , en eyndelyk twee groskens Arsenic , in pulver gestamt.

Men zal de volmaektheyd van de Orseille ofte **Mos** , den welken tot de *Teinture* bereyd gemaekt is , kunnen kennen , met een weynig van deze natte substantie op den rug van het hand te leggen , om de zelve te laeten droogen : dan zal men deze vlekke met koud water wasschen : is het zaeken dat het hand maer zeer bleekelyk gevlekt en is , zoo mag men oordeelen en verzekerd zyn dat den **Mos** tot de schoone *Teinture* bequaem is.

Om de beschryving van den **Mos** te eyndigen , voege ik hier by dat den **Mos** uyt Canarien verre overtreft den genen van Auverne ; want , al is het zaeken dat hy merkelyk hooger in prys komt , zoo geeft hy onvergelykelyk meerder en schoonder koleur als den Aerd - **Mos** van Auverne : dezen geeft een schoon Vlas-gryskoleur , trekkende op het Amaranthe - Violet.

Van de mordante ofte bytende en vasthoudende Zouten.

Als nu is men gekomen tot het vastheggen der Koleuren , by middel van verscheyde **Zouten** , door de welke men de Goederen bezwangerd voor dat zy geleverd worden.

Het uytwerksel van deze **Zouten** is de lichaemen bereyd te maeken om de Koleuren te ontfangen

van de koleur - gevende Ingredienten , deze doot hunne bytende kragt uyt de zelve trekkende , en door de ondermengeling van het water in het welk zy gefolveert zyn aen de Goederen vast te hegten , om aen het water en de Zeep te kunnen wederstaen.

Het bezonderste en alderbeste van de bytende Zouten de welke men tot op heden onder-vonden heeft , is de Aluyn. Dit Zout word algemeynelyk gebruykt tot alle de *Teinturen* die uyt hunne eygene substantien uytgetrokken moeten worden , gelyk zyn de Gaude , en alle kruyden uyt de welke de Geele Koleuren worden getrokken ; de Mekrap , den Kermés , de Cochénille , het Indiaensch Hout , Breslie - Hout , en alle andere koleur - gevende Houten en Wortels de welke tot de *Teinture* gebruykt worden. Den Aluyn en is nogtans het eenigste Zout niet dat men hier toe gebruykt , daer zyn nog verscheydene andere métalique Zouten de welke het zelve uytwerkfel op de Koleuren doen ; maer vele onder deze zyn van te hoogen prys , andere verderven de Koleuren , en doen hun terstond verdwynen , zoo dat den Aluyn alleen possessie gebleven is voor alle de Koleuren de welke moeten uyt hunne substantien getrokken , en aen de Goederen vastgehegt worden.

Men moet aenmerken dat nog den Aluyn nog enige andere Zouten , die gebruykt worden , de magt niet en hebben van te kunnen wederstaen aen de afkokfels , maer alleenelyk aen het water , en om deze reden worden 'er vele van hun gesteld onder het getal der kleyne en valsche *Teinture* , ook onderscheyden van de gener der goede en groote *Teinture* , de welke zoo
aen

aen de lucht als aen de afkokfels kunnen weder-
staen.

Uyt alles het welk gezeyd is, kan men klaerlyk besluyten dat 'er tusschen alle de Ingredienten die tot de *Teinture* gebruykt worden, een zoo groot onderscheyd is, dat men dit niet zonder de aldergrootste studie en kan agterhaelen, nog den Lezer voorschryven. Ook is 'er een zeer groot verschil tusschen de Stoffen ofte Materien die door de *Teinture* moeten geverwd worden. Men weet, gelyk gezeyd is, dat de Mekrap de welke een schoon en vaststaende Rood geeft op de Wolle en het Catoen, maer een valsche Kolor en geeft op het Gaeren, dat de *Teinture* der Cochenille bereyd zynde tot het Scharlaken, de Wollen en andere ziellyke Materien verwd met een vuuragtig en glanzig Rood, het welk zy weygerd te geven aen de Zyde, het Catoen en het Gaeren. Daerom moet men stiptelyk onderhouden, dat men alle de voorschrevene Ingredienten, de Koloren, en vasthoudende Zouten gebruykt, alleenelyk in en voor de Materien voor de welke zy geschikt zyn, zonder de Koloren die dienen voor de groote *Teinture*, voor de valsche te gebruyken, en de valsche voor de groote; want de neus-wyze en suspisieuze alle bedrog, door de afkoking, ligtelyk zullen kunnen ontdekken; het waere wel te wenschen dat allen Koopman in wolle Lakens ofte Stoffen, de volle kennis had van deze afkokfels, gelyk zy beschreven zyn, zy en zouden, nog ook de Koopers, zoo dikwyls niet bedrogen zyn; maer deze worden door het goed geloof veelmaels deerlyk bedrogen, welk bedrog haestelyk voor den dag komt, door het welk zy hunnen goeden naem, en groot debic verliezen.

*Maniere om de Potasschen te maeken dienende
voor de Teinture.*

DE Potasschen, anders genaemd *Cendres gravelée*, word gemaekt van Wyn-moër, en is verschillig aen de gene die in Moscovien van verscheide soorten van hout gebrand word. Deze word gemaekt in deze voegen: de gene die in den wyn werken, ofte de Wynstekers, persen, zoo veel hun mogelyk is, alle vogtigheyd uyt de moër van den Wyn, het welk zy Wyn-azyn noemen, dan is de Wyn-moër gelyk aen de Potaerde: deze zoo droog geperst zynde, maekt men van deze vierkante ofte langwerpige plavyen, de dikte van eenen kleynen vinger, deze laet men volkomendlyk droogen, en men brand de zelve in putten die in de aerde gemaekt zyn, by forme van een steenhoventjen; doch hier toe zyn twee dingen de aldernoodzaekelykste, zonder de welke zy geenzins en kan gemaekt worden, te weten, dat zy volkomendlyk droog is, en dat zy in de opene locht gemaekt word; want door een besloten vuur kan zy noyt gemaekt worden. Deze kan men ook maeken met de gedroogde Wynmoër, in aerde schotels, te stellen op eenen brandenden steen-oven, maer geenzins in den pot-bakker-oven, dewyl deze besloten zyn. Het kenteecken dat zy volkomendlyk gebrand is, is, dat zy moet een wit-groenagtig koléur hebben, en, nieuw gemaekt zynde, in groote stukken is, en van eenen scherp-bytenden smaak. Deze is de opregte Potasschen, dienende

voor de Verwers , om de Wollen en Soffen te bereyden om de Koleuren te ontfangen de welke men hun geven wild.

Maniere om het opregt en zuuyver Spaensch Groen te maeken.

II II Et Spaensch Groen en is anders niet als **II II** Koper in Groen verkeerd , gelyk Rubigo is Yzer in Roest veranderd , en Cerussa-lood verwisseld in witte Materie. Het beste is het aldergroenste. Dit Spaensch Groen word gemaekt op de volgende maniere : Men doet in een digt-sluytende Tonneken eenigen sterken Wyn - azyn , dat den bodem vier vingeren hoog bedekt is , en aen den oppersten bodem , van binnen , worden gehangen zommige lange smalle effen-geklopte plaeten van rood koper ; alzoogtans dat de plaeten den Azyn niet raeken , en dan word het Tonneken zoo digt toegestopt als het zyn kan , en gesteld veerthien dagen in de zonne , (en mogelyk kan het in den winter ook goed zyn in eene stove , hier van ben ik nogtans niet zeker .) op dat de dampen van den Azyn aen de plaeten klevende , die doorbyten , en in Groen veranderen mogen , het welk daer naer van de plaeten word afgeslagen , ofte door middel van een mes afgeschreept , en tot het goed en voordeelig gebruyk bewaerd , en wederom de zelve plaeten in het Tonneken gezet , als te vooren.

E Y N D E.

BYVOEGSEL:

*Manieren tot het uytdoen der Plekken van
verscheyde Goederen.*

NEemt een half pond Venetiaensche Zeep , zeer fyn geraspt ofte geschaefd , dry oncen Alpic-olie. (by de Apothekers te bekomen) vier lepels Ossèn-galle , het Zap van Citroen zoo veel als 'er noodig is om de bovenstaende Ingredienten , met Ameldonk gemengeld zynde , tot eene dikke masse te maeken. De Zeep moet wel droog zyn voor alêer men zig van deze Materie kan bedienen. De quantiteyt der Ingredienten mag vermeerderd ofte verminderd worden volgens de noodzaakelykheyd.

Men wafcht eerst de Plek met warm water , dan vryft men hier op de drooge boven staende Materie , en terstond erwafcht men de Plek met schoon water.

Neemt twee ponden Fonteyn- ofte Regenwater , de grootte van eene Okkernoôt Potasche , eenen Citroen aen kleyne stukskens gesneden : dit alles te saemen gemengeld zynde , laet men eenen dag en eenen nacht te saemen trekken , en dan word het door eenen wollen doek gegoten. Dit Water doet uyt alle Olie- ofte ândere Plekken , op de hoeden , zyde kleederen , wolle lakens en lynwaeden ; maer men moet zorg hebben van de Plek uytgedaen zynde , de plaets daer zy geweest heeft terstond met schoon water te wasschen en te zuyveren.

*Om alle foorten van Plekken uyt te doen op de
Kleederen van wolle Lakens.*

NT Eemt gemeyn Zout, fyn gevreven, zwarte
IV ofte bruyne Zeep, van elk zoo veel men
noodig heeft; mengeld beyde die materien faemen,
vryft hier mede zeer wel de Plekken, en naer
dat de plaets die men met deze materie overvreven
heeft gedroogd is, dan moet men de zelve waf-
fchen met warm water zoo lang als 'er zig fchuym
vertoond.

*Om Olie-plekken uyt te doen op Satyn, andere
Stoffen en Papier.*

MT En neemt gebrande Schaep-klowwens tot
IV een fyn poeyer geftooten; dit poeyer legt
men van beyde de kanten op de Plek den tyd van
eenen nagt: dit poeyer zal de Plek naer zig trek-
ken: de eerfte mael niet uyt zynde, zal men
dit erhaelen; doch de Plek en mag niet oud zyn.

*Om de Plekken uyt te doen op eene witte ofte
cramoisië Zyde.*

NT Eemt hier toe den beften Franschen Bran-
IV dewyn, dry mael gezoden, en bevogtigd
hier mede zeer wel de Plek: neemt dan het Wit
van een versh Hinnen-ey, bestrykt hier mede de
Plek, en laet dit in de zonne droogen: daer naer

moet men de Plek wasschen met lauw Water, en wel persèn : dit mag men tot twee mael doen, zonder eenig koleur te verliezen; zoo nogtans dat het een vaststaende koleur moet zyn.

Om Plekken uyt te doen op het Scharlaken-koleur, waer mede de wolle Lakens ofie Zyden geverwd zyn, zonder het koleur te beschaedigen.

NEemt het Kruid genaemd *Saponaria*, en perst 'er het Zap uyt, het welk, naer twee à dry uren op de Plek gelegen te hebben, zuyverlyk met warm water zal afgewasschen worden. Is de Plek met de eerste reyze niet t'eenemaal verdwenen, het mag nog eens erhaeld worden, zonder het koleur, is 't zaeken dat het vaststandig' is, te beschaedigen.

Om Inkt- ofie Wyn-Plekken uyt te doen op Laken en Lynwaed.

MEemt het Zap van Limoenen, Oranje-
LV appelen, ofie Citroenen; hier mede zult gy dikwyls de Plek overwasschen, en dan laeten droogen voor het vuur, ofie in de zonne, vervolgens ordentlyk met koud water wasschen: maer is het eene oude Inkt-Plek, zoo moet zy daer naer gewasschen worden met witte Zeep en Azyn.

Eynde van het Byvoegsel.

Vidit Æ. F. DE GRAVE, *Lib. Censor.*

L. B. DE HAVESKERCKE, *Lib. Cens. Reg.*

BLADWYZER.

<i>II</i> Nleyding tot de Pratyk der Verw-konst, <i>II</i> behelzende alle de koleuren die hier in be- grepen worden. Bladz. 1	
Beschryving der Ingredienten die in Vrankryk groeyen, en aldaer en elders te bekomen zyn. 8	
Ingredienten tot de Verw-konst, hunne hoedae- nigheyd en specie, hunne eygdommen en gebruyk, &c. 9	
Lyste der Konst woorden ofte Termen onder de Verwers in gebruik. 16	
De voornaemste Gereedschappen noodig tot de Verw-konst. 22	
Van de koleuren der groote en goede teinture. 25	
Van het Blauw. 29	
Van de Pastel- ofte Weed-kuyp. 31	
Gemakkelyke en min gevaerlyk Reflexie in Hol- land geplogen. 44	
Andere kuyp van Indigo. 46	
Van het Rood. 59	
Van het Scharlaken. 51	
Van het vuurig Scharlaken. 55	
Van het Cramoisi. 62	
Het Scharlaken van de Gomme-Lak. 64	
Van het Mekrap-rood. 71	
Van het geel Kolor. 72	
Maniere om het Gaeren en Catoen geel en groen te verwen volgens de groote en goede Verw- konst. Ibid.	
Van de Fauve, ofte het bruyen Rood, &c. 77	
Van het zwart Kolor. 81	
Van de Koleuren die gemaakt worden door de ondermengeling van het Blauw met het Rood. 87	
Mengeling van het Blauw met het Geel. 88	
Van het Blauw ondermengeld met het Bruyn ofte bruyen Rood. 90	

B L A D W Y Z E R.

<i>Mengeling van het Rood met het Geel.</i>	90
<i>Mengeling van het Rood met het Bruyn en bruyn Rood.</i>	91
<i>Mengeling van het Rood met het Zwart.</i>	<i>Ibid.</i>
<i>Mengeling van het Geel met het Bruyn ofte bruyn Rood.</i>	92
<i>Mengeling van het Bruyn met het Zwart.</i>	<i>Ibid.</i>
<i>De bijzonderste ondermengelingen der Koleuren dry by dry.</i>	93
<i>De Verw konst der Wollen in de kleyne ofte valsche Teinture.</i>	96
<i>Van het rood koleur-gevende Mos.</i>	98
<i>Van het Indiaensch ofte Campèche-hout.</i>	99
<i>Van het rood Brezilie-hout.</i>	101
<i>Van het Fustel-hout.</i>	102
<i>Van den Rocou, ofte Raucourt.</i>	103
<i>Van het Grain van Avignon.</i>	104
<i>Van de Terra Merita.</i>	<i>Ibid.</i>
<i>Onderwys op de afkoking der Wollen en wolle Stoffen.</i>	105
<i>Van het verwen der Zyde.</i>	116
<i>Zwarte Teinture voor de Zyden op de maniere der Chineesen, Florentinen en Napolitaen.</i>	124
<i>Van het verwen der Gaerens.</i>	127
<i>Teinture der Scheer-wolle, ofte Scheer-hair.</i>	130
<i>Beschryving van de Orseille, ofte koleur-gevende Steen-Mos.</i>	131
<i>Van de mordante ofte bytende en vasthoudende Zouten.</i>	133
<i>Maniere om de Potassche te maeken dienende voor de Teinture.</i>	136
<i>Maniere om het opregt en zuiver Spaensch Groen te maeken.</i>	137
<i>Noodwendig Byvoegsel. Manieren tot het uytdoen der Plekken van verscheyde Goederen.</i>	138

